

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ АВТОМОБИЛ ВА ЙЎЛЛАР ИНСТИТУТИ

З.А.КАРАХОДЖАЕВ

**«ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР» ФАНИ БЎЙИЧА
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ**

ТОШКЕНТ - 2010

К и р и ш

Ўзбекистон ва жаҳон иқтисодиётининг келгуси тараққиёти, асосан, инвестицияларга боғлиқлигини бугунги кунда деярли ҳар бир мутахассис ва ҳўжалик юритувчи субъект англаб етганлигини назарда тутсак, ҳозирги кунда республикамиз иқтисодиётига инвестицияларни, хусусан, хорижий инвестицияларини кенгрок жалб этиш уларнинг мамлакатимизда ўтказилаётган иқтисодий ислохотларнинг самарали ижросини таъминлашнинг муҳим асосига айланганлиги билан боғлиқлигини тушуниб олиш кийин эмас.

Талабаларга мазкур фан хусусиятлари доирасида Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этиш йўллари ва чоралари” ва “Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир” номли асарларида келтирилган материаллар, қоидалари ва ҳулосаларни пухта ўзлаштиришлари, келгуси фаолиятида самарали фойдаланишлари ҳамда ижодий ёндошишларини таъминлаш фанни ўрганиш олдига турган асосий вазифалардан биридир.

Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига ўтиши шароитида «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»га мувофиқ, “Хорижий инвестициялар” фанини ўқитиш соҳасида бир қатор янги талаблар юзага келди. Бу талабларни муваффақиятли амалга ошириш корхона ва ташкилотлар фаолияти ривожланишини таъминлайди.

Республикамиз олимлари бу ўқув курсининг катта таълимий ва тарбиявий аҳамиятидан келиб чиққан ҳолда унинг дастурини ишлаб чиқдилар, илмий мақолалар ва илмий оммабоп асарларни эълон қилдилар. Шунинг билан бир қаторда, тўпланган тажрибаларни умумлаштириб бориш асосида дастурни мамлакатимиз тараққиёти ва тарбиявий ишларни ривожлантириб бориш заруриятидан келиб чиққан ҳолда кучайтириб бориш, уни такомиллаштиришга эҳтиёж ҳам ортиб бормоқда.

Фанни ўқитишдан мақсад - талабаларда инвестиция фаолияти, хорижий инвестициялар, уларнинг турлари, инвестиция сиёсати ва уни бошқариш, хорижий инвестициялар ҳақида тушунча ва унинг моҳияти, хорижий инвестицияларнинг шакл ва турлари, инвестиция жараёнлари, хорижий инвесторлар ҳуқуқий ҳолати, хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг илмий - услубий асослари, хорижий инвестицияларни жалб қилишни рағбатлантиришнинг замонавий шакл ва усуллари, хорижий инвесторлар учун Ўзбекистон иқтисодиётини жалб қилувчанлигини оширишнинг асосий йўналишлари, Ўзбекистон Республикасида ташқи иқтисодий фаолиятни хорижий инвестициялар ёрдамида ривожлантиришнинг аҳамияти, хорижий инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини аниқлаш усуллари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка хорижий инвестицияларни жалб этиш йўналишларини аниқлаш бўйича йўналиш профилига мос билим, кўникма ва малака шакллантиришдир.

Президентимиз И.А. Каримов асарларида қуйидагиларни таъкидлаб ўтди: -“ ...Юқори даражадаги халқаро стандартларга жавоб берадиган мамлакатимизнинг барча ҳудудларини ўзаро ишончли боғлайдиган ва минтақавий ҳамда жаҳон бозорларига чиқишини таъминлайдиган Ўзбекистон миллий автомагистралини қуриш ва реконструкция қилиш бўйича кенг қўламли дастурни амалга ошириш ҳам доимий эътиборимиз марказида бўлди.

Ўтган йилда 217 километрик автомобил йўли фойдаланишга топширилди, 538 километр йўл ва 19 кўприк копитал таъмирланди. Бу ишларни амалга ошириш учун Республика йўл жамғармаси ҳисобидан 280 миллиард сўмдан ортиқ маблағ йўналтирилди.Йўл-қурилиш техникасини сотиб олиш учун Осиё тараққиёт банкнинг умумий қиймати 56 миллион долларга тенг бўлган имтиёзли кредит ресурслари жалб этилди.”

Фаннинг вазифаси - инвестиция жараёнининг асосий категориялари унинг моҳияти, жаҳон бозорининг инвестиция жараёнига таъсирини аниқлаш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш тамойиллари, асосий босқичлари, хорижий инвестицияларни жалб қилишни рағбатлантириш, инвестиция фаолиятини ахборот билан таъминлаш, хорижий инвестицияларни жалб этиш механизми ва асосий йўналишлари, хорижий инвестицияларни суғурталаш, лизинг ва франчайзинг, хорижий инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини аниқлаш кабиларни ўргатишдан иборат. Энг муҳими иқтисодиётимизнинг транспорт ва йўл комплексини инвестициялар жалб этиш эвазига ҳар томонлама ривожлантириш.

«Хорижий инвестициялар» ўқув фани бир қатор ижтимоий ва иқтисодий фанлар билан ўзаро боғлиқдир. Улар жумласига: «Иқтисодиёт назарияси», «Макроиқтисодиёт», «Микроиқтисодиёт», «Маркетинг», «Статистика», «Пул, кредит ва банклар», «Молиявий ва бошқарув ҳисоби», «Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар», «Менежмент» кабилар қиради.

1-мавзу. Хорижий инвестициялар ҳақида тушунча ва унинг моҳияти.

1.1.Инвестиция тушунчаси.

«Инвестиция» атамаси лотин тилидаги «invest» сўзидан келиб чиққан бўлиб «қўйиш», «маблағни сафарбар этиш», «капитал қўйилмаси» маъносини беради. Кенг маънода инвестиция маблағни қўпайтириб ва қайтариб олиш мақсадида капитални сафарбар этишни билдиради. Кўпгина ҳолларда «инвестиция» тушунчаси иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар тарзида таърифланади. Инвестиция деганда барча турдаги миллий ва интеллектуал бойликлар тушунилиб, улар тадбиркорлик фаолияти объектларига йўналтирилиб даромад келтириши ёки бирор-бир ижобий самарага эришиши зарур. Инвестиция киритишдан асосий мақсад даромад олиш ва ижобий ижтимоий самарага эришишдир.

Ўзбекистон Республикасида инвестиция хусусида қонуний ҳужжатлар 1991 йилдан бошлаб қабул қилинди ва ўтган вақт ичида улар анча такомиллаштирилди. Инвестиция тўғрисида Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган қонунда кўрсатилишича, инвестиция бу иқтисодий самара (фойда, даромад) олиш ёки ижобий ижтимоий натижага эришиш учун сарфланадиган пул маблағлари, банкларга қўйилган омонатлар, пайлар, қимматли қоғозлар (акция, облигациялар), технологиялар, машиналар асбоб-ускуналар, лицензиялар ва самара берадиган бошқа ҳар қандай бойликлардир. Бу иқтисодий таъриф инвестициянинг бозор иқтисодиёти шароитида тўлалигича фаолият кўрсатишини аниқ тасдиқлайди. Жумладан, унда, биринчидан, инвестициянинг ўзига ва инвестиция фаолиятининг объектларига кенг таъриф берилган; иккинчидан, инвестициянинг бевосита иқтисодий ва ижтимоий самара олишга муқаррар боғлиқлиги таъкидлаб ўтилган. Демак, инвестицияга бозор муносабатларидан келиб чиқиб берилган таърифнинг ўзидаёқ инвестицион жараённинг ҳажми, асосий босқичлари, яъни жамғармалар (ресурслар), қўйилма маблағлар (сарф-харажатлар), самара (даромад, фойда) аниқ, ва равшан кўрсатиб ўтилган. Худди шу каби ёндашув инвестицион фаолиятнинг бозор муносабатларига ўтиши учун замин яратади, бу эса, молиявий моддий ва ақлий бойликларни қайта таксимлашнинг вертикал ва горизонтал усулларида бир хилда фойдаланишни таъминлаб беради.

Иқтисодий категория сифатида инвестиция қуйидагича таснифланади:

- Бирламчи (авайланган) жамғарилган капитални қўпайтириш мақсадида капитални тадбиркорлик объектларига жойлаштириш;
- Инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш жараёнида инвестиция фаолияти иштирокчилари ўртасида вужудга келадиган иқтисодий муносабатлардир.

Хорижий мамлакатларнинг тажрибаси ва инвестиция тўғрисида ўзимизда қабул қилинган қонунларнинг таҳлилидан келиб чиқиб, инвестициянинг шартли равишда учта турини ажратиш мумкин:

- молиявий инвестициялар;
- моддий инвестициялар;
- ақлий (интеллектуал) инвестициялар.

Бозор иқтисодиёти шароитида шар бир инвестиция турининг ўзига хос ўрни бўлади. Молиявий инвестициялар таркибига мажбурий ва хорижий мамлакатларнинг пул бирликлари, банклардаги омонатлар, депозит сертификатлар, акциялар, облигациялар, вексельлар ва бошқа қимматли қоғозлар ҳамда тенглаштирилган бойликлар киради.

Моддий инвестициялар таркибига асосий фондлар, яъни бинолар, асбоб-ускуналар, иншоотлар, коммуникациялар ва бошқа турдаги асосий ишлаб чиқариш фондларининг актив ва пасив қисмлари киради.

Ақлий (интеллектуал) инвестициялар миқдори жуда ранг-барангдир, яъни улар мулккий ҳуқуқлар шаклидаги инвестициялар ақлий меҳнатга оид шаклдаги инвестициялар ва табиий ресурслардан фойдаланиш шаклидаги инвестициялардан иборат.

Мулккий ҳуқуқлар гуруҳига кирадиган инвестицияларнинг хиллари бозор муносабатларининг нечоғлик ривожланганлигига, миллий бозорларнинг ўзига хос томонларига қараб ҳар хил бўлади. Ақлий меҳнатга оид ҳақ-ҳуқуқлар шаклидаги инвестициялар таркибига муаллифлик ҳуқуқлари, “ноу-хау”, кашфиётлар, товар белгиларига бериладиган лицензиялар ва бошқа хил эгаллик ҳуқуқлари киради.

Инвестициялар – бу ҳали буюмлашмаган, лекин ишлаб чиқариш воситаларига қўйилган капитал. Ўзининг молиявий шаклига кўра, улар фойда олиш мақсадида хўжалик фаолиятига қўйилган активлар ҳисобланса, иқтисодий хусусиятига кўра, у янги корхоналар қуришга, узоқ муддатли хизмат кўрсатувчи машина ва асбоб ускуналарга ҳамда шу билан боғлиқ бўлган айланма капиталнинг ўзгаришига кетган харажатлардир.

Инвестициялар хусусий сектор ва давлат томонидан мамлакат ичкарисида ва унинг ташқарисида турли ишлаб чиқаришларга ва қимматбаҳо қоғозларга (акциялар, облигациялар) қўйилиши мумкин. Инвестициялар ялпи ва соф инвестицияларга ажратилади. Ялпи инвестициялар – бу ишлаб чиқариш воситаларининг истеъмол қилинган қисмини қоплаш ҳамда уларни қўшимча ўсиши мақсадида ишлаб чиқариш жамғармалари ва аҳоли маблағлари қўйилмаларидир. Бошқача сўз билан айтганда, ялпи инвестициялар ўз ичига амортизация ва соф инвестицияларни қўшади. Соф инвестицияларни аниқлаш учун ялпи инвестициялардан амортизация ажратилади.

Ялпи инвестициялар ва амортизация ўртасидаги нисбатга қараб иқтисодиётнинг аҳволи қандай эканлигини, яъни юксалиш, ё турғунлик ёки пасайиш даврини бошидан кечираётганлигини аниқлаш мумкин. Агарда, ялпи инвестициялар амортизациядан ортик, яъни соф инвестиция юқори бўлса, иқтисодиёт юксалишда бўлади, чунки унинг ишлаб чиқариш қувватлари ўсади.

Ялпи инвестиция ва амортизация бир-бирига тенг бўлган чоғда иқтисодиёт турғунлик ҳолатида бўлади. Бу вазиятда соф инвестициялар нулга баробар ва иқтисод шу йилда қанча капитал истеъмол қилган бўлса, уни қоплаш учун шунча ишлаб чиқаради.

Ишчан фаоллик пасайиб бораётган иқтисодиёт учун (асегнация ҳолати) ялпи инвестициялар амортизациядан кам бўлган ҳолдаги вазият хосдир, яъни иқтисодиётда йил давомида капитал ишлаб чиқарилганига нисбатан кўпроқ истеъмол қилинади. Бундай ҳолатда соф инвестициялар ишораси манфий бўлиб, унинг мутлақ қисқаришини билдиради. Натижада, йил охирида капитал ҳажми йил бошидагига қараганда кам бўлади.

Ислохотлар дастлабки босқичида иқтисодиётнинг стагнация ҳолати деярли барча ҳамдўстлик мамлакатларида кузатилди. Корхоналарнинг ички инвестициялаш имкониятларини пасайиши билан бир вақтда марказлашган капитал қўйилмаларнинг қисқариши, ишлаб чиқаришни тушиб кетишига, миллий маҳсулот ҳажмини мутлақ камайишига олиб келди.

Инвестиция қиритишда, аввало:

- инвестиция фаолияти субъектларнинг мустақиллиги ва ташаббускорлиги;
- қиритилаётган моддий неъматларга инвестиция мақомини бериш (фуқаро ўзининг эҳтиёжларини қондириш учун олган буюмлари инвестиция бўла олмайди);
- қонун билан белгиланган инвестиция фаолиятини амалга ошириш имконияти яратилиши зарур бўлиб ҳисобланади.

Инвестициялар – бу янги корхоналар қурилишига, машина ва асбоб-ускуналар сотиб олишга, яъни янги капитални барпо этишга кетган ҳаражатлардир. Инвестицияга кетган ҳаражатнинг миқдори икки омилга боғлиқ: биринчиси – соф фойданинг қутилаётган меъёри, қайсики уни тадбиркорлар инвестицияга кетган ҳаражатларидан олишни мўлжаллайди; иккинчиси – фоиз ставкаси ёки тадбиркор реал капитални сотиб олишга зарур бўлган пулга эга бўлиши учун тўлаши лозим бўлган баҳо. Агарда, қутилаётган фойда меъёри фоиз ставкасидан юқори бўлса, инвестициялаш фойдали ва аксинча, фоиз ставкаси қутилаётган фойда меъёридан юқори бўлса, инвестициялаш фойдали бўлмай қолади.

Инвестиция ҳаражатлари фойда келтиришини аниқлашда номинал фоиз ставкаси эмас, балки реал фоиз ставкаси ҳисобга олинади. Реал фоиз ставка нархлар даражасини ўзгаришини акс эттириб, номинал ставкадан инфляция даражасини айирмаси кўринишида аниқланади. Масалан, номинал фоиз ставкаси 16%га тенг бўлса, инфляция даражаси йилига 12% ташкил этса, унда реал фоиз ставкаси 4% (16%-12%) ташкил этади. Агарда, бу миқдор қутилаётган соф фойда меъёридан паст бўлса, инвестиция ҳаражатлари ўсиб боради.

Инвестиция талабининг эгри чизиғи исталган инвестиция ҳажми (I) ва реал фоиз ставкаси миқдори (r) ўртасидаги боғлиқликни ўрнатади. Реал фоиз ставкаси, яъни пул капиталини қарзга олиш баҳоси қанчалик юқори бўлса, инвестициялашни хоҳловчилар шунча кам бўлади ва аксинча реал фоиз ставкаси қанчалик паст бўлса, фойда келтирадиган инвестиция лойиҳалари шунча кўп бўлади. Шунинг учун ҳам инвестиция функцияси графиги қуйига қараб оғма бўлади (1-чизма).

Макроиқтисодий сиёсатда фоиз ставкаси билан инвестиция ҳажми ўртасидаги мавжуд боғлиқлик ҳисобга олинади ва кенг фойдаланилади.

Фоиз ставкасининг миқдори пул-кредит сиёсатининг муҳим курули ҳисобланади. Давлат уни ўзгартириш орқали мамлакатдаги пул тақлифини тартибга солиб туради. Фоиз ставкасини кўтарилиши пулнинг қимматлашуви ва унга бўлган талабнинг қисқараётганини билдиради. Демак, инвестиция ҳаражатлари ҳам қисқариб боради. Ўз навбатида, инвестиция ҳаражатларини қисқариши, келажакда миллий ишлаб чиқариш ҳажмини пасайишини билдиради.

1-чизма.

Инвестиция функциясининг графиги.

1.2. Инвестиция муносабатларини давлат томонидан тартибга солиниши.

Инвестиция муносабатларининг давлат томонидан тартибга солиниши ҳуқуқий шароитлар яратиш, ушбу фаолиятни юритиш учун кафолатлар бериш, бу фаолият субъектларини суғурталаш ва бошқа воситалар орқали ижтимоий ёки давлат манфаатларини амалга ошириш йўлида ташкил этилади. Инвестиция муносабатларининг моҳияти бу фаолият иштирокчилари доирасида ва даражасида ўз ифодасини топади. Ўзбекистон инвестиция фаолияти давлат томонидан тартибга солинади. Давлат инвестиция фаолиятининг қонунчилик негизини такомиллаштириш, солиқ тўловчилар ва солиқ солиш объектларини, солиқ ставкалари ва уларга доир имтиёзларни табақалаштирувчи солиқ тизимини қўллаш, нормалар, қоидалар, стандартларни белгилаш, монополияга қарши чораларни қўллаш, кредит сиёсати ва нарх сиёсатини ўтказишга ва бошқа табиий ресурсларга эгалик қилиш ва улардан фойдаланиш шартларини белгилаш, инвестиция лойиҳаларини экспертиза қилиш механизмларини белгилаш ва бошқа йўллар билан бундай фаолиятни амалга оширади. Инвестиция фаолиятини тартибга солиш, ҳуқуқий нуқтаи назаридан, турли мулкдорлар ўртасида моддий ва номоддий активларни такрор ишлаб чиқариш хусусидаги ўзига хос, мураккаб, ижтимоий зарур иқтисодий (инвестиция) муносабатларини шакллантириш меъёрларини назарда тутди. Инвестиция жараёнининг барча субъектлари – чет эллик инвесторлардан бошлаб, давлат, юридик ва жисмоний, шу жумладан чет эллик шахслар (резидентлар ва норезидентлар) гача бу муносабатларнинг иштирокчиларига айланадилар. Ҳуқуқ нуқтаи назаридан чет эл инвестициялари бошқа давлат ҳудудида капиталга эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва тасарруф этиш билан боғлиқ. Иқтисодий нуқтаи назардан эса уларнинг ҳудудий, замон ва макондаги ҳарака кўпдан-кўп қўшимча рисклар билан тўқнашиш эҳтимолига эга бўлади.

Республикада инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш биринчи навбатда давлатнинг иқтисодий, илмий-техникавий ва ижтимоий сиёсатини амалга ошириш мақсадларини кўзлайди. Республика қонун ҳужжатларига мувофиқ чет эл инвестициялари миллийлаштирилиши, давлат тасарруфига олинishi мумкин эмас. Чет эл инвестициялари табиий офатлар, фалокатлар, эпидемиялар ҳолларини мустасно қилганда, реквизиция қилинмайди. Чет эл инвесторларга қонуний фаолият натижасида олинган ўз фойдаси ва бошқа маблағларини чет эл валютасида четга ўтказиш кафолатланади. Қонун ҳужжатларида чет эллик инвесторларга уларнинг давлат бошқарувининг ваколатли органлари билан тузадиган концессия шартномалари асосида табиий ресурсларни қидириш, фойдаланишга тайёрлаш ва фойдаланиш ҳамда бошқа хўжалик фаолиятини жорий қилиш учун концессиялар бериш назарда тутилган. Республика қонун ҳужжатлари билан тақиқланмаган фаолиятнинг ҳамма соҳалари ва турлари бўйича концессия берилиши мумкин. Чет эллик инвестор қарори билан инвестицияларга ҳамда уларнинг натижаларига эгалик қилиш, улардан фойдаланиш, тасарруф этиш ҳуқуқи республика қонун ҳужжатлари билан белгиланган тартибда бошқа жисмоний ва юридик шахсларга берилиши мумкин.

Инвестиция фаолиятини амалга оширишни муҳим шартларидан бири муомалада бўлган пул бирлигини кадрсизланишини олдини олишдир. Инвестиция фаолиятдан олинadиган самарани кўпайтириш мақсадида инвестициялар ҳажмини, йўналишларини ва манбаларини аниқлаш мақсадга мувофиқ бўлади. Шу билан биргаликда янги молиялаштириш, кредит билан таъминлаш, баҳони таҳлил қилиш, солиққа тортиш тизимларини такомиллаштиришдир. Шунингдек таъкидлаб ўтиш жоизки, инвестиция фаолиятини тартибга солишда энг муҳим ва асосий муаммолардан бири чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни республика минтақалари бўйлаб бир текис жойлаштиришдир.

Иқтисодиётни эркинлаштириш ва чет эл инвестицияларини жалб қилишнинг кенгайиб бориши даражасига қараб инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш, бевосита чет эл инвестицияларини янги лойиҳаларга ҳамда қўшма корхоналарга жалб этишга қаратилиши лозим. Шунингдек, тартибга солиш хусусий тадбиркорлик субъектларининг катта қисмини инвестиция фаолиятига жалб қилишни ҳам назарда тутиши керак. Бунда чет эл инвестицияларининг оқиб киришини рағбатлантириш, шу билан бирга миллий иқтисодиёт субъектларининг бу фаолиятда иштирок этишини тақдирлаш муҳим ўринда туради. Шундай қилиб давлат томонидан инвестиция муносабатларини тартибга солишнинг вазифаси, бир томондан, бевосита чет эл инвестициялари оқимини оширишдан, иккинчи томондан, миллий иқтисодиётдаги хусусий мулкчилик субъектларининг қўйилмаларини кенгайтиришдан иборат бўлади.

Ўзбекистон Республикасида чет эл инвестицияларини тартибга солиш ва жалб этиш билан шуғулланadиган расмий муассасалар қуйидаги жадвалда келтирилган.

**Ўзбекистон Республикасида чет эл инвестицияларини тартибга солиш ва жалб этиш билан
шуғулланадиган расмий муассасалар**

1.	Вазирлар Маҳкамасининг ташки иқтисодий фаолиятни мувофиқлаштириш департаменти	Куйидаги жорий жараёнларни мувофиқлаштиради: -инвестиция фаолиятини, биринчи навбатда чет эл инвестициялари билан амалга ошириладиган лойиҳаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш бўйича зарур ҳукумат қарорларини ишлаб чиқиш; -давлат бошқаруви идоралари, вазирликлар ва идоралар ишини ташкил этиш.
2.	«Ўзистикболстат»	Инвестиция сиёсатини ва дастурларини ишлаб чиқиш
3.	Ташқи иқтисодий алоқалар агентлиги	Корхоналарни ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари тарзида рўйхатга олиш ва хорижий компаниялар ваколатхоналарини аккредитациялаш
4.	Давлат мулки Қўмитаси	Давлатга тегишли мулкни хусусийлаштириш ва тасарруф этиш жараёнларида чет эл инвестицияларини тартибга солиш.
5.	Молия Вазирлиги	Қарз сиёсати ва ҳукумат кафолатларини бериш.
6.	Адлия Вазирлиги	Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни рўйхатга олиш.
7.	Ташқи ишлар вазирлиги	Хорижий инвесторларга ва Ўзбекистонда ишлаётган ажнабий фукароларга визалар бериш.
8.	Ички ишлар вазирлиги	Хорижий инвесторларни ва Ўзбекистонда ишлаётган ажнабий фукароларни турар жойи бўйича рўйхатга олиш.
9.	Давлат солиқ қўмитаси	Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни солиққа тортиш ва уларнинг божхона билан боғлиқ фаолиятини тартибга солиш
10.	Марказий банк	Конвертация тартиб-қоидаларини, шунингдек, унинг ўтказилишини, валюта маблағларидан фойдаланишни тартибга солиш, қарз сиёсати.
11.	Ташқи иқтисодий фаолият миллий банк	Ташқи иқтисодий фаолиятга банк хизмати кўрсатиш ва лойиҳани молиялашни амалга ошириш.
12.	Хорижий инвестициялар бўйича агентлик	-Мамлакат ва хориж инвесторларининг инвестиция таклифлари тўғрисида маълумотлар банкини шакллантириш; -инвестиция муҳитини ўрганиш; -хорижий инвесторларга ахборот ва бошқа хизматлар кўрсатиш; -инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда мамлакат ва хориж инвесторларига ёрдам кўрсатиш; -чет эл капитали иштирокида амалга ошириладиган инвестиция лойиҳаларининг бажарилишини кузатиш (мониторинг); -хорижий инвесторларга давлат рўйхатидан ўтилганидан кейин юридик шахс сифатида фаолият кўрсатишида ёрдам бериш (товар ишлаб чиқарувчилар палатаси билан ҳамкорликда).
13.	«Ўзбекинвест» давлат суғурта компанияси ва «Ўзбекинвест-интенеишнл» қўшма корхонаси	Чет эл инвестицияларини инвестиция таваккалчилигидан суғурталаш
14.	«Ўзбекинвестлойи-ҳа» миллий инжиниринг компанияси	Дастлабки техник-иқтисодий асосламани ва инвестиция лойиҳалари техник-иқтисодий асосламаларини тайёрлаш
15.	Давлат мулки қўмитаси ҳузуридаги қимматли қоғозлар бозори фаолиятини мувофиқлаштириш ва назорат қилиш маркази	Қимматли қоғозлар бозорини шакллантириш, ривожлантириш, назорат қилиш ва тартибга солиш соҳаларида давлат сиёсатини амалга ошириш. Мамлакат ва хорижий эмитентларнинг қимматли қоғозларини сотиб олиш орқали мажмуа инвестицияларини амалга ошириш.

1.3.Хорижий инвестицияларнинг моҳияти ва жалб қилиш сабаблари.

Бир давлатдан бошқа давлатга даромад олиш учун йуналтирилган ҳар қандай шаклдаги мулкни тўла қонли хорижий инвестиция дейишимиз мумкин. Аммо шундай мулк шакллари борки, биз уларни хорижий инвестиция дея олмаймиз. Масалан, элчихона чет давлат мулки ҳисобланади, ёки хорижий фукаро шахсий уй сотиб олса бу хорижий шахс мулки ҳисобланади, лекин хорижий инвестиция бўла олмайди.

Хорижий инвестициялар - бу чет эл инвесторлари томонидан юқори даражада даромад олиш, самарага эришиш мақсадида мутлоқ бошқа давлат иқтисодиётининг, тадбиркорлик ва бошқа фаолиятларига сафарбар

этадиган барча мулкӣй, молиявий, интеллектуал бойликларидир. Хорижий инвестициялари ички инвестициялардан фарқли ҳолда ташқи молиялаштириш манбаига киради. Хорижий инвестицияларнинг ички инвестициялардан фарқи шундаки, уларда инвестор бошқа мамлакат фуқароси булади. Иқтисодий мазмунига кўра хорижий инвестициялар ссуда капитали (яъни қарз ва кредит), ҳамда бевосита ва портфель инвестицияларга булинади. Инвестициялар нимага йўналтирилганлиги улар қайси хорижий инвестиция турига киришини белгилайди.

Хорижий инвестициялар қўшма корхоналарда ўз хиссаси билан катнашиб, хорижий инвесторларга тўлиқ тегишли бўлган корхоналарни яратиш, хусусийлаштиришда катнашиш, хорижий шериклар билан банк тузиш, қимматбаҳо қоғозларни сотиб олиши, ер ва бошқа табиий ресурслардан фойдаланиш ҳуқуқига эга булиши, эркин иқтисодий ҳудудларда фаолият олиб боришлари мумкин.

Хорижий инвестицияларга асосан 2 гуруҳ омиллар таъсир кўрсатади:

1) иқтисодий омиллар:

- ишлаб чиқаришнинг ривожланиши ва иқтисодий усиш суръатларининг бир маромда ушлаб турилиши;
- жаҳон ва алоҳида мамлакатлар иқтисодиётида чуқур таркибий силжишларнинг амалга оширилиши (айниқса, фан-техника тараққиёти ютуқлари ва жаҳон хизматлар бозори тараққиёти таъсири остида олиб борилиши);
- ишлаб чиқаришни халқаро ихтисослашуви ва кооперациялашувининг чуқурлашуви;
- жаҳон иқтисодиётини трансмиллийлаштирилишини ўсиб бориши (АҚШ Трансмиллий корпорация (ТМК)лари хорижий филиалларининг махсулот ишлаб чиқариш ҳажми АҚШ товар экспортидан 4 маротаба ортиқдир);
- ишлаб чиқаришнинг байналминаллашуви ва интеграция жараёнларининг чуқурлашиб бориши;
- халқаро иқтисодий муносабатлар (ХИМ)нинг фаол ривожланиши ва бошқ.

2) сиёсий омиллар:

- капитал экспорти (импорти)ни эркинлаштириш (Эркин иқтисодий ҳудудлар (ЭИХ), оффшор ҳудудлари ва бошқ.);
- ривожланаётган мамлакатларда индустриллаштириш сиёсатини олиб бориш;
- иқтисодий ислохотларни олиб бо“Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир”риш (давлат корхоналарини хусусийлаштириш, хусусий секторни ва кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш);
- бандлик даражасини ушлаб туриш сиёсатини олиб бориш ва бошқалар.

1.4. Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришда хорижий инвестицияларнинг ўрни ва роли.

Бозор иқтисодиётининг асосий иқтисодий тушунчаларидан бири инвестициялар тушунчаси бугунги ҳаётимизга кенг ва тез кириб келишининг ўзи унинг моҳияти ва аҳамиятини, зарурлигини кўрсатади.

Ўзбекистон ва жаҳон иқтисодиётининг келгуси тараққиёти, асосан, инвестицияларга боғлиқлигини бугунги кунда деярли ҳар бир мутахассис ва ҳўжалик юритувчи субъект англаб етганлигини назарда тутсак, ҳозирги кунда республикамиз иқтисодиётига инвестицияларни, хусусан, чет эл инвестицияларини кенгрок жалб этиш уларнинг мамлакатимизда ўтказилаётган иқтисодий ислохотларнинг самарали ижросини таъминлашнинг муҳим асосига айланганлиги билан боғлиқлигини тушуниб олиш кийин эмас.

Бу борада сўз кетганда Президентимиз И.А.Каримовнинг қуйидаги фикрларини таъкидлашимиз лозим: “Инвестиция дастури ва техник модернизациялаш бўйича тармоқ дастурлари доирасида 2009 йилда 690 та инвестиция дастури амалга оширилди. Уларнинг 303 таси муваффақиятли яқунланди. Республикамиз жами 22 та йирик ишлаб чиқариш объект, жумладан, нефть-газ, кимё, металлургия саноатида 8 та, машиносозлик саноатида 9 та ва қурилиш индустриясида 5 та объект фойдаланишга топширилди”¹.

Шу боисдан ҳам ватанимизга хорижий сармояларни жалб этаётган корхоналарни иқтисодий рағбатлантириш ва зарурий шароитларни яратиб бериш ўта муҳим масалалардан бири ҳисобланади. Ушбу турдаги корхоналарни рағбатлантириш асосан солиқ имтиёзлари орқали амалга оширилади. Чунки ҳар бир инвестор ўз сармоясини бирор ҳудудга киритар экан уни бефарқ қолдирмайдиган ва эътиборини тортадиган асосий масала у ерда амал қилаётган солиқ қонунчилиги ҳамда солиқлардан берилаётган имтиёзлар масаласидир. Шу сабабдан солиқ имтиёзларини тўғри йўналишларда тақдим этиш, улардан самарали ва оқилона фойдаланишни йўлга қўйиш лозим, акс ҳолда эса имтиёзларни беришдан кўзланган мақсадларга эришилмасликка олиб келади. Шунга кўра, иқтисодиётни фаол ривожлантириш кенг миқёсдаги инвестицияларни талаб қилади.

Демак, инвестициялар ҳар қандай иқтисодиётни ҳаракатга келтирувчи ва унинг тараққиётини таъминловчи куч экан, барча имкониятларимизни ишга солиб иқтисодиётимизга йўналтирилаётган инвестициялар ҳажмини оширишимиз лозим.

Ватанимиз иқтисодиётига чет эл инвестицияларини жалб қилиш ва инвестиция фаолияти тараққиётини таъминлаш қулай инвестиция муҳитини барпо этишни талаб қилади. 2009 йилда Ўзбекистон иқтисодиётига киритилган инвестицияларнинг умумий ҳажми 24,8 фоизга ошди ва 8,2 млрд.доллардан зиёд миқдордаги

¹ Каримов И.А. “Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир”

маблагни ташкил этди. Натижада ЯИМ ўсиши 8,1%га ва давлат бюджети эса ЯИМга нисбатан 0,2% профицит билан якунланди. Жами инвестицияларнинг 70 фоизидан ортиғи ишлаб чиқариш объектлари қурилишига, жумладан, салкам 50 фоизи корхоналарни техник ва технологик модернизация қилишга йўналтирилди. Жалб этилаётган инвестицияларнинг умумий ҳажмида чет эл инвестицияларининг салмоғи юқори бўлди. Хорижий инвестициялар ҳажми 58 фоизга ортиб, 1 миллиард долларни ташкил этди. Уларнинг 76 фоизи тўғридан-тўғри киритилган хорижий инвестициялардир. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жами капитал қўйилмаларнинг 17,8%ини ташкил қилди. Ҳозирги кунда республикаимиз ташқи савдо айланмасининг учдан бир қисми хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар ҳиссасига тўғри келмоқда.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарига 2010 йилда кредит ресурслар ажратиш микдорининг 1,4 баробар кўпайтириш, микрокредитлар ҳажмини 1,3 баробар ошириш вазифаси қўйилмоқда. Изчил дастурни амалга ошириш натижасида 2009 йилда мамлакатимизнинг ялпи ички маҳсулотларида саноат ишлаб чиқариш улуши 2000 йилга нисбатан 14% дан 24%га, транспорт ва алоқа соҳалари улуши 7,7% дан 12% га ошди. Шу билан бир қаторда, республикада инвестициялар билан боғлиқ муаммолар мавжуд уларни ҳал қилиш Ўзбекистонни янада ривожланишида муҳим аҳамиятга эга. Улар: инфраструктурасини суғартувчи ривожланганлиги, Ўзбекистоннинг инвестициявий жозибадорлигини жаҳон ОАВларида рекламасини йўқлиги, инвестицияларни вилоятлараро тақсимотида юқори дифференциялашганлиги (Мисол учун, Қорақалпоғистон, Хоразмни Тошкентга нисбатан ҳисоблаганда).

Кўриб турганимиздек, Ўзбекистон олдида бир қанча муаммолар мавжуд, уларни ҳал этишда қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш лозим деб топдик:

- хорижий инвесторларга ва миллий ишлаб чиқарувчиларга бир хил имконият, имтиёзлар яратиш;
- миллий бухгалтерия ҳисобини Халқаро Молиявий Ҳисоби Стандартларига янада яқинлаштириш;
- қўшма корхоналарни ташқи бозорларга йўналтирилган фаолиятини жадаллаштириш, валюта оқимини барқарорлаштириш. Бунга рағбатлантириш учун турли хил коммунал хизматлардан қисман озод этиш ва солиқ, йиғим, боғжона тўловларидан тўлиқ озод этиш орқали эришиш;
- инвестицияларнинг ҳудудий бир ёқламалик хусусиятини олдини олиш мақсадида, вилоятларни ривожланганлик даражаси бўйича 3 гуруҳга бўлиб, суғартувчи ривожланган регионларга инвесторлар учун кўпроқ манфаатдорлик, мойиллик яратиш;
- эркин экспорт зоналари амалиётини ўрганиш ва уларни юртимизда жорий қилишга эришиш.

1.5. Инвестицион фаолиятни молиялаштириш манбалари.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналарнинг асосий ва айланма ишлаб чиқариш фондларига инвестицияларни молиялаштиришнинг ўзига хос манбалари шакллантирилган бўлиб бундай манбалари корхоналарнинг ўз ўзини молиялаштириш тамойилларига асосланган ҳолда қуйидаги манбалари мавжуддир:

1. Корхона ва жисмоний шахслар жамғармалари;
2. Банк кредитлари ҳисобига молияштирилаётган инвестициялар:
 - а) Хорижий инвестициялар
 - б) Давлат бюджети ва бюджетдан ташқари фондлар маблағлари ҳисобига молиялаштирилаётган

инвестициялар.

Сунғи йилларда инвестициялар таркиби, хусусан, бюджетдан ажратилаётган инвестициялар ва банк кредитлари аҳамияти кескин ўзгарди. Монетар сиёсат кучайтирилиши корхоналар молиявий ахволининг барқарор эмаслиги корхона ва жисмоний шахслар маблағларидан молиялаштирилаётган инвестицион лойиҳаларнинг ҳажмига ўз таъсирини кўрсатади. Инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришга ва корхоналар учун самарали бўлишига иқтисодий инфратузилманинг марказий бўғини молиявий механизмнинг таркибий қисми бўлган солиқлар механизми ҳисобланади. Чунки солиқлар ҳам ҳар бир корхона микёсида тузилган инвестицион лойиҳаларнинг иқтисодий самараси тақдирини ҳал қилишда асосий уринини эгаллайди. Ўзбекистонда ҳам инвестицион лойиҳаларни тузишда ва молиялаштириш учун қулай инвестиция муҳитни яратиш бўйича изчил чора-тадбирлар ишлаб чиқилмоқда.

Уларнинг негизида иккита асосий омил ётади:

- иқтисодий барқарорлик;
- инфляция жараёнларини тартибга солиш ва миллий валюта-сумманинг тўлов қобилиятини оширишга йўналтирилган макроиқтисодий сиёсат.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистон Республикасида қулай инвестиция лойиҳаларини тузиш ва уларни молиялаштириш бўйича қуйидаги омиллар мавжуд:

- инвестицион лойиҳалар билан шугулланувчи шахсларни рағбатлантириш;
- саноатнинг устувор соҳалари, ёқилғи, энергетика мажмуалари бўйича инвестицион лойиҳалар тузиш жадаллаштириш;
- ҳалқ ҳўжалигида илм фанга талаб кучли тармоқларида ишлаб турган қувватларни янгилаш ва янгилашини барпо этиш бўйича интеллектуал инвестицион лойиҳаларни амалга киритилиши.

Инвестиция лойиҳасини молиялаштитриш манбалари ва иштирокчилари қуйидаги жадвалда келтирилган.

1.5.1-жадвал

Инвестиция лойиҳасини молиялаштириш манбалари ва иштирокчилари таснифи

Гуруҳлар	Гуруҳ ичи гуруҳлари	Инвестиция фаолияти иштирокчилари ташкилий шакллари
Бюджет ва нобюджет фондлар	Давлат бюджети	Хукумат Иқтисодиёт вазирлиги Молия вазирлиги
	Маҳаллий бюджетлар	Маҳаллий ваколатли органлар
	Нобюджет фондлар	Пенсия фонди Бандлик фонди Инвестиция фонди ва бошқа фондлар
Кредит тизими	Банклар Кредит муассасалари	Марказий банк Давлат газначилиги Инвестицион банклар Кредит уюшмалари
Суғурта тизими	Суғурта фондлари ва ташкилотлари	Давлат суғурта компаниялари Бошқа суғурта компаниялари
Молиялаш-тиришнинг жамоавий шакллари	Инвестицион ташкилотлар Инвестицион банклар Суғурта ташкилотлари	Инвестиция компаниялари ва фондлари Нодавлат пенсия фондлари Суғурта компаниялари Пайли инвестицион фондлар
Хорижий инвесторлар	Чет эл давлатлари, хукуматлари, ХМИлар, тижорат банклари, институционал инвесторлар, инвестицион банклар	ХТТБ ЕТТБ Халқаро молиявий қўмита АҚШ эқсимбанки бошқалар
Корхоналар		Мулкчиликнинг турли шаклларидаги ҳар қандай корхоналар

Инвестициялашда айланма капиталга устиворлик берилишини фақат капиталнинг таркибий тузилиши билан тушунтириш озлик килади. Гап шундаки, дастлабки капитал жамғариш даврида пулни тез тўплаш учун уни капитал обороти тез бўладиган соҳаларга жойлаштирилиши юз беради, чунки бу билан юқори фойда нормаси юзага келади. Фойда нормаси юқори жойда эса, уни капиталлашти-риш имкони катта бўлади. Бу омил ҳам хусусий секторда пулни оборот капиталига айлантириш учун рағбат яратади. Бозор талабларига биноан тежамли хўжалик юрита билмаслик таннархни ортишига олиб келади, бу нарх ўзгармаган шароитда, ҳам зарарга олиб келади. Аммо ҳозирги ўтиш даврида хўжаликдан ташқарида бўлган омиллар таъсири гоят кучли. Бу баланслашмаган инфляция шароитида давлат харид нархининг мавжудлигидир. Бу нарх асосий маҳсулотлар (пахта, галла, пилла)га тааллуқли бўлиб, унинг даражаси ресурслар нархига мутаносиб равишда ўзгармайди. Натижада бу нархлар «кайчиси» пайдо бўлиб, бу ширкат хўжаликларини рентабел ишлашига йўл бермайди. Давлат нархлари амалда монополия нархлари, яъни харидорнинг бирёклама манфаатидан келиб чиккан холда белгиланадиган нарх бўлади. У бозорни монополашганлигини билдиради. Ширкатлар табиятан таркок ва эркин хўжалик лекин улар эркин бозорга ишлай олмайди. Бу зиддият уларни молиявий тангликка маҳкум этади. Бозорда давлат монополиясининг сакланиши монополия йўк шароитда ҳам сезилиб туради. Буни хусусан озик-овкатдан иборат ширкат, фермер ва дехкон хўжалик маҳсулоти нархини саноат нархига нисбатан секин ўсишида, нархининг паритетида кўриш мумкин. Дехконлар маҳсулотининг айирбошланиш эквивалентининг пасайиши туфайли улар фойдани кам кўради, ёки уни умуман олмайди. Бу албатта, инвестицияларни ўз маблағи ҳисобидан таъминлаш имконини чеклаб қўяди.

2-мавзу.Хорижий инвестицияларнинг шакл ва турлари

2.1.Хорижий инвестицияларнинг турлари.

Хорижий инвестицияларнинг қуйидаги турлари мавжуд: капитал, инновация ва ижтимоий инвестиция.

Капитал инвестиция жумласига асосий фондларни вужудга келтирувчи ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек, ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ишлаб чиқаришга қўшиладиган инвестициялар киради.

Инновация инвестициялар жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

Ижтимоий инвестициялар жумласига инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек, номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

Хорижий инвестициялар кўламига қараб халқаро доирадаги, яъни халқаро инвестициялар кўринишига ҳам эга бўлади. Халқаро инвестициялар – жаҳон мамлакатлари ўртасида ҳаракатда бўлган инвестициялардир.

Инвестицияларни хорижга чиқариш, уларнинг мамлакатлар ўртасидаги фаол ҳаракати замонавий жаҳон ҳўжалиги ва халқаро иқтисодий муносабатларнинг ажралиб турувчи хусусиятларига айланди. Инвестицияларни четга чиқариш жаҳон ҳўжалигидаги товарларни четга чиқариш монополиясини тугатди. Ҳозирги вақтда халқаро инвестицияларнинг ўртача йиллик ўсиш суръати 30%дан ошади. Бу кўрсаткич жаҳон савдоси усиши суръатларидан деярли 5 маротаба ортиқдир. Халқаро инвестициялар ўзида моддий бойлик барпо этиш учун зарур бўлган ишлаб чиқариш, пул ва товар шаклларида жамғарилган захираларни мужассамлаштиради. Ушбу инвестициялар доимий равишда мамлакат ичида бир тармоқдан бошқасига, ҳамда давлатлараро ҳаракатда бўлади.

Инвестициялар турли шаклларда амалга оширилади ва уларни таҳлил қилиш, режалаштириш учун алоҳида хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда гуруҳлаштирилади. Қўйилиш объектига қараб инвестициялар реал ва молиявий шаклларга ажратилади. Реал инвестициялар (капитал қўйилмалар) – пул маблағларини корхонанинг моддий ва номоддий активларига сарфланишидан иборат. Моддий инвестициялар асосий капиталнинг элементларини сотиб олиш билан боғлиқ бўлиб, купчилик ҳолларда инвестицион лойиҳалар доирасида амалга оширилади. Шунинг учун шахсий маблағлар билан бирга қарзга олинган маблағлар ҳам фойдаланилиши мумкин.

Қуйида келтирилган 2-чизмада хорижий инвестицияларнинг таснифланиш белгилари келтирилган.

Хорижий инвестицияларни таснифланиш белгилари

Инвестиция фаолиятини амалга оширувчилар (инвесторлар) қуйидаги белгилари бўйича таснифланади.

1. Жорий фаолиятнинг йуналишлари бўйича институционал ва индивидуал инвесторлар. Институционал инвесторлар ролида саноат, савдо, транспорт, алоқа ва бошқа соҳалардаги акционер жамиятлар намоён бўлсалар, индивидуал инвесторлар ролида фуқаролар намоён бўлади.
2. Инвестициялаш мақсадлари бўйича стратегик ва бевосита инвесторлар. Улар ўз олдига компанияларни бошқариш ҳуқуқини олишни мақсад қилиб қўядилар. Буни улар бошқа компаниялар акцияларининг назорат пакетини сотиб олиш ёки уларнинг устав капиталининг катта қисмини эгаллаш орқали амалга оширадилар. Портфель инвесторлар дивиденд ва фойиз шаклида даромад олиш мақсадида ўз капиталини турли молиявий воситаларга жойлаштирадилар.
3. Резидентликка тегишлилиги бўйича инвестициялар миллий ва хорижий инвесторларга ажратилади.

Номоддий инвестициялар номоддий бойликлар яратилаётганда амалга оширилиб, кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашга, илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларини амалга ошириш, янги маҳсулотларнинг намуналарини яратишга сарфларни мужассамлаштиради.

Фан-техника таракқиётини тезлашуви билан интеллектуал салоҳият ишлаб чиқаришни энг кучли омилига айланди, унинг жиддий унсури бўлиб қолди. XX аср бошларида фан ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш учун сарфланадиган қуйилмалар ошиб борди. Шунинг учун ҳам жаҳонда реал инвестициялар таркибида илмий изланишлар, фан, таълим, кадрлар тайёрлаш учун сарфланадиган харажатлар ўсиб борди. Масалан, АКШ, Япония ва бошқа ривожланган мамлакатларда фан ва илмий изланишга сарфланадиган қўйилмалар ўсиш суръатлари асосий фондларга сарфланадиган инвестициялардан устундир. Жаҳон бозорига кириб бориш, кенг қўламда маркетингни ривожлантириш, батафсил ахборотга эга бўлиш, юқори даражадаги компьютер тизимларини ташкил этишни, юқори малакали, рақобатбардош кадрлар тайёрлаш ва мазкур соҳада дунёдаги ривожланган давлатлар даражасига эришишни талаб этади. Шунинг учун ҳам жадал суръатлар билан ривожланиш реал инвестициялар таркибида фан, техника, таълим, кадрларни қайта тайёрлаш учун сарфланадиган реал инвестициялар асосий ўринлардан бирини эгаллаши зарур.

Асосий фондларга сарфланган реал инвестициялар мақсади сарфланиш йўналишлари ва бошқа кўрсаткичларга кўра ҳудудлараро, тармоқлараро, технологик, қайта ишлаб чиқариш таркибларига эга. Асосий фондларга сарфланган инвестицияларни, уларнинг актив (машиналар, асбоб-ускуналар) ва пассив (бино, иншоотлар) қисмларини ташкил этиш учун сарфланган умумий ҳаракат йиғиндисидagi улуши инвестицияларнинг технологик таркибини ташкил этади. Қайта ишлаб чиқариш таркиби инвестицияларнинг қандай мақсадларга йўналтирилганлиги; янги қурилишга, ишлаб турган корхоналарни кенгайтиришга, реконструкцияга ва янги техника билан қайта қуроллантиришга жалб қилинган харажатларни умумий харажатлардаги ҳар бирининг нисбий жиҳатдан улушини кўрсатади. Инвестицияларнинг ҳудудлараро ва тармоқлараро таркиби эса уларнинг нисбий жиҳатдан ҳудудлар ва тармоқлар бўйича тақсимотини билдиради.

Ривожланган мамлакатларда реал инвестицияларнинг асосий қисмини шахсий инвестициялар ташкил этади. Давлат секторида реал инвестициялар сарфи муҳим аҳамиятга эга. Иқтисодий мувофиқлаштириш сиёсати асосида кредитлар, субсидиялар ажратилади, давлат капитал қуйилмалари мувозанатлаштирилади ва реал инвестициялар ўзлаштирилади.

Давлат томонидан ўзлаштириладиган инвестициялар дастлабки бозор инфратузилишини ва у билан боғлиқ бўлган тармоқларни ривожлантиришга сарфланади. Инвестицияларни самарадорлигини ошириш асосий капитални актив элементларини вужудга келтириш ва ўстириш ҳисобига амалга оширилади. Инвестициялар йўналтириладиган соҳалар ва уларни ишлатишдан олинadиган натижаларга қараб реал ва молиявий инвестицияларга бўлинади. Реал инвестициялар деб реал капиталнинг устишига олиб келадиган, яъни ишлаб чиқариш маблағлари, материал бойликларнинг устишини таъминлаш учун қуйилган қуйилмаларга айтилади. Молиявий инвестиция деб акциялар, облигациялар, векселлар ва бошқа қимматли қозғалар учун қуйилган қуйилмаларга айтилади. Бу қуйилмалар бўйи қурулишдаги капиталнинг устишини ўзида мужассам этмасда, лекин фойда шу жумладан спекулятив фойда яъни қимматли қозғалар курси ўзгариши натижасида вужудга келадиган фойда келтиради. Молиявий инвестицияларнинг икки хил қурулишида бўлади. Акцияларни сотиб олиш реал моддий қурулишдаги капитални яратмайди. Лекин келажакда спекулятив қурулишда фойда олиш мумкин бўлади. Акцияларни сотишдан тушган маблағни ишлаб чиқариш учун, асбоб ускуналар сотиб олиш учун сарфлаганда у реал капиталга айланади ва реал инвестиция қурулишини олади. Шу сабабдан қимматли қозғаларни олди-сотди операциялари натижасида олинadиган спекулятив фойда келтирувчи молиявий инвестициялар ва қимматли қозғаларни сотиш натижасида пул қурулишдаги реал молиявий инвестицияларни фарқлаш лозим.

Реал инвестицияларни тавсифлаш уларни ҳажми ва даромад келтириши асосида амалга оширилади. Молиявий инвестициялар капитални, тўлов ва молиявий мажбуриятларнинг барча турларини ўзида мужассамлаштирувчи, молиявий активларга жойлаштирилишини англатади. Ушбу молиявий воситаларнинг энг муҳимлари қимматли қозғалардир: улушли (акциялар) ва қарз (облигациялар). Реал инвестициялардан фарқли уларок молиявий инвестицияларни купрок портфель инвестициялар деб аташади, чунки бу ҳолда инвесторнинг асосий мақсади бўлиб молиявий активларнинг мукамал йиғмасини (инвестициялар портфелини) шакллантириш ва қимматбаҳо қозғалар билан амалга ошириладиган турли операцияларни бошқариш ҳисобланади. Молиявий инвестициялар шахсий компаниялар ва давлат идоралари томонидан муомалага чиқарилган акцияларга, облигацияларга ва бошқа қимматли қозғаларга ва банк депозитларига, узок муддатга

жалб килинадиган куйилмалардир. Молиявий инвестицияларнинг асосий қисми, капитални ноишлаб чиқариш соҳасига сарфланишини билдиради. Молиявий инвестициялар аксарият ҳолатларда реал инвестицияларнинг манбаи бўлиб хизмат килиши мумкин. Молиявий инвестициялар эркин бозор инфратузилмаси ривожланган мамлакатларда, қимматли қоғозлар бозори орқали капитални соҳалар бўйича тақсимланишида муҳим аҳамиятга бўлган давлатларда кўпроқ тарқалган. Ривожланган мамлакатларнинг молиявий инвестицияларининг таркибида асосий ўринни шахсий инвестициялар ташкил қилади.

Шахсий инвестициялар, тадбиркорлар, хусусий фирмалар, концернлар ва акционер ташкилотлар томонидан тақиқланмаган фаолиятларга сарфланадиган мулкдорлик ва интеллектуал бойликларни англатади. Етук қимматли қоғозлар бозори мавжуд бўлган мамлакатларда шахсий инвестицияларни кўпгина қисми махсус инвестиция фондлари томонидан сарфланади. Хорижий инвестицияларнинг молиявий шакли (портфель инвестициялар) миллий иқтисодиётда истиқболли корхоналарни аниклаш ва кенг миқёсда инвестициялашни амалга оширишга асос бўла олади.

Инвестицияда катнашиш характериға кўра инвестициялар бевосита ва портфель инвестицияларга ажратилади. Бевосита инвестициялар инвесторни ўз молиявий маблағлағларини жойлаштириш объектини тиклаш имкониятини беради. Портфель инвестициялар тижорат банклари, инвестицион компаниялар ва фондлар ва бошқалар ёрдамида амалга оширилади. Молиявий воситачилар тўпланган маблағларни самарали, даромад келтирадиган қилиб жойлаштирадилар. Портфель инвестициялар бошқа эмитентларнинг андерраттинг ёрдамида қимматли қоғозларга жойлаштириш шаклида намоён бўлади.

Инвестициялаш давриға қараб инвестициялар қисқа муддатли (бир йилгача бўлган муддатга берилади) ва узоқ муддатли (бир йилдан ортиқ муддатга берилади) бўлади. Масалан, оддий акциялар умуман бирор – бир муддат билан чекланмайди. Масалан, депозит сертификати олти ой муддатга берилади – бу қисқа муддатли куйилмалар воситасидир, облигациялар 20 йилда қайтариш муддати билан узоқ муддатли куйилмалар воситасидир. Лекин, узоқ муддатли қимматли қоғозларни сотиб олиш ва қисқа муддатдан, масалан олти ой ўтгандан сўнг, инвестор узоқ муддатли воситалардан қисқа муддатли мақсадлар учун фойдаланиш мумкин. Кўпинча инвесторлар ана шундай воситаларни танлайдилар ва ўз пулларини қисқа муддатларга қўйишни хохлайдилар. Масалан, яқин олти ой мобайнида инвесторға керак бўлмайдиган суммаға, у олти ойлик муддатга эға бўлган депозит сертификати сотиб олиши мумкин: қирқ ёшға тўлган инвестор пенсияға чиққунча пул йиғиш учун бирон-бир компанияни облигациясини 20 йилға сотиб олиш мумкин. Одатда узоқ муддатли инвестициялар капитал қўйилмалар шаклида намоён бўлади.

Мулк шаклларида келиб чиқиб инвестициялар хусусий, давлат, қўшма ва хорижий шаклларга ажратилади. Хусусий инвестициялар нодавлат юридик шахсларининг ва фуқароларнинг маблағларини тадбиркорлик фаолияти объектларига қуйилишини англатади. Давлат инвестициялари давлат бюджети ва давлат корхоналарининг маблағларини

Худудий жойлаштирилиш бўйича инвестициялар ички ва ташқи инвестицияларга бўлинади.

Хорижий инвестициялар давлат ёки хусусий инвестициялар шаклида бўлиши мумкин. Биринчи шаклда давлат инвестициялари иштирок этиб, бунда бир давлат бошқа давлатға кредитлар ёки бошқача шаклдаги қарзлар бериши мумкин. Бундай муносабатларға халқаро ҳуқуқ нормалари қўлланилади. Иккинчи шаклда эса, бир мамлакат хусусий фирмалари, компаниялари ёки фуқаролари бошқа мамлакатнинг тегишли субъектларига берадиган инвестициялар тушунилади. Давлат инвестициялари деб давлат томонидан миллий даромаднинг давлат бюджетининг маблағлари қуринишида мамлакат иқтисодининг ривожланиши учун сарфлаётган маблағларига тушунилади. Хусусий инвестициялар деб хусусий компаниялар, аҳоли ва тадбиркорлар томонидан маблағларнинг қуйилишиға айтилади. Инвестиция муносабатлари шу даражада мураккаб ва кўп қирралики, кўпинча давлатлар ўртасидаги муносабатлар хусусий шахслар ўртасидаги муносабатлар билан узвий боғланган бўлади. Бундай алоқа инвестор ҳуқуқ ва талабларни давлатға топширганда яққол кўринади.

Иқтисодий адабиётларда инвестицияларни қўллаш қўлами ва инвестицияға маблағ ажратиш жиҳатдан турларға ажратишади. Моддий ишлаб чиқариш жаренидаги инвестициялашдан ташқари малакатда ижимоий маданият соҳалари учун, фан тармоқлари учун, маданият, таълим, соғлиқни сақлаш, жисмоний тарбия ва спорт соҳалари учун, информатика соҳаси, табиатни муҳофаза қилиш учун, юқорида кўрсатилган соҳалар учун қурилишларға, техника ва технологияларни янги турларини қўллаш учун катта миқдорда инвестиция маблағлари ажратилмоқда. Бу инвестицияларни ҳозирги вақтда хорижий мамлакатлар адабиетида «инсон инвестицияси», «инсон капиталига инвестиция қилиш» деб аташмоқда. Бу инвестициянинг алоҳида бир қуриниши бўлиб, асосан кишиларнинг соғлигини сақлаш, ақлий ва маънавий ривожланиши учун, ҳаётини узайтириш ҳамда кишиларнинг иш фаоллиятида ижодий катнашиш ва унинг самарадорлиғи ошиши учун сарфланади. Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикасида инвестициянинг асосий қисмлари соғлиқни сақлаш, маориф учун сарфланмоқда. Бунга мисол қилиб, кишлоқ жойларда врачлик амбулатория пунктлари, коллеж ва лицейлар қуриш дастурларини мисол қилиб олиш мумкин.

Маълумки инвестициялар маълум бир вақтға қуйилади. Шу сабабдан молиявий куйилмалар узоқ муддатли ва қисқа муддатли молиявий куйилмаларға ажратилади. Узоқ муддатли молиявий куйилмалар бир йилдан кўпроқ бўлган муддатларға қуйилади, баъзан 10 йилларға ҳам қуйилиши мумкин. Масалан киши фактори учун қуйилган инвестициялар кишилар олган билимлардан самарани кўпроқ йиллардан кейин олиш мумкин. Қисқа муддатли молиявий куйилмаларға бир йилгача бўлган муддатға қуйилган инвестициялар тушунилади, яъни шу муддатда қуйилган маблағлар уз самарасини бериши лозим.

2.2. Инвестиция фаолиятига тегишли ҳуқуқий муносабатларнинг объекти ва субъекти

Инвестициялар иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар ҳисобланса, инвестиция фаолияти субъектларининг инвестицияларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳаракатлари мажмуи инвестиция фаолияти деб юритилади. Инвестиция фаолияти тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишнинг бир қўринишидир, шунинг учун ҳам тадбиркорликка хос бўлган белгилар, яъни мулкӣ мустақиллик, ташаббускорлик ва таваккалчилик унга ҳам хос бўлган хусусиятдир.

Инвестиция фаолиятининг объекти моддий ва номоддий неъматлар ишлаб чиқариш объектлари ҳисобланади.

Инвестиция фаолиятининг субъектларидан бири инвестор бўлиб, у ўз маблағларини, қарзга олинган ва жалб этилган маблағларни, мулкӣ бойликларни ва уларга доир ҳуқуқларни, шунингдек интеллектуал мулкка доир ҳуқуқларни инвестиция фаолияти объектларига жалб этишни амалга оширади. Бундай ўзига хос фаолият субъектларининг яна бир катта гуруҳи мавжуд бўлиб, улар инвестиция фаолияти иштирокчилари деб юритилади ва уларнинг асосий вазифаси инвесторнинг буюртмаларини бажарувчи сифатида инвестиция фаолиятини таъминлаш бўлиб ҳисобланади.

Инвестор ва инвестиция фаолиятининг иштирокчилари-субъектлари қуйидагилар бўлиши мумкин:

- Ўзбекистон Республикасининг резидентлари, фуқаролари, юридик шахслари;
- маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва давлат бошқаруви органлари; хорижий давлатлар, халқаро ташкилотлар ва чет эллик юридик шахслар ҳамда фуқаролар, шунингдек фуқаролиги бўлмаган шахслар ва Ўзбекистон Республикасининг чет элда доимий яшовчи фуқаролари;
- ҳамкорликда инвестиция фаолиятини амалга ошираётган юридик ва жисмоний шахслар, шунингдек давлатлар ва халқаро ташкилотлар.

Инвесторлар буюртмачи (мблағ киритувчи), кредитор, сотиб олувчи бўлишлари, шунингдек инвестиция фаолияти иштирокчиси вазифасини бажарувчи ҳам бўлишлари мумкин.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги чет эл инвестициялари дейилганда, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эллик инвесторларнинг даромад (фойда) олиш мақсадида тадбиркорлик фаолияти ва қонун ҳужжатларида таъқиқланмаган бошқа турдаги фаолият объектларига қўшадиган барча турдаги моддий ва номоддий бойликлари ҳамда уларга доир ҳуқуқлари, шу жумладан интеллектуал мулкка доир ҳуқуқлари, шунингдек чет эл инвестицияларидан олинган ҳар қандай даромад тушунилади.

Ўзбекистон Республикасида чет эллик инвесторлар қуйидагилар, чунончи:

чет эл давлатлари, чет эл давлатларининг маъмурий ва ҳудудий органлари, давлатлараро битимлар ва бошқа шартномаларга мувофиқ ташкил топган ёки халқаро оммавий ҳуқуқ субъектлари бўлган халқаро ташкилотлар, чет эл давлатларининг қонун ҳужжатларига мувофиқ ташкил топган ва фаолият қўрсатиб келаётган юридик шахслар, бошқа ҳар қандай ширкатлар, ташкилотлар ва уюшмалар, чет эл фуқаролари бўлмиш жисмоний шахслар, фуқаролиги бўлмаган шахслар ва чет элларда доимий яшайдиган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари бўлиши мумкин.

2.3. Бевосита ва портфелли хорижий инвестициялар.

Мақсадига қўра, хорижий инвестициялар бевосита ва портфель инвестицияларга булинади. Бевосита инвестициялар – бу капитални туғридан-туғри экспорти бўлиб, инвестиция киритувчига шу корхона устидан назорат қилиш ҳуқуқини беради. Бунда корхона асосий компаниянинг хориждаги шахобчасига айланади. Бевосита хорижий инвестиция(БХИ)лар асосан хусусий тадбиркорлик капитали шаклида бўлади.

Халқаро статистикада инвестицияларни БХИлар турига киритиш бўйича ҳар хил ёндашувлар мавжуд. Хорижий инвесторлар томонидан назорат қилиш ҳуқуқини белгиловчи курсаткич сифатида улар эга бўлган акционерлик капиталининг хиссаси курсаткичидан фойдаланилади. Бу курсаткич АКШда 10%, Франция ва Буюк Британияда 20% га яқин, Германияда 25%дан 50% гача, Ўзбекистонда эса 49% даражасида белгиланган. Шунингдек, шу корхонанинг бошқарувида бевосита амалга ошириладиган инвестицияларнинг узок муддатли эканлиги ҳам унинг муҳим белгиларидан биридир. Инвестициянинг бу қўриниши таваккалчиликни, инвестициялардан фойдаланиш самарадорлиги учун маъсулиятни давлат ва аҳоли зиммасига юкламасдан, балки уларни тадбиркорлик тизимлари уртасида тақсимлашнинг энг яхши ва синалган усули ҳисобланади.

БХИ борасидаги яна бир ёндашув бу турдаги инвестицияларни факат мулкчилик кулами билан, яъни акционерлик капиталдаги улуши билан боғлиқ, деб курсатади. Унга мувофиқ БХИларни:

- а) хорижда акцияларни сотиб олиш орқали;
- б) фойдани қайта инвестициялаш ёрдамида;
- в) фирма ички қарзлари ва қарздорликлари орқали амалга ошириш мумкин.

Қўпчилик иқтисодчилар бу шакллар етарли эмас, деб ҳисоблашади ва асосли равишда турли хил ноакционер шакллар орқали бу рўйхатни давом эттиришади (субконтрактлар, бошқарув қелишувлари, франчайзинг, лицензион қелишувлар ва бошқалар).

БХИларнинг шакл ва усулларига боғлиқ тушунчалар билан боғлиқ турли хил ёндашувларнинг купайиши катор муаммоларни келтириб чикарди. Бу муаммолар умумбашарий характерга эга бўлиб, ностандарт ёндашувлар ечимини талаб этади.

Бевосита инвестициялар икки гуруҳга бўлинади:

1. Трансконтинентал капитал куйилмалар.
2. Трансмиллий куйилмалар.

Трансконтинентал капитал куйилмалар - инвестиция киритиш учун кулай бозор шароити бўлган ҳолда бошқа бир давлат ёки континентдан инвестиция экспортини амалга оширишдир. Асосий мақсад – бозорни эгаллаш ва шу континентда янги ишлаб чиқаришни ташкил этиш.

Трансмиллий капитал куйилмалари асосан кушни давлатларга амалга оширилади. Бундан асосий мақсад – бош компанияга нисбатан килинадиган капиталнинг ҳаракатини минимум даражада амалга ошириш.

Бевосита инвестициялар икки мақсадга йуналтирилади:

1. Янги компания ташкил этиш.
2. Банкрот бўлган компанияларни харид қилиш.

Портфель инвестициялар (portfolio investments) - шундай инвестицияларки, бунда капитални даромад олиш мақсадида корхоналарнинг акциялари, облигациялари ва бошқа қимматли қоғозларини сотиб олиш учун сарфланади. Бундай инвестициялар корхоналарнинг молиявий ҳужалик фаолияти устидан назорат урнатиш ҳуқуқини бермайди. Хорижий портфель инвестициялар барча халқаро операцияларни амалга оширишда фирмалар учун муҳим аҳамиятга эга. Бу турдаги инвестицияларга асосан молиявий муаммоларни ечиш учун мурожаат қилинади. Корпорацияларнинг молиявий булимлари маблағларнинг бир мамлакатдан бошқа мамлакатга қисқа муддатли инвестициялардан юқори фойда олиш учун утказадилар. Бундай инвестициялар купинча хусусий тадбиркорлар капиталига асосланган, баъзида эса уз қимматбаҳо қоғозларини чикаради ва хорижий қимматбаҳо қоғозларини сотиб олади.

Халқаро портфель инвестициялари мамлакат тўлов балансида қандай классификацияланган бўлса, шундай акс эттирилади. Портфель инвестициялар куйидаги қуринишда бўлиши мумкин:

-акционер қимматбаҳо қоғозлари (equity securities) - бозор муомаласидаги пул ҳужжати бўлиб, ҳужжат эгасининг ушбу ҳужжатни чикарган шахсга нисбатан мулкӣ ҳуқуқга эгалигини тасдиқлайди;

-заём қимматбаҳо қоғозлар (debt securities) - бозор муомаласидаги пул ҳужжати бўлиб, заём эгасининг ушбу ҳужжатни чикарган шахсга нисбатан муносабатини тасдиқлайди.

Заём қимматбаҳо қоғозлари куйидаги шаклларда чикарилади:

-облигация (bond) (оддий вексель, қарз мажбурияти) пулли дастак бўлиб, унинг соҳибига қафолатланган ва қатъий белгиланган пул даромади ёки шартнома асосида белгиланган узгарувчан пул даромадини олиш ҳуқуқини беради;

-пул бозори дастаклари - пулли дастак бўлиб, унинг соҳибига маълум бир давр ичида қафолатланган ва қатъий белгиланган пул даромади олиш ҳуқуқини беради. Бу дастаклар бозорда пасайтирилган нархларда сотилади, нархни пасайтириш даражаси фоиз ставкасининг қатта-кичиклигига ва қарзни қопланиш муддатига боғлиқдир. Буларга газна векселлари, депозит сертификатлари, банк апцентлари ва бошқалар қиради.

Молиявий дериватлар (financial derivatives) – бозор нархига эга бўлган пулли дастак бўлиб, унинг соҳибига бирламчи қимматбаҳо қоғозларни сотиш ёки сотиб олиш ҳуқуқини беради. Буларга опционлар, фьючерслар, варрантлар, своплар қиради.

Халқаро портфель инвестициялари ҳаракатини ҳисобга олиш мақсадида тўлов балансида куйидаги категориялар қабул қилинган:

Нота (қарз мажбурияти) (note) - қисқа муддатли (3-6 ой) пулли дастак бўлиб, банк билан қелишув асосида қарз олувчининг уз номига чикарилади, бозорда жойлаштирилиши қафолатланади ва сотилмаган ноталар сотиб олинади, резерв кредитлар билан таъминланади. Қенг тарқалган ноталар – Евроноталардир.

Опцион (option)- шартнома (қимматбаҳо қоғоз) бўлиб, харидорга маълум бир қимматбаҳо қоғоз ёки товарни белгиланган муддатдан сунг ёки маълум бир давр ичида қатъий белгиланган нархларда сотиб олиш ёки сотиш ҳуқуқини беради. Опцион харидори унинг эгасига юқорида қайд этилган ҳуқуқларни сотиши эвазига муқофот пулини тулайди.

Варрант (warrant) – опционнинг бир тури бўлиб, эгасига белгиланган муддат ичида эмитентдан имтиёзли шароитда маълум бир миқдордаги акцияларни сотиб олиш имконини беради.

Фьючерс (futures) –қимматбаҳо қоғозларни, валюта ёки товарларни белгиланган нарх ва келажакдаги белгиланган муддатда сотиш ёки сотиб олиш борасидаги бажарилиши мажбур бўлган қисқа муддатли стандарт шартномалардир.

Форвард курси (forward rate)- асосий қарз суммасининг маълум бир узгармас қисмига нисбатан белгиланган вақтда туланадиган фоиз ставкасининг ҳажми тугрисида қелишув бўлиб, у уша қундаги фоиз ставкасидан паст ёки юқори бўлиши мумкин.

Своп (swap) – савдо қоидаларига амал қилган ҳолда битта қарзни тулаш бўйича маълум бир муддат утгандан сунг шартларни узгартириш бўйича битим

Портфель инвестициясининг бевосита инвестициялардан афзаллик томони шундаки, улар тугатилиш вақтида қимматбаҳо қоғозлар тезда нақд валютага алмаштириб олиниши мумкин. Портфель инвестицияларнинг амалга оширилишининг асосий сабаби – таваққалчилик даражасини ҳисобга олган ҳолда хорижий инвестор уз маблағларини хорижда максимал фойда келтирувчи қимматбаҳо қоғозларга жойлаштирилиши мумкин. Маълум

бир маънода портфель инвестицияси пулни инфляция ва спекуляция йули билан фойда куришдан саклаш воситаси сифатида каралади. Бунда инвестиция килинаётган соха хам, қимматбахо қоғоз тури хам ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас, у устама курс усишига қараб исталган фойдани берса ва дивидендлар туланса булди.

1.-Жадвал

Бевосита ва портфель инвестициялар ўртасидаги фарқлар.

Белгилар	Бевосита инвестициялар	Портфель инвестициялар
Капитал чиқаришдан асосий мақсад	Хорижий фирма устидан назорат урнатиш	Юқори фойда олиш
Мақсадга эришиш йуллари	Хорижда ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва олиб бориш	Хорижий қимматбахо қоғозларини сотиб олиш
Мақсадга эришиш усуллари	а) хорижий фирмага тулик эгалик килиш б) акциялар назорат пакетини сотиб олиш (ХВЖ низомига биноан компания акционер капиталининг 25%дан кам булмаслиги керак)	Хорижий фирма акционер капиталининг 25%дан (АҚШ, Япония, Германияда 10%дан) камини сотиб олиш
Даромад шакллари	Тадбиркорлик фаоляти фойдаси, дивидендлар	Дивидендлар, фоизлар

Манба: Аكوпова Е.С., Воронкова О.Н. и др. Мировая экономика и международные экономические отношения. Ростов-на-Дону: «Феникс», 2000.- С. 278 (416 с).

3-мавзу. Глобаллашув ҳамда иқтисодий интеграцияллашувнинг кучайиб боришида инвестиция жараёнлари

3.1. Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашувида хорижий инвестицияларнинг ўрни.

Ўзбекистон бугунги кунда йирик хорижий инвестицияларни қабул қилувчи мамлакатлар қаторига кириш учун барча иқтисодий, сиёсий ва ҳуқуқий асосларга эга. Лекин бу дегани Ўзбекистонда хорижий инвесторларни жалб қилиш учун барча ишлар қилиб бўлинди, дегани эмас. Эндиги навбатда бу асосларга таянган ҳолда инвестициялар жалб этишнинг механизмларини такомиллаштириш масалалари туради.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики стратегик инвесторлар кўп миқдордаги маблағларни биринчи навбатда иқтисодиёти ўз ички имкониятлари асосида барқарор ва изчил равишда ривожланаётган мамлакатга йуналтиради. Айнан шундай мамлакатлардагина куйилган маблағлар сақланишига ва барқарор фойда олишга мулжал килса бўлади. Ички ва чет эл инвесторларини биринчи навбатда минимал даражадаги солиқ имтиёзлари эмас, балки бизнесдаги кейинги қулай ва мақбул истиқболлар қизиқтиради.

МДХ давлатларининг пайдо булиши билан хорижий инвесторларнинг инвестицион фаолиятларини амалга оширишдаги янги имкониятлар майдони пайдо булди. Шуни айтиш керакки хорижий инвесторлар бу масалада катта тажрибага эга. Албатта бу масаланинг бир томони булса, иккинчи томони инвестициялар қабул қилувчи (МДХ) давлатлари учун замонавий ишлаб чиқариш воситаларини қабул қилишдаги инвестицион танлов имконияти яратилди. Бунга оддий ҳол деб қараш керак эмас, чунки, инвестициялар-иқтисодиётни ҳаракатга келтирувчи, уни олға силжитувчи куч.

Мамлакатни ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий ривожланишида инвестицияларининг жумладан, хорижий инвестицияларнинг аҳамияти каттадир. Маълумки, ҳар қандай давлат дунёдан ажралган ҳолда жаҳон тажрибаларини ўрганмасдан, дунёнинг етакчи давлатлари илм, фан ва техника соҳасида эришган ютуқларини қабул қилмасдан ривожланиши мумкин эмас. Ўзбекистон иқтисодиётида чуқур иқтисодий ислохотлар, таркибий ўзгаришлар амалга оширилган экан, хорижий инвестициялар ривожисиз тасаввур этиб бўлмайди.

Глобаллашув жараёнига қўшилиш бу дунёнинг етакчи давлатлари билан ҳамкорликда бўлиш, ижтимоий иқтисодий ва сиёсий соҳадаги давлат сиёсатининг ўзаро манфаатли асосда бу давлатлар сиёсатига мос келишидир. Замонавий жаҳон иқтисодиёти учун инвестиция фаоллиги ва жаҳон иқтисодиёти глобаллашувининг кучайиши муҳим аҳамият касб этади. Ривожланаётган мамлакатлар ва бозор иқтисодиётига утиш даврини бошидан кечираётган давлатларнинг халқаро меҳнат тақсимотидаги роли ортиб бораётганлиги ҳам унга ижобий таъсир кўрсатади.

Шунингдек, глобаллашув жараёнига иқтисодиётни эркинлаштириш, илмий-техника тараққиётининг тезлашиши, рақобатнинг кучайиши ва бошқа бир қатор омиллар ҳам ҳосилдир.

«Чет эл инвестициялари» туғрисида Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрель Қонунининг 3-моддасида «Чет эллик инвесторлар асосан даромад (фойда) олиш мақсадида тадбиркорлик фаолияти ва қонун ҳужжатларида тақиқланган бошқа турдаги фаолият объектларига қўшадиган барча турдаги моддий ва номоддий бойликлар ва уларга доир ҳуқуқлар, шу жумладан, интеллектуал мулкка доир ҳуқуқлар, шунингдек чет эл инвестицияларидан олинган ҳар қандай даромад Ўзбекистон республикаси ҳудудида чет эл инвестициялари деб эътироф этилади».² Хорижий инвестицияларининг умумий таърифи Ф. Хениуснинг 1947 йил АКШда чоп этилган ташқи савдо луғатининг 2- нашрида куйидагича берилган: «Хорижий инвестициялар - бир мамлакат ҳудудидан иккинчи мамлакат ҳудудига киритилган, экспорт қилинган инвестициялар»³

Бизнингча чет эл инвестициялари – чет мамлакатларининг миллий иқтисодиётга моддий, молиявий ва номоддий (нау-хау) кўринишидаги муддатли қўйилмаларнинг барча шакллари тушунилади. Бу куйидагилардан иборат булиши мумкин: қўшма корхоналарни ташкил қилишда ўз улуши билан қатнашиш, хорижий сармоядорларга тўла тегишли бўлган корхоналарни барпо этиш, хорижий шахслар томонидан қимматли қоғозларни, шунингдек, заём ва кредитлар олиш.

Маълумки хорижий инвестициялар иқтисодий ривожланиш гарови. Хорижий инвестициялар иқтисодни ҳаракатга келтирувчи куч. Энди юқоридаги саволларга Президент И.А.Каримов таъбири билан жавоб берганда «...кеча фақат хом ашё маҳсулотларини ишлаб чиқаришга ихтисослаштирилган Ўзбекистон бугун дунё харитасида ўзининг муносиб ўрнини эгаллашга, бошқа тараққий топган мамлакатлар авваломбор, АКШ, Ғарбдаги демократик давлатлар, шарқдаги Япония, Корея, Малайзия ёки шунга ўхшаш давлатларга тенг бўлишни ўз олдига мақсад қилиб қўяр экан, бунда биринчи галдаги чет эл сармоялари, чет эл инвестицияси ниҳоятда катта аҳамият касб этади. Ушбу давлатларнинг тарихи шуни кўрсатадики, агар бу хорижий малакатларга сармоя келмаса, инвестиция келмаса, ҳеч қачон бу давлатлар бугунги ривожланиш даражасига кўтарила олмас эди».

Ўзбекистон улкан хорижий инвестициялар йуналтирилаётган мамлакатлар гуруҳига кириш учун барча шарт-шароитларга, хорижий инвестицияларни жалб этиш учун бир қатор афзалликларга эга. Ўзбекистон жаҳон ҳамжамияти олдида узининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси, дунё харитасида географик жойлашиши, табиий ресурсларининг таркиби ва захираси, ҳукумат олиб бораётган иқтисодий сиёсат ва бошқалар билан муҳим рол уйнайди.

² Ўзбекистоннинг янги қонунлари. 19-сон,-Т.: Адолат,1998.532-бет.

³ Самархужаев Б.Б. Инвестиции в Республике Узбекистан. Ташкент, 2003г.

2009 йил давомидв иқтисодиётимизга киритилган инвестициялар умумий ҳажми 24,8 фоизга ортди ва 8,2 миллиард доллардан зиёд миқдордаги маблағни ташкил этди. Бу эса ўтган йиллар мобайнида эришилган энг юқори кўрсаткичдир. Шуниси диққатга сазоворки, жами инвестицияларнинг 70 фоиздан ортиғи ишлаб чиқариш объектлари қурилишига, жумладан салакам 50 фоизи корхоналарни техник ва технологик модернизация қилишга йуналтирилди. Ўзлаштирилган хорижий инвестициялар ҳажми 58 фоизга ортиб, бир миллиард долларни ташкил этган бўлса, уларнинг 76 фоизи тугридан-тугри киритилган инвестициялар эканини таъкидлаш лозим.

Ҳозирги кунда республикамиз ташқи савдо айланмасининг учдан бир қисми хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар ҳиссасига тугри келмоқда ва уларнинг экспорт ҳажмидаги улуши ўтган йили 60 фоизни ташкил этди.

Халқаро молия институтлари билан ҳамкорлигимиз фаол ривожланмоқда. Инвестиция ва сармоялар ҳақида гап борганда, бир муҳим масалага алоҳида тўхталиб ўтишни зарур. Бугун жойларда иқтисодиётни юксалтириш, замонавий техника ва технологиялар билан жиҳозланган янги корхоналарни барпо этиш ва реконструкция қилиш хорижий сармояларни жалб қилиш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, хизмат курсатиш соҳаси ва касаначиликни ривожлантириш нечоғлик катта, ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканини кимгадир исбот қилиб беришга ҳожат йўқ. Бу авваламбор, аҳолии бандлиги, унинг иш ҳақи ва даромадини ошириш, бу охир-оқибатда республикамиз ҳудудлари, жаҳар ва туманларимиздаги энг муҳим ижтимоий муаммоларни ечиш демакдир.⁴

Бу эса ўз навбатида хорижий инвестицияларнинг кириб келиши учун қулай инвестсион муҳит барпо этиш шартларининг айримларини ўз ичига олади. Хорижий инвестициялар иқтисодий жараёнлар ҳисобланиб, жаҳон бозори билан узаро яқин ва тулик боғлиқликда бўлади. Шу нуқтаи-назардан у қўпгина иқтисодий жараёнларни ўзида қамраб олади. Хорижий инвестициялар бозор муносабатларига ўтаётган мамлакатлар иқтисодиётини таркибий қайта қуриш сўр'атларини тезлаштириш имконини беради. Энг муҳим йўналиш сифатида хорижий инвестицияларни жалб этишни ўз ичига олган инвестиция фаолиятининг жадаллашуви бугунги кунда ўтиш даврини бошидан кечириётган мамлакатлар учун айнаи муддао. Хорижий инвестицияларни жалб этиш у ёки бу мамлакатда олиб борилаётган сиёсий ва ижтимоий – иқтисодий ислохотларга боғлиқ.

Инвестициялар замонавий техника ва технологиялар билан қўролланиш, илмий техник, ишлаб чиқариш ва ақлий имкониятларини тиклашнинг асосий воситадир. Айнан хорижий инвестициялар орқали миллий иқтисодиёт жонланиб, ишлаб чиқаришда замонавий рақобатдошлар товарлар ишлаб чиқаришга ихтисослашиб борилади. Бу эса ўз навбатида янги иш ўринларининг очилиши ва мамлакатдаги мавжуд иқтисодий ва ижтимоий муаммоларининг ҳал бўлишига олиб келади.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, мамлакат иқтисодиётида хорижий инвестицияларнинг тутган ўрни, салмоғи мазкур давлатдаги инвестицион муҳитнинг қанчалик қулайлигини белгилайди. Бу муҳит қўп жиҳатдан хорижий инвестицияларга нисбатан давлат олиб бораётган сиёсатини ва ташқи иқтисодий фаолиятининг давлат томонидан тартибга солишининг хусусиятлари билан баҳоланади.

3.2. Киото Протоколининг Мусаффо ривожланиш механизми доирасида инвестиция лойиҳаларини тайёрлаш ва амалга ошириш

Киото Протоколининг Мусаффо ривожланиш механизми Ўзбекистон Республикаси ҳудудида, мулкчилик шаклларида қатъи назар, юридик шахслар томонидан хорижий инвесторларни жалб этган ҳолда жаҳон бозорида чиқиндилар чиқаришнинг сертификатланган қисқартиришларини сотиб олишни назарда тутувчи инвестиция лойиҳаларини тайёрлаш ва амалга ошириш учун асос яратади.

Киото Протоколи - Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг иқлим ўзгариши тўғрисидаги Ҳадли Конвенциясига 1997 йил 11 декабрда қабул қилинган, Ўзбекистон Республикаси томонидан 1999 йил 20 августда ратификация қилинган ва 2005 йил 16 февралдан бошлаб қўпга кирган, парник газларини атмосферага чиқаришни қисқартириш механизмларини белгиловчи ҳужжат ҳисобланади.

Киото Протоколининг Мусаффо ривожланиш механизми (МРМ) - унга қўра Киото Протоколига 1-иловага кирмаган мамлакатлар ўз ҳудудида парник газларини атмосферага чиқаришни қисқартириш бўйича лойиҳаларни амалга ошириши ва бундай лойиҳалар натижасида олинган чиқиндилар чиқариш қисқартиришларини Киото Протоколи 1-иловасига кирган мамлакатлар ҳукуматларига ёки компанияларига ёхуд чиқиндилар чиқаришнинг сертификатланган қисқартиришларини (чиқиндиларни сертификатланган қисқартириш (ЧСК)) - МРМ инвестиция лойиҳасини амалга ошириш натижасида олинган ва ИЎХҚнинг Ижро этувчи кенгашида сертификатлашдан ўтган, углевод икки оксиди эквивалентининг бир метр тоннасига тенг бўлган бирликларда ўлчанадиган чиқиндиларнинг миқдорий қисқартирилишини аниқлатади) сотиб олишдан манфаатдор бўлган ҳар қандай ташкилотларга сотиш мумкин бўлган механизмдир. Ушбу механизм Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг МРМ бўйича лойиҳаларни амалга ошириш учун иқлим ўзгариши тўғрисидаги

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2007 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2008 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштирининг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сузи, 2008 йил 9 феврал, 2бет.

Ҳадли Конвенцияси тегишли ҳужжатлари билан белгиланган тартиботлар, мезонлар ва талабларни қамраб олади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 6 декабрдаги ПК-525-сон қарорига мувофиқ Киото Протоколининг Мусаффо ривожланиш механизми бўйича Идоралараро кенгаш ташкил этилган. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги Киото Протоколининг Мусаффо ривожланиш механизми бўйича Миллий орган ҳисобланади.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг иқлим ўзгариши тўғрисидаги Ҳадли Конвенцияси ҳузуридаги МРМ лойиҳаларини рўйхатдан ўтказиш ва чиқиндилар чиқаришни қисқартиришни сертификатлаш органи Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг МРМ бўйича иқлим ўзгариши тўғрисидаги Ҳадли Конвенциясининг Ижро этувчи кенгаши (ИЎХКнинг Ижро этувчи кенгаши) ҳисобланади..

МРМ лойиҳаларини тайёрлашда ва амалга оширишда, шунингдек чиқиндиларнинг сертификатланган қисқартиришларини сотишда хизматлар кўрсатишга вакил қилинган халқаро ва хусусий ташкилотлардан, “Карбон жамғармалари” фойдаланилади.

Киото Протоколининг Мусаффо ривожланиш механизми доирасида инвестиция лойиҳаларини тайёрлаш ва амалга ошириш қуйидагиларни ўз ичига олади.

Биринчи босқичда лойиҳа ташаббускори томонидан МРМ Миллий органига ёзма ариза киритилади, аризага МРМ бўйича назарда тутилаётган инвестиция лойиҳаси тўғрисидаги умумий ахборот илова қилинади. Лойиҳа бўйича буюртманома Ўзбекистон Республикаси Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси билан келишилади. Зарурат бўлганда, лойиҳа бўйича буюртманомага киритиш учун МРМ Миллий органи томонидан лойиҳа бўйича қўшимча ахборот ва ҳужжатлар сўраб олиниши мумкин. МРМ Миллий органи лойиҳа бўйича буюртманома тақдим этилган вақтдан бошлаб икки ҳафта муддатда лойиҳани МРМ доирасида барқарор ривожланиш миллий мезонларига мувофиқ амалга ошириш мумкинлигини кўриб чиқади. Лойиҳани МРМ доирасида амалга ошириш мумкинлиги тўғрисидаги масала ижобий кўриб чиқилган тақдирда МРМ Миллий органи Идоралараро кенгашга лойиҳа бўйича буюртманомани маъқуллаш учун лойиҳани амалга ошириш механизми бўйича хулоса ҳамда лойиҳани амалга ошириш учун инвестор танлаш бўйича танлов ҳужжатларига асосий талаблар билан бирга киритади. Идоралараро кенгаш таклифни тақдим этилган ҳужжатлар асосида кўриб чиқади ва лойиҳани амалга ошириш мумкинлиги тўғрисида ёхуд лойиҳани пухталаштириш зарурлиги тўғрисида қарор қабул қилади. Лойиҳани амалга ошириш мумкинлиги тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда Идоралараро кенгаш томонидан, зарурат бўлганда, айти бир вақтда инвестор танлаш бўйича танлов комиссияси таркиби, танловни ўтказиш муддатлари ва лойиҳани амалга ошириш учун инвестор танлаш бўйича танлов ҳужжатларига талаблар тасдиқланади. Идоралараро кенгаш томонидан лойиҳани амалга ошириш тўғрисида ижобий қарор қабул қилинган тақдирда МРМ Миллий органи уч кун муддатда лойиҳа ташаббускорини расмий равишда хабардор қилади, хабарномада лойиҳани амалга оширишнинг тавсия этилаётган механизмининг ҳамда лойиҳани амалга ошириш учун инвестор танлаш бўйича танлов ҳужжатларига асосий талабларни кўрсатади. Лойиҳани Карбон жамғармалари ёки Халқаро молия институтлари орқали амалга ошириш механизмининг танлашда лойиҳа-техник ҳужжатларни (ЛТХ) тайёрлаш, инвесторларни, ваколатли оператив органларни ва чиқиндиларнинг сертификатланган қисқартиришлари харидорларини танлаш тегишли Карбон жамғармалари ёки Халқаро молия институтлари томонидан белгиланган тартиботларга мувофиқ амалга оширилади. МРМ Миллий органи томонидан танлов асосида танлаб олиш зарурлиги кўрсатилган тақдирда лойиҳа ташаббускори лойиҳани амалга ошириш учун Идоралараро кенгаш томонидан белгиланадиган муддатлар ва талабларга мувофиқ инвестор танлаш бўйича танлов эълон қилади.

Иккинчи босқичда ташаббускор томонидан МРМ Миллий органига ёзма ариза киритилади, унга қуйидагилар илова қилинади:

- музокаралар давомида эришилган дастлабки ва якуний қиёсий жадваллар, лойиҳа ташаббускори томонидан танланган таклиф кўрсатилган ҳолдаги танлов катнашчилари таклифлари. Қиёсий жадвалда кўрсатилган маълумотларнинг ишончлилиги учун лойиҳа ташаббускори жавоб беради;

- МРМ тартиботларига мувофиқ ишлаб чиқилган рус ва инглиз тилларидаги лойиҳа-техник ҳужжатлар;

- лойиҳани амалга оширишнинг ойлар бўйича жадвали;

- Гидрометеорология хизмати марказининг лойиҳа бўйича ижобий хулосаси;

- Ўзбекистон Республикаси Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитасининг лойиҳа бўйича ижобий экологик хулосаси.

Қуйидагилар Идоралараро кенгаш томонидан лойиҳани баҳолашнинг асосий мезонлари ҳисобланади:

- лойиҳани амалга оширишнинг умумий иқтисодий мақсадга мувофиқлиги ва самарадорлиги;

- лойиҳанинг экология талабларига мувофиқлиги;

- технологик асбоб-ускуналарнинг замонавий сифат стандартларига мувофиқлиги.

Идоралараро кенгаш икки ҳафта муддатда таклифларни тақдим этилган ҳужжатлар асосида кўриб чиқади ва лойиҳани амалга оширишнинг мумкинлиги тўғрисида қарор қабул қилади.

МРМ бўйича лойиҳа амалга оширилиши мўлжалланаётган инвестиция лойиҳасига қўшимча деб ҳисобланган тақдирда асосий инвестиция лойиҳасини тайёрлаш ва экспертизадан ўтказиш тартиби ана шундай лойиҳалар учун татбиқ этиладиган амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади.

Асосий инвестиция лойиҳаси бўйича дастлабки техник-иқтисодий асослаш тасдиқлангунгача ёхуд Ўзбекистон Республикаси ва Халқаро молия институтлари ўртасида ўзаро ҳамфикрлик тўғрисидаги меморандум имзолангунгача лойиҳа бўйича буюртманома бериш босқичида МРМ бўйича лойиҳа

компонентини амалга ошириш юзасидан Идоралараро кенгашнинг ижобий қарорини олиш зарур. Идоралараро кенгашнинг лойиҳани амалга ошириш тўғрисида ижобий қарори қабул қилинган тақдирда МРМ Миллий органи лойиҳа ташаббускорини расмий равишда хабардор қилади ва ИЎХК Ижро этувчи кенгашига лойиҳа бўйича маъқуллаш хати жўнатади. МРМ Миллий органидан маъқуллаш хати олингандан кейин МРМ лойиҳаси ташаббускори валидация (лойиҳани тасдиқлаш тўғрисидаги қарор) қилиш ва кейинчалик лойиҳани ИЎХК Ижро этувчи кенгашида МРМ тартиботларига мувофиқ рўйхатдан ўтказиш учун тегишли Ваколатли органни танлаш бўйича масъул ҳисобланади. Лойиҳа-техник ҳужжатлар экспертизадан ижобий ўтказилганда ва Ваколатли оператив орган томонидан тасдиқланганда лойиҳа ташаббускори Вазирлар Маҳкамасининг тегишли Ахборот-таҳлил департаментига МРМ лойиҳасини амалга ошириш тўғрисида Ҳукумат қарори лойиҳасини киритади. МРМ лойиҳаси ташаббускори шунингдек чиқиндилар чиқаришнинг қисқаришини тасдиқлаш ва сертификатлаш бўйича тадбирларнинг бажарилиши учун жавоб беради. Лойиҳа ташаббускори МРМ Миллий органига лойиҳани амалга оширишнинг бориши тўғрисида ҳар чорақда ахборот тақдим этади.

Мусаффо ривожланиш механизми бўйича инвестиция лойиҳаларига нисбатан қўлланадиган Барқарор ривожланиш миллий мезонлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

Иқтисодий мезонлар:

- тайёр маҳсулот бирлиги ҳисобига энергия ва хом ашё сарфини камайтириш;
- замонавий технологияларни жорий этиш йўли билан ишлаб чиқариш самарадорлигини ёки табиий ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш;
- Ўзбекистон Республикасида бозорнинг хусусий секторини ривожлантиришга қўмаклашиш.

Экологик мезонлар:

- атроф-муҳитнинг сақланишига ва ёмонлашишининг олдини олишга қўмаклашиш;
- табиий хом ашё сарфини ва ишлаб чиқариш чиқиндиларини камайтириш;
- хом ашёдан такрорий фойдаланишга ва ёки тикланаётган табиий ресурслардан фойдаланишга йўналтирилган технологияларни жорий этиш;
- атроф-муҳитга салбий таъсирни камайтириш.

Ижтимоий мезонлар:

- аҳолининг иш билан бандлигининг ўсишига ва ҳақиқий даромадларининг ошишига қўмаклашиш;
- лойиҳани амалга оширишга жалб этилган ходимларнинг ва лойиҳа амалга оширилаётган ҳудудда яшайдиган аҳолининг соғлигини яхшилаш;
- аҳолининг табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш масалаларидан хабардорлигини ошириш.

Тавсия этилаётган инвестиция лойиҳаси барча Барқарор ривожланиш миллий мезонларини қондириши шарт эмас, лекин кўрсатиб ўтилган мезонларга мувофиқ мамлакатнинг барқарор ривожланишига салбий таъсир кўрсатмаслиги керак.

3.3. Ўзбекистон Республикасида инвестиция лойиҳаларини ишлаб чиқиш

Инвестиция лойиҳаси (лойиҳа) - иқтисодий, ижтимоий ва бошқа манфаат кўриш мақсадида инвестициялар киритган ҳолда олдиндан белгиланган муддат мобайнида амалга ошириладиган ўзаро боғлиқ тадбирлар ва ишлар комплекси.

Лойиҳаолди ҳужжатлари - қабул қилинган параметрларга кўра лойиҳани амалга оширишнинг имконияти ва мақсадга мувофиқлигини, шунингдек унинг ҳаётийлигини асослаб берувчи ҳужжатлар йиғиндиси ҳисобланади. Лойиҳаолди ҳужжатларига лойиҳанинг техник-иқтисодий асослаши (техник-иқтисодий ҳисоблаши), материаллар ва асбоб-ускуналар етказиб бериш, қурилиш-монтаж ишларини ва ишларнинг бошқа турларини бажариш юзасидан тендер ўтказиш учун танлов ҳужжатлари; лойиҳанинг якуний техник-иқтисодий асослаши ёки техник-иқтисодий ҳисоблаши, шунингдек молиявий таклифлар ёки кредит ва инвестиция шартномалари (пул маблағлари жалб этилган тақдирда) киради.

Лойиҳа ҳужжатлари - ишчи ҳужжатларни ишлаб чиқиш учун зарур бўлган архитектура-шаҳарсозлик ечимлари ва техник ечимларни, қурилишнинг смета қийматини ўз ичига олувчи ҳужжатлар. Лойиҳа ҳужжатлари тасдиқланган техник-иқтисодий асослаш асосида ишлаб чиқилади.

Дастлабки техник-иқтисодий асослаш ёки дастлабки техник-иқтисодий ҳисоблаш (ДТИА ёки ДТИХ) - вариантларни кўриб чиқиш асосида лойиҳани оқилона жойлаштириш ва амалга оширишнинг энг самарали техник, ташкилий ва иқтисодий ечимини танлашни, умуман лойиҳанинг чекланган қийматини, шу жумладан, технологик асбоб-ускуналар қийматини асословчи, уни молиялаштиришнинг мумкин бўлган манбалари бўйича вариантларни ҳисобга олган ҳолда молиялаштиришга бўлган эҳтиёж ҳажмини белгилувчи ҳужжат ҳисобланади.

Якуний техник-иқтисодий асослаш ёки техник-иқтисодий ҳисоблаш (ТИА ва ТИХ) - инвестиция лойиҳасини амалга оширишнинг танлов савдолари асосида ва лойиҳани молиялаштириш шартларини ҳисобга олган ҳолда аниқланган якуний, энг самарали техник, ташкилий ва молиявий-иқтисодий ечимларини белгилувчи лойиҳаолди ҳужжати.

Халқаро молия ва иқтисодиёт институтлари (ХМИИ) - давлатлараро битимлар асосида ташкил этилган, Ўзбекистон Республикасида инвестиция лойиҳаларини молиялаштирувчи/биргаликда молиялаштирувчи институтлардир.

Хорижий ҳукумат молия ташкилотлари (ХХМТ) - Ўзбекистон Республикасида инвестиция лойиҳаларини молиялаштирувчи/биргаликда молиялаштирувчи хорижий ҳукумат молия ташкилотлари;

Инвестиция лойиҳасини амалга ошириш шартларига боғлиқ ҳолда инвестиция лойиҳаси ҳужжатлари куйидагича изчилликда ишлаб чиқилади:

а) ДТИА - молиялаштириш манбалари ва шартларини келишиш/танлов ҳужжатлари - ТИА - ишчи ҳужжатлар;

б) ДТИХ - молиялаштириш манбалари ва шартларини келишиш/танлов ҳужжатлари - ТИХ - ишчи ҳужжатлар;

в) ишчи лойиҳа-танлов ҳужжатлари.

Инвестиция лойиҳасининг ДТИА (ДТИХ) бўйича хулосаларни кўриб чиқиш ва тайёрлаш куйидаги тартибда амалга оширилади:

а) Ўзбекистон Республикаси "Давархитектқурилиш" қўмитаси томонидан - ДТИА (ДТИХ) ҳамда тегишли вазирликлар ва лойиҳа ташаббускорлари бўлган идораларнинг - Шаҳарсозлик кодекси талабларига, норматив ҳужжатлар талабларига ва қабул қилинаётган қурилиш қийматининг қарор топган бозор конъюнктураси даражасига мувофиқлиги юзасидан тармоқ хулосаси тақдим этилган вақтдан бошлаб икки ҳафта муддатда;

б) Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги томонидан - ДТИА (ДТИХ) ва "Давархитектқурилиш" қўмитасининг куйидагилар бўйича хулосаси тақдим этилган вақтдан бошлаб икки ҳафта муддатда:

ДТИА бўйича - иқтисодиётни барқарор, мутаносиб ривожлантиришни ишлаб чиқариш кучларини оқилона жойлаштиришни, таркибий қайта ўзгартиришларни, тармоқлараро кооперациялашни амалга оширишни, инвестиция сиёсатини рўёбга чиқаришни, ишлаётган қувватлардан фойдаланишни, шунингдек хом ашё ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар бозори конъюнктурасини таъминлаш нуқтаи назаридан лойиҳани амалга оширишнинг умумий иқтисодий мақсадга мувофиқлигини баҳолаш юзасидан;

ДТИХ бўйича - ижтимоий аҳамиятини, ижтимоий соҳанинг алоҳида тармоқларини ва "бошқа тармоқлар"ни ривожлантириш бўйича Ҳукумат қарорларига мувофиқлигини ишлаб турган қувватлардан фойдаланишни ва уларни жойлаштиришни мақбуллаштиришни ҳисобга олган ҳолда баҳолаш юзасидан;

в) Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги томонидан - ДТИА (ДТИХ) ҳамда "Давархитектқурилиш" қўмитасининг тавсия этилаётган маркетинг концепцияси, тайёр маҳсулотни сотиш истiqболлари асосида жаҳон бозори конъюнктураси, шунингдек тавсия этилаётган технологияга мувофиқ асбоб-ускуналарнинг нархларнинг чекланган параметрлари нуқтаи назаридан лойиҳани амалга ошириш имкониятини баҳолаш юзасидан хулосаси тақдим этилган вақтдан бошлаб икки ҳафта муддатда.

Ташаббускор томонидан талаб қилинаётган асбоб-ускуналар (технологик линия), шу жумладан яқка тартибда тайёрланаётганларининг тўлиқ ва муфассал спецификациясини тақдим этиш мумкин бўлмаган тақдирда асбоб-ускуналарнинг нархларининг чекланган параметрлари Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги томонидан ТИА(ТИХ)ни экспертизадан ўтказиш жараёнида баҳоланиши мумкин. Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги ҳамда Иқтисодиёт вазирлиги ўз ваколатлари доирасида ташаббускорга инвестиция лойиҳаларининг ДТИА (ДТИХ)ни ишлаб чиқишда прогностланаётган уч беш йиллик давр учун ички ва ташқи бозорлар маркетингини ишлаб чиқишни ташкил этишда қўмаклашадилар.

г) Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан - ДТИА (ДТИХ) ва "Давархитектқурилиш" қўмитаси, Иқтисодиёт вазирлиги ҳамда Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигининг куйидагилар бўйича хулосалари тақдим этилган вақтдан бошлаб икки ҳафта муддатда:

ДТИА бўйича - лойиҳанинг молия-иқтисодий самарадорлигини ва қопланувчанлигини баҳолаш, лойиҳанинг мақбул параметрларига эришишни таъминлайдиган молиялаштиришга эҳтиёжни аниқлаш, шунингдек лойиҳани молиялаштиришнинг тавсия этилаётган вариантларини баҳолаш юзасидан;

ДТИХ бўйича - лойиҳани амалга оширишнинг мумкин бўлган вариантини танлаш, молиялаштиришнинг тавсия этилаётган схемасининг мақбуллиги, лойиҳанинг мақбул параметрларига эришишни таъминлайдиган молиялаштиришга эҳтиёжини аниқлаш юзасидан;

д) хизмат кўрсатувчи банк томонидан - ДТИА (ДТИХ) ва "Давархитектқурилиш" қўмитаси, Иқтисодиёт вазирлиги ҳамда Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигининг лойиҳанинг иқтисодий самарадорлиги, лойиҳа ташаббускорларининг кредит тарихини ўрганиш, пул оқимлари таҳлили, таваккалчиликларни баҳолаш ва лойиҳанинг мақбул параметрларига эришишни таъминлайдиган молиялаштиришга эҳтиёжини аниқлаш юзасидан хулосалари тақдим этилган вақтдан бошлаб икки ҳафта муддатда. Молиялаштиришни бюджет маблағлари ҳисобига (бошқа манбалардан фойдаланмасдан) амалга ошириш назарда тутилаётган объектлар бўйича хизмат кўрсатувчи банкнинг эксперт хулосаси талаб қилинмайди.

Иқтисодиёт вазирлиги ва Молия вазирлигининг ижтимоий аҳамиятга эга бўлган объектлар, жалб этилаётган кредитларни тўлаш учун маблағлар дефицитини бюджет маблағлари ҳисобига узишни назарда тутадиган ДТИА (ДТИХ) бўйича хулосаларида назарда тутилаётган бюджет маблағларининг мақсадга мувофиқлиги (мувофиқ эмаслиги) ҳамда ҳажмлари, шу жумладан солиқ имтиёзлари бериш тўғрисидаги хулосалар мавжуд бўлиши керак.

Ваколатли экспертиза органлари қайта ташкил этилган тақдирда ҳулоса ҳуқуқий ворис бўлган ташкилот томонидан берилади.

ДТИА (ДТИХ)ни тасдиқлаш тўғрисидаги ҳужжат лойиҳанинг номи, унинг ташаббускори, қурилишнинг чекланган қиймати (шу жумладан, импорт технологик ва бошқа асбоб-ускуналарни сотиб олиш харажатлари), объектнинг ҳисоблаб чиқилган қувватини (ишлаб чиқариладиган маҳсулотнинг йиллик ҳажми ва номенклатурасини), шунингдек иқтисодий самарадорлик кўрсаткичларини, шу жумладан экспорт ҳажми тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олиши керак.

Лойиҳанинг тасдиқланган ДТИА (ДТИХ) параметрлари, шу жумладан, харажатлар турлари бўйича молиялаштиришнинг чекланган лимитлари асосида лойиҳа ташаббускори томонидан, белгиланган тартибда;

а) молиялаштириш манбалари белгиланади ва келишилади;

б) пудратчиларни ва лойиҳа бўйича харид қилинадиган технологик - асбоб-ускуналарни етказиб берувчиларни аниқлаш учун танлов ҳужжатлари ишлаб чиқилади.

ХМIIИ ва ХХМТ қарз маблағлари жалб этилган ҳолда рўёбга чиқариладиган лойиҳаларни кўриб чиқиш ва тайёрлаш икки босқичда амалга оширилади.

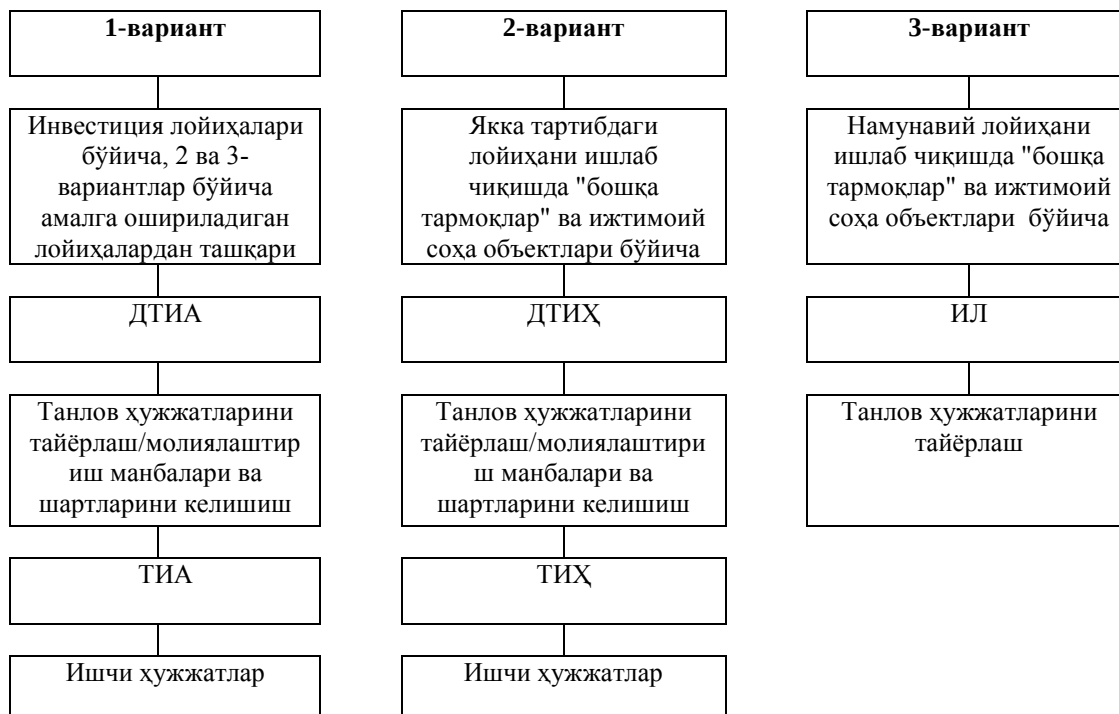
Биринчи босқичда лойиҳа ташаббускорлари "Давархитектқурилиш" қўмитаси, Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги ҳамда Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигига ХМIIИ/ХХМТнинг баҳолашдан олдинги миссиялари ҳисоботлари асосида тайёрланган, лойиҳа қийматининг дастлабки баҳосини ва жалб этиладиган қарз маблағлари миқдорини ўз ичига олувчи лойиҳани амалга ошириш зарурлиги тўғрисида таклифлар киритадилар.

ХМIIИ/ХХМТнинг лойиҳани молиялаштириш/биргаликда молиялаштириш юзасидан розилиги олинган тақдирда уларнинг баҳолаш комиссиялари ҳисоботлари асосида Ўзбекистон Республикаси билан ХМIIИ/ХХМТ ўртасида ўзаро англашув тўғрисидаги меморандум белгиланган тартибда имзоланади. Иккинчи босқичда лойиҳа ташаббускори ХМIIИ/ХХМТнинг баҳолаш миссияси ҳисоботи асосида ТИАни ишлаб чиқади ва айни бир вақтда кўриб чиқиш учун уни ушбу Низомнинг 12-бандида кўрсатилган ваколатли экспертиза органларига тақдим этади.

Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси маблағлари ҳисобига молиялаштиришга/биргаликда молиялаштиришга тавсия этилаётган инвестиция лойиҳасининг ДТИА (ДТИХ) ва ТИА(ТИХ) ушбу бўлимда баён қилинган талабларни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилади.

3-чизма

Лойиҳаолди ва Лойиҳа ҳужжатларини ишлаб чиқиш СХЕМАСИ

Инвестиция лойиҳасининг дастлабки техник-иқтисодий асосланиши қуйидаги ваколатли экспертиза органларида белгиланган тартибда экспертизадан ўтади:

-жадвал

Ваколатли экспертиза органлари	Хулоса натижаси (тавсия этилди/рад этилди)
Иқтисодиёт вазирлиги	
Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги	
"Давархитектурилиш" қўмитаси	
Молия вазирлиги	
Ваколатли банк (банклар)	

Инвестиция лойиҳасини техник-иқтисодий асослаш (ТИА)нинг НАМУНАВИЙ ТАРКИБИ

1. Лойиҳанинг мақсади (резюме).
2. Лойиҳанинг буюртмачиси.
3. Лойиҳа стратегияси (лойиҳани яратиш тарихи ва шарт-шароитлари).
4. Маркетинг бозори ва концепцияси.
5. Моддий ресурслар.
6. Объектнинг жойлашган жойи.
7. Лойиҳалаштириш ва технология.
8. Ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва қўшимча харажатлар.
9. Меҳнат ресурслари.
10. Лойиҳани амалга ошириш схемалари.
11. Лойиҳани амалга ошириш вариантларини молиявий баҳолаш.

12. Хулосалар (Лойиҳанинг асосий афзалликлари ва камчиликлари, қабул қилинган вариантнинг муқобил вариантлардан афзалликлари, ноаниқлик таваккалчиликлари ва жиҳатлари, лойиҳани амалга ошириш имкониятини баҳолаш.)

13. Миллий ва хорижий валюта харажати алоҳида акс эттирган ҳолда эркин шаклда молиявий ва иқтисодий кўрсаткичлар схемалари, шу жумладан қуйидагилар мавжуд бўлиши керак.

14. Тасдиқловчи ҳужжатлар нусхалари, шу жумладан қуйидагилар мавжуд бўлиши керак:

14.1. Юридик ҳужжатлар:

14.2. Контракт ҳужжатлари:

14.3. Смета ҳужжатлари ва молиявий ҳужжатлар:

14.4. Эксперт ҳужжатлари ва бошқа ҳужжатлар:

14.5. Тайёр маҳсулотни сотиш ва хом ашё, материаллар харид қилиш маркетинг тадқиқотлари бўйича ҳужжатлар.

3.3. Хорижий инвестицияларни экспорти ва импорти.

Тобора кенгайиб бораётган капиталлар бозорининг байналмилаллашув жараёни бозор иқтисодиётига эга мамлакатлар ўртасидаги капитал оқими ҳажмининг ортиб бориши билан ажралиб туради. Халқаро капиталлар оқими - бу ишлаб чиқариш омилларидан бирининг ҳаракатидир. Бунда алоҳида товар ва хизматлар бошқа мамлакатлардаги ишлаб чиқаришнинг иқтисодий афзаллиги туфайли уша томонга оқиб утади. Бу ҳақда бевосита ва портфель инвестициялар ҳажмининг умумий усиши, қисқа ва узок муддатли кредитлар ҳажмининг ортиши, евровалюта бозорларидаги операциялар микёсининг ошиб бориши ва бошқалар дарак беради.

Халқаро капиталлар миграцияси халқаро иқтисодий муносабатларда етакчи ўринлардан бирини эгаллар экан, у уз навбатида жаҳон ҳўжалиги ривожига сезиларли таъсир утказади. Бу таъсир, авваломбор, капиталлар миграциясининг жаҳон иқтисодиётини усиш суръатларида уз аксини топади. Капитал ишлаб чиқаришнинг қулай инвестиция муҳити мавжуд соҳаларини излаб, чегараларни кесиб ўтади. Халқаро инвестициялар кўпчилик реципиент мамлакатлар учун ишлаб чиқаришдаги капитал етишмаслиги муаммосини ҳал этиш, инвестиция салоҳиятини ошириш ва иқтисодий ўсиш суръатларини тезлатиш имконини беради.

Капиталнинг четга чиққши халқаро меҳнат тақсимотининг чуқурлашуви ва ривожланишининг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади. Мамлакатлараро капиталлар ҳаракати улар ўртасидаги иқтисодий алоқалар ва ҳамкорликни мустаҳкамлайди, ишлаб чиқаришнинг халқаро ихтисослашуви ва кооперациялашувини чуқурлаштиради.

Халқаро капиталлар миграцияси жаҳон савдоси ривожини рағбатлантирар экан, у мамлакатлар ўртасидаги узаро товар айирбошлаш ҳажмини оширади, жумладан, халқаро корпорациялар филиаллари ўртасидаги оралик маҳсулотлар айирбошланишини тезлаштиради. Молиявий бозорларнинг узаро интеграциялашув ва байналминаллашув шароитида капиталнинг халқаро такрорий ишлаб чиқарилиши таъминланади ҳамда халқаро иқтисодий алоқалар механизмининг самарадорлиги ошади. Бошқа томондан эса назорат қилинмайдиган капиталлар оқими мамлакат тўлов баланси мувозанатининг бузилишига ва валюта курсининг сезиларли даражада тебранишига олиб келади.

Деярли барча мамлакатлар амалда инвестицияларнинг ҳам экспорт, ҳам импор қилади (чунки, БХИлар асосан ТМК оркали амалга оширилади) ёки инвестицияларни етказиб берувчи (каерда ТМК бош бошқарув булими жойлашган булса) ҳамда қабул қилувчи (ТМК уз шаҳобчалари, булимларига эга булса, улар БХИлар асосида ҳаракат қилишади) сифатида иштирок этишади.

Халқаро капиталлар миграцияси билан боғлиқ оқибатлар мамлакатнинг сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий мақсадларини амалга оширишга бевосита таъсир утказади. Табиийки, улардан қутиладиган салбий ва ижобий оқибатлар ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар, шунингдек, утиш даври иқтисодиётига эга мамлакатлар учун турличадир. Аммо ҳар қандай шароитда ҳам салбий оқибатларни четлаб ўтган ҳолда факатгина ижобий омиллардан фойдаланиш мумкин эмас. Хорижий капитални жалб қилиш билан боғлиқ ута мураккаб ва зиддиятли жараён бўйича олиб борилаётган давлат сиёсатида бу борада устувор йуналишларни белгилаб олиш лозим бўлади.

Ҳозирги кунда капиталларни жалб қилиш ва четга чиқариш борасидаги салбий оқибатларга қарамадан капитални четга олиб чиқиш тенденцияси тобора кучаймоқда. Четга капитал олиб чиқишни фаоллаштирувчи омиллардан бири миллий иқтисодиётлар уртасидаги усиб бораётган узаро боғлиқлик ҳисобланади. Ишлаб чиқаришнинг байналминаллашуви капиталлар халқаро миграциясига катта таъсир утказади ва унинг ҳаракатини тезлаштиради. Капитал экспорти айниқса, бевосита инвестициялар шаклида четга олиб чиқиши ишлаб чиқаришнинг халқаро тус олишига ва халқаро маҳсулот деб аталмиш маҳсулотларнинг яратилишида асосий омил ҳисобланади.

Халқаро капиталлар миграцияси жаҳон ҳўжалигининг ривожланишида рағбатлантирувчи омил сифатида юзага чиқиши билан биргаликда хорижий капитални жалб қилувчи ва экспорт қилувчи мамлакатлар учун турли оқибатларга олиб келувчи таъсир утказади.

Капитални экспорт қилувчи мамлакатлар учун капиталлар миграцияси қуйидагича салбий таъсир қурсатиши мумкин:

- четга чиқарилаётган капитал урнини қопловчи хорижий инвестицияларни жалб қилмаслик четга капитал чиқарувчи мамлакатнинг иқтисодий усиш суръатларини секинлаштириши мумкин;
- капитални экспорт қилувчи мамлакатлар учун капитални четга чиқариш уларда бандлик даражасининг пасайишига олиб келади;
- четга капитал чиқариш мамлакат тўлов балансида салбий таъсир қилади.

Капитални қабул қилувчи мамлакатлар учун эса қуйидаги ижобий томонлар ҳос:

- бошқариладиган капитал импорти мамлакат иқтисодий усишига ёрдам беради;
- жалб қилинган капитал қушимча иш уринларини яратади;
- хорижий капитал янги технологияларни олиб келади, самарали менежмент эса мамлакатда илмий-техника тараққиёти (ИТТ)ни тезлаштиради;
- капиталнинг кириб қелиши реципиент мамлакат тўлов балансининг яхшиланишига олиб келади.

Ўз навбатида капитални жалб қилишнинг салбий оқибатлари ҳам мавжуд:

-хорижий капитал миллий капиталнинг урнини эгаллаб, уни фойда нормаси юқори тармоқлардан сиқиб чиқаради, натижада маълум шароитлар таъсирида мамлакат иқтисодиётининг бир томонлама ривожланиши ва унинг иқтисодий ҳолати ҳавф остида қолиши мумкин;

-капитал импорти қупинча реципиент мамлакат бозорларида уз ҳаётий циклини ўтаб бўлган товарларни ўтказиш билан боғлиқ, шунингдек, ишлаб чиқаришдан сифатсизлиги аниқланганлиги боис олиб ташланган товарлар билан боғлиқ бўлади;

-ссуда капитали импорти мамлакат ташқи қарзининг қупайишига олиб келади;

-молиявий инкирозлар натижасида ва фонд бозорларидан капиталнинг оқиб кетиши мамлакат валютасининг барқарорлигига ва умумий молиявий-иқтисодий ҳолатга жиддий зарар етказади. Мисол учун 1997 йилда Жанубий-Шарқий Осиё мамлакатларида юз берган молиявий инкироз ва унинг жаҳон иқтисодиётига таъсирини келтириш мумкин.

ТМКларнинг қўлаб филиаллари оркали капитал қуйиш ишлаб чиқаришнинг халқаро кооперациялашувига олиб келади. Турли мамлакатларнинг мустақил юридик компаниялари бир халқаро корпорация доирасида тармоқли, технологик, деталли ихтисослашув оркали яқин алоқада булишади. Капитал экспорти эса бу алоқаларни мустаҳкамлайди.

Ривожланган мамлакатлар иқтисодий ўсишни таъминлаш, саноатнинг етакчи тармоқларини ривожлантириш, бандлиқни ошириш учун салмоқли ҳажмдаги хорижий капитални жалб этиш билан боғлиқ иқтисодий сиёсатлари ҳам капиталлар миграциясини рағбатлантирувчи омиллардан бири ҳисобланади. Ривожланаётган мамлакатлар эса инвестиция муҳитини эркинлаштириш оркали хорижий капитални жалб этиш ва бу оркали иқтисодий ривожланишга туртки беришга ҳаракат қилишади. Капиталларнинг халқаро ҳаракатини рағбатлантирувчи омиллардан яна бири халқаро молиявий ташкилотлар фаолияти бўлиб, улар капиталлар оқимини тартибга солиб туришади.

Мамлакатлар уртасида тузилган даромадлар ва капиталларни икки қарра солиққа тортишнинг олдини олиш мақсадидаги халқаро қелишувлар уз навбатида мамлакатлар уртасидаги савдо, илмий-техник ҳамда инвестицияларни жалб қилиш борасидаги алоқаларни мустаҳкамлайди.

Амалда дунёдаги барча мамлакатлар БХИларни фаол қўлаб-қувватлашмоқда. Уларнинг эркин ҳаракати учун қулай муҳит яратишга интилоқда, мавжуд чекланишлар бекор қилинмоқда, экспроприация

килинишдан саклаш ҳолатлари кучайтирилмоқда, амалдаги бозор рақобати учун кенг имкониятлар яратиб берилмоқда.

Ҳозирги шароитда Ўзбекистон капитални импорт килувчи мамлакат сифатида жаҳон майдонига чиқмоқда. Бу борада бир қатор миллий манфаатлар ҳисобга олинади. Кириб келаётган хорижий инвестициялар ҳозирча етишмаётган миллий ресурсларни тўлдириши, замонавий технологиялар, ускуналар, «ноу хау»ни олиб кириши, хорижий мутахассислар, эксперт ва консультантларни жалб қилиш туфайли маҳсулот сифати ва ишчи кучи малакасини ошириши мумкин. Бошқача қилиб айтганда, хорижий инвестициялар ишлаб чиқаришни рағбатлантиради, қўшимча иш жойлари яратади, ишлаб чиқариш ва илмий-техникавий кооперация туфайли мамлакат иқтисодиётининг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувига ёрдам беради.

4-мавзу. Хорижий инвесторлар ҳуқуқий ҳолатининг ўзига хос хусусиятлари

4.1. Ўзбекистон Республикасида хорижий инвесторларнинг ҳуқуқлари.

Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни янада чуқурлаштириш, корхоналарнинг инвестиция фаолиятини жадаллаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан қайта қуrollантириш дастурларини амалга оширишда хорижий инвестициялар, аввало, тўғридан-тўғри инвестицияларнинг ўрни бекиёсдир. Бунда илғор технологияларни татбиқ этиш, янги иш ўринлари яратиш ва шу асосда мамлакат иқтисодиётининг барқарор ва бир маромда ривожланишини таъминлаш имконияти яратилади. Ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, чет эл инвестицияси жалб қилиниши мазкур давлатларнинг юксак даражада тараққий этишида ҳал қилувчи омиллардан бири бўлган. Ўзбекистонда Президентимиз Ислон Каримов раҳбарлигида Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлигини таъминлаш мақсадида чет эл инвестицияларини жалб этишга стратегик устувор вазифа сифатида қаралиб, мазкур масала давлат иқтисодий сиёсатининг муҳим йўналиши этиб белгиланган. Бугунги кунда юртимизда фаолият кўрсатаётган корхоналарни жадал модернизация қилиш ва техник қайта жиҳозлашни таъминлаш, юксак технологиялар асосида ишлайдиган автомобилсозлик ва газ-кимё, электр техникаси ва тўқимачилик, озиқ-овқат ва фармацевтика, ахборот ва телекоммуникациялар тармоғи ҳамда бошқа йўналишлардаги янги ва замонавий ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этишга қаратилган фаол инвестиция сиёсатини юритишга устувор эътибор берилмоқда. Энг муҳими, хорижий ва маҳаллий сармоядорлар учун қулай, ҳар томонлама имтиёзли инвестиция муҳити яратилган. 2009 йил давомида иқтисодиётимизга киритилган инвестицияларнинг 70 фоиздан ортиғи ишлаб чиқариш объектлари қурилишига, жумладан, салкам 50 фоизи корхоналарни техник ва технологик модернизация қилишга йўналтирилди. Ўзлаштирилган хорижий инвестициялар ҳажми 58 фоизга ортди. Уларнинг 76 фоизи тўғридан-тўғри киритилган хорижий инвестициялардир. Инвестиция дастури доирасида ўтган йили 300 дан зиёд йирик инвестиция лойиҳаси ниҳоясига етказилди, хорижий инвестициялар иштирокида 700 дан зиёд янги корхона барпо этилди. қўшма корхоналар биринчи галда юксак технологияга асосланган тармоқларда - енгил, озиқ-овқат, электротехника, кимё ва нефткимё, машинасозлик, қурилиш материаллари саноатида, телекоммуникация ва ахборот технологиялари соҳасида ташкил этилаётгани эътиборга лойиқдир. Ҳозирги кунда республикаимиз ташқи савдо айланмасининг учдан бир қисми хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар ҳиссасига тўғри келмоқда ва уларнинг экспорт ҳажмидаги улуши ўтган йили 60 фоизни ташкил этди. Булар Ватанимиз равнақи, халқимиз фаровонлигини таъминлаш мақсадида мамлакатимизда чет эл инвестициясини жалб этишнинг тегишли ташкилий-ҳуқуқий, институционал тузилмалари ва инфратизимини яратиш ҳамда мавжуд шарт-шароитларни изчил ривожлантириш борасида кенг қўламли ишлар амалга оширилганини яққол тасдиқлайди. Айниқса, бунда қонуний кафолатларни яратиш алоҳида аҳамият касб этди. Мамлакатимизда ушбу соҳани ҳуқуқий тартибга солувчи "Чет эл инвестициялари тўғрисида"ги Қонун ҳамда бир қатор бошқа қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Ушбу қонунларни қабул қилиш, уларга замон талабларига мос равишда ўзгартиш ва қўшимчалар киритиб боришнинг сабаби битта - қаерда имтиёз, қаерда шароит бўлса, қонуний кафолат бериладиган бўлса, шу ёққа инвестиция келади. Мамлакатимиздаги сиёсий, иқтисодий, молиявий барқарорлик чет эл инвестицияси учун ҳар томонлама қулай шароит яратмоқда. Давлатимиз раҳбарининг оқилона сиёсати натижасида қабул қилинаётган имтиёзли муҳитни яратувчи қонунлар чет эллик инвесторларда тобора катта қизиқиш уйғотмоқда. Хусусан, 2008 йил 8 апрелда матбуотда эълон қилинган "Божхона имтиёзларининг қўлланилиш тартибини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар киритиш тўғрисида"ги Қонун чет эл инвесторларини жалб қилиш бўйича изчил амалга оширилаётган ислохотларнинг мантиқий давомидир. Маълумки, чет эл инвесторлари мамлакатимиз ҳудудида ўз ишлаб чиқариш фаолиятини, қондага кўра, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар ташкил этиш йўли билан амалга оширадилар. Ўз эҳтиёжлари учун юртимиз ҳудудига замонавий технологиялар ва асбоб-ускуналар, уларга бутловчи буюмлар, шунингдек, хомашё ва материаллар олиб кираётган хорижий инвесторлар учун амалдаги қонун ҳужжатларида муайян имтиёзлар назарда тутилган. Жумладан, "Бож тарифи тўғрисида"ги Қонуннинг 33-моддаси ва "Чет эл инвестициялари тўғрисида"ги Қонуннинг 12-моддасига мувофиқ, хорижий инвесторлар томонидан ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун Ўзбекистон Республикасига олиб кириладиган мол-мулкка божхона божи солинмас эди. Янги қонун асосида - чет эллик инвесторлар учун янада қулай муҳит яратиш мақсадида - юқорида қайд

этилган ҳар икки қонунга ўзгартишлар киритилди. Эндиликда наинки чет эллик инвесторлар, айни чоғда, устав фондида чет эл инвестицияларининг улуши камида ўттиз уч фоиз бўлган чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар ҳам ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун Ўзбекистон Республикасига олиб кирадиган мол-мулк бўйича бож ундирилишидан озод қилиндилар. Мазкур қонуннинг қабул қилиниши натижасида "Бож тарифи тўғрисида"ги Қонуннинг 33-моддасида ва "Чет эл инвестициялари тўғрисида"ги Қонуннинг 12-моддасида белгиланган имтиёзлар устав фондида чет эл инвестицияларининг улуши камида ўттиз уч фоиз бўлган чет эл инвестициялари иштирокидаги қўшма корхоналарга ҳам татбиқ этиладиган бўлди. Президентимиз Ислом Каримовнинг 2009 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2010 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузасида қайд этилганидек, жорий йилда иқтисодиётимизни муҳим стратегик лойиҳаларини амалга ошириш учун 3 млрд АҚШ долларидан зиёд ёки ўтган йилга нисбатан 30 % кўп хорижий инвестициялар жалб қилинишини эътиборга олиш лозим. Хамда тўғридан – тўғри хорижий инвестициялар ҳажми 46%га ошади. Янги қонунда кўзда тутилган имтиёзлар ана шу хайрли мақсадларга эришишимизда муҳим рағбатлантирувчи омил бўлиб хизмат қилади. Ушбу қонун халқимиз фаровонлигини оширишда ҳам улкан ижобий ўзгаришларга сабаб бўлади. Хусусан, аҳолини иш билан таъминлаш, янги иш ўринлари очиш, энг замонавий технология ва жиҳозларни келтириш ҳисобига иш унуми ва самарадорлиги ошиши муқаррар.

4.2. Ўзбекистон Республикасига хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг ҳуқуқий асослари

Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий фаолиятига доир ҳуқуқий ҳужжатлар тизимида хорижий инвестициялар масаласига бевосита тааллуқли бўлган қонунлар муҳим урин тутати. Вакт ўтиши билан иқтисодий ўсишнинг жадал боришини таъминлаш, республика иқтисодиётига хорижий мамлакатларнинг илғор технологияларини жалб қилиш ва умуман жахш андозаларига эришиш учун хорижий инвестициялар соҳасидаги мавжуд қонунчилик базасини қайта қуриб чиқиш зарурати объектив равишда пайдо бўлди.

Хорижий инвесторлар билан қўшма корхоналар ташкил қилиш мамлакатимизга:

- янги, замонавий техника ва технологияларни республика иқтисодиётига жалб қилиш, уларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш эса неча йиллар давомида сифатсиз, харидор талабига жавоб бера олмайдиган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи эски техникалардан тезроқ қўйилиш имконини беради;
- янги иш жойлари ташкил қилиш ва аҳолининг ишсиз қисмини иш билан таъминлаш, шу билан бирга, хорижийнинг илрор бошқарув тажрибасини жорий қилиш имконини беради ва шу орқали меҳнат унумдорлиги оширилади;
- жаҳон бозорида рақобатлаша оладиган сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни экспорт қилиш эвазига мамлакатга кадрлар баланд валюталарнинг кўпроқ кириб келишини таъминлайди.
- Юқори техник савиядаги тайёр маҳсулотлар улуши оширилиши қуйидаги жиҳатларга боғлиқ:
 - хорижий мамлакатлардаги корхоналар билан Ўзбекистондаги экспорт қилувчи корхоналар уртасида кооперация алоқаларининг шаклланишига қўмаклашиш;
 - юқори технология ва илм талаб қилувчи маҳсулотлар ишлаб чиқарилиши соҳа ва соҳа ичи тизими яхшилланишига хизмат қилади;
 - экспортнинг интеллектуал мулк объектлари лицензияларини ҳамда ноу-хау шаклида техник-тижорат сирларини сотиш, инжиниринг ва лизинг соҳаларида хизматлар курсатиш каби турларини ривожлантириш
- йўли билан республикада эришилган илмий-техник ютуқларининг жаҳон ҳўжалиги айланмасига кира боришини тезлаштириш;
- илмий ишланмаларга, хусусан, амалий фан ва технологиялар трансферти соҳасидаги илмий ишланмаларга бозор йўналишини берувчи шарт-шароит яратувчи инновацияларни қўллаб-қувватлашнинг самарали тизимини ишлаб чиқиш;
- инновация жараёнини давлат томонидан ва тижорат усулида қўллаб-қувватлашнинг энг мақбул уйғунлашуви асосий йўллари белгилаб олиш ҳамда илмий-техник ишланмаларни тижорат аҳамиятига молик натижалар даражасига етказиш;
- ўзбек олимлари ва мутахассисларининг чет элдаги етакчи институтлар, ташкилотлар ва фирмалар билан ҳамкорлигини кенгайтириш ва чуқурлаштириш;
- юқори даражали маркетинг тадқиқотлари ўтказиш, тижорат ва технология менежменти соҳасидаги ютуқларни урганиш, хорижий бозорларнинг конъюнктураси, сизими ҳамда рақобатчиларнинг нарх сиёсати, кооперация, қўшма корхоналар ташкил этиш бўйича ҳамкорлар қидириш юзасидан таҳлилий маълумотларни урганиш.

Хорижий инвестицияларни иқтисодиётга жалб этиш стратегияси булажак чет эллик инвесторларнинг манфаатларини ҳамда миллий иқтисодиётга зарар келтирмаган ҳолда уларни қўндириш имкониятларини урганишга асосланади.

Бунинг учун бир томондан, иқтисодий таркибан қайта қуришга қаратилган бир қатор аниқ, лойиҳаларни амалга ошириш зарур бўлади ва иккинчи томондан, ички инвестиция ресурслари чекланган бир шароитда хорижий инвестицияларнинг аҳамияти жуда юқори баҳоланади.

Ўзбекистон амалга ошираётган инвестиция сиёсатининг асосий йўналишлари орасида қуйидагиларни алоҳида таъкидлаб қўйиш мумкин:

— инвестиция жалб қилиш учун халқаро меъёрлар ва конвенцияларга мос келадиган, саноати ривожланган мамлакатлар инвесторлари томонидан тан олинган ҳуқуқий шарт-шароитларни яратишга интилиш;

— республикага жаҳон даражасидаги технологияларни етказиб берадиган ва иқтисодийнинг замонавий тузилишини вужудга келтиришга ёрдам берадиган инвесторлар учун очик эшиклар сиёсатини изчиллик

билан амалга ошириш;

— ишлаб чиқариш билан боғлиқ лойиҳаларга қаратилган валютада узини-узи қоплашни таъминлайдиган инвестицияларга қўллаш;

— мамлакатнинг кредит қобилиятини, Ўзбекистоннинг биринчи даражали қарз оловчи мамлакат сифатидаги обрў-эътиборини қўллаб-қувватлаш;

— мамлакатнинг айрим минтақаларида ижтимоий ва экология муаммоларини ҳал қилишга қаратилган инвестицияларга ёрдам бериш.

Инвестиция муҳитини янада яхшилаш шартларидан бири банк тизимини такомиллаштириш, молия бозорида рақобатни вужудга келтириш, нақд пулдаги ва нақд бўлмаган пулдаги операцияларни амалга оширишни яхшилаш, шунингдек хорижий инвесторларни ахборот билан таъминлашни яхшиладан иборатдир.

Инвестицияларни мамлакатга жалб қилишда ҳуқуқий асосларга тааллуқли ҳозирги вазифа — бу ҳукуматнинг хорижий инвестициялар бўйича узоқ, муддат-ли барқарор позицияларини шакллантириш ва уни потенциал хорижий инвесторларга етказишдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикасида иқтисодий ислохотларни бошланиш давридан чет эл инвестицияларини жалб қилишга тузилмавий қайта қуришнинг ҳамда умумжаҳон иқтисодий ҳамжамиятига кириб боришини тезлаштирувчи омил сифатида асосий устуворлик берилди.

Ҳозирда, Республикада хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича ҳуқуқий база яратилди, инвестицияларни жалб қилиш ва хорижий инвесторларга хизмат кўрсатувчи инфраструктура барпо қилинди ва бу жараён такомиллашиб бормоқда.

Бу борада, «Валютани тартибга солиш» тўғрисидаги қонун қабул қилинди, ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигининг вазифалари қайта кўриб чиқилди, ва унинг миллий валютани конвертацияси ҳамда импорт контрактларини рўйхатдаи ўтказиш билан боғлиқ бўлган вазифалари бекор қилинди.

Жумладан, 2003 йилни 15 октябрдан миллий валютани жорий халқаро операциялар бўйича эркин конвертациясининг очилиши мамлакатдаги инвестиция иқлимининг яхшилашга ва хорижий инвестициялар оқимининг кўпайишига катта имкониятлар яратди. 1998 йил 30 апрелда Олий Мажлис томонидан янги ҳужжат — "Хорижий инвестициялар тўғрисида" Ўзбекистон Республикаси Қонуни ва "Хорижий инвесторлар ҳуқуқларининг қўллаб-қувватлаш ва уларни ҳимоя қилиш чора-тадбирлари тўғрисида" Қонун қабул қилди.

Хорижий инвесторларнинг ҳуқуқларини қўллаб-қувватлаш ва ҳимоялаш мақсадида яратилган шарт-шароитлардан ташқари, Республика томонидан Адлия вазирлигига уларнинг манфаатларини ҳимоя қилувчи давлат органи ваколати берилди. Жумладан, Адлия вазирлигининг таркибида 2003 йилдан бошлаб чет эл инвесторлари манфаатларига зарар етиш ҳолатларини олдини олиш бўйича махсус бўлинмалар ташкил этилди.

Олиб борилаётган амалий ишлар натижасида, иқтисодий тармоқлари бўйича хорижий капиталнинг таркибида маълум бир силжишлар юз берди. Республикада халқ хўжалиги тармоқларига сарфланган хорижий капитал 2005 йилда 518,2 млн. АҚШ долларини ташкил этган бўлса, 2006 йилда салкам 600 млн. АҚШ долларини ташкил этди. Чет эл инвесторлари учун энг ўзига жалб этадиган соҳа сифатида нефть-газ, транспорт ва алоқа тармоқлари бўлиб қолмоқда.

Эришилган ютуқлар билан бирга бу борада тўсиқ ва камчиликлар мавжуд. Бунинг яққол мисоли бўлиб, мамлакатни инвестиция иқлими ҳолатини белгилайдиган асосий кўрсаткич бўлган, бевосита хорижий инвестициялар оқимининг етарли даражада кўпаймаганлигини кўрсатиш мумкин.

Шу нуқтаи назардан ҳам хорижий инвестициялар қўллаб-қувватлаш фаолиятини жонлантириш ва бевосита хорижий инвестициялар оқимини кўпайтириш мақсадида қуйидаги тадбирлар амалга оширилиши керак:

1. Мамлакат	инвестиция	иқлимининг	яхшилаш	ва	муаммолар
ечимини	топиш	мақсадида,	хорижий	инвестициялар	иштирокидаги
корхоналар	мутахассислари,	хууддий	имкониятига	эга	ҳокимликларининг
мутахассис	вакиллари,	инвестиция	рахбарлари	ҳамда	бўлган йирик
компания	ва	корхоналар	етук	олимлари	иштирокида,
инвестициялар	соҳасидаги	очик	мулоқот	ташқил	қилиниб,
жамоатчилик	ўртасида	билан	ҳар	томонлама	муҳокама
муаммолар	ошқоралик				этилиши

лозим. Шу асосда масалага кенг жамоатчилик фикрини жалб қилган ҳолда, мутахассислар, олимлар ва амалиётчилар ўртасида илмий ва иқтисодий асосланган ягона инвестиция сиёсатини, шунингдек, қабул қилинган қонун ва қарорларни амалда ишлаш механизмини ишлаб чиқиш ва ҳаётийлигини таъминлаш лозим.

2. Инвестициялар оқими (нафақат хорижий, балки кўп томонлама ички инвестициялар тааллуқли) таъсир килувчи омилардан бири сифатида маркетинг тадқиқотини заиф олиб борилаётгани, натижада кўплаб ишлаб чиқарилган маҳсулотлар омборларда қолдиқ бўлиб қолаётганлиги кўрсатилмоқда. Бу муаммони фақат инвестицияларнинг ўзига боғлиқ, ечимини изламасдан, аҳоли ва корхоналарнинг истеъмол қобилиятини кўтариш, ишлаб чиқарилган товарлар ва хизматларга иисбатан соғлом талаб даражасини ошириш нуктаи назаридан қаралиши мақсадга мувофиқ бўлади.

3. Корхоналарнинг молиявий кўрсаткичлари ҳамда иқтисодий индикаторлар ҳақида ҳолис ва ишончли ахборот таъминоти ҳамон яхши йўлга қўйилгани йўқ. Бу масалани ҳал қилиш учун муқобил ва мустақил нодавлат ахборот агентлари ташкил қилиниши лозим.

Хорижий инвестицияларни мамлакатга жалб қилишда ҳуқуқий асосларга тааллуқли ҳозирги вазифа — бу ҳукуматнинг хорижий инвестициялар бўйича узок, муддат-ли барқарор позицияларини шакллантириш ва уни потенциал хорижий инвесторларга етказишдан иборатдир.

4.3. Инвестиция шартномалари

Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 2 августдаги 180-сон қарорига асосан “Инвестиция шартномаларини тузиш ва амалга ошириш тартиби” тўғрисида низом ишлаб чиқилган. Мазкур Низомга Вазирлар Маҳкамасининг 07.07.2006 й. 133-сон қарорига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган.

Ушбу Низом “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 4-моддасига мувофиқ чет эллик инвесторларга қонун ҳужжатларида белгиланганларга қўшимча кафолатлар ва ҳимоя чоралари (имтиёзлар ва преференциялар) беришда улар билан Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан инвестиция шартномалари тузиш тартибини белгилайди. Чет эллик инвесторлар билан уларнинг қўшимча кафолатлар ва ҳимоя чоралари (имтиёзлар ва преференциялар) бериш билан боғлиқ бўлмаган инвестиция мажбуриятларини мустаҳкамлашга йўналтирилган шартномаларни тузиш ва амалга ошириш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Ушбу Низомга мувофиқ чет эллик инвесторларга қуйидаги кафолатлар ва ҳимоя чоралари (имтиёзлар ва преференциялар):

- барқарор иқтисодий ўсишни, мамлакат иқтисодиётини прогрессив таркибий ўзгартиришларни таъминловчи устувор тармоқларни;

- республиканинг ишлаб чиқариш ва экспорт салоҳиётини мустаҳкамлаш ва кенгайтиришни, республикани жаҳон хўжалик алоқаларига интеграциялашни таъминловчи устувор лойиҳаларни амалга оширилиши;

- хом ашё ва материалларни қайта ишлашга, истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишга, аҳолини иш билан таъминлашга йўналтирилган кичик тадбиркорлик соҳасидаги лойиҳаларни инвестициялашнинг ҳар бир аниқ ҳолатида берилади.

Бунда солиқлар, божхона тўловлари ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қўшимча имтиёзлар хорижий инвесторлар томонидан ташкил этилган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарга фақат аниқ белгиланган муддатга берилади ва муддатсиз тусда бўлиши мумкин эмас. Қўшимча кафолатлар ва ҳимоя чоралари (имтиёзлар ва преференциялар) бериладиган чет эллик инвесторлар томонидан мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш мақсадида инвестор билан инвестиция шартномаси тузилади. Инвестиция шартномаси инвестиция фаолияти субъектларининг инвестиция фаолияти объектларига нисбатан ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлигини белгилайди. Инвестиция шартномаси Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги орқали Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ҳамда чет эллик инвестор (инвесторлар) ўртасида тузилади. Инвестиция шартномаси Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан чет эллик инвесторга қонун ҳужжатларида белгиланганларга қўшимча кафолатлар ва ҳимоя чоралари (имтиёзлар ва преференциялар) берилган тақдирда мажбурий тартибда тузилади.

Бундай кафолатлар ва ҳимоя чоралари (имтиёзлар ва преференциялар) Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати кафолатлари беришни, махсус божхона, солиқ ва тўлов режими яратишни, лойиҳаларни амалга ошириш давлат мониторингини юритишни, инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришга қўмаклаштишни, инвестиция дастурига киритишни ёки Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа чора-тадбирларни ўз ичига олиши мумкин.

Инвестиция шартномасида қуйидагилар кўрсатилиши керак:

- инвестициялар объекти ва ҳажми;

- инвестиция шартномасининг амал қилиш муддати ва шартлари;

- инвесторнинг, шу жумладан инвестициялаш ҳажми, ишлаб чиқаришнинг муайян ҳажминини таъминлаш, маҳсулот ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш ва сифатининг кафолатланган даражаси, ўзи ишлаб чиқарган товарлар экспорти ва кўрсатадиган хизматлари ҳажми, Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати кафолати остида

жалб этиладиган кредитларнинг қайтарилишини таъминлаш, атроф муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш соҳасидаги қонун ҳужжатларига, меҳнат қонунчилигига ва техника хавфсизлигига риоя қилиш, ишлаб чиқариш фаолиятининг бошқа соҳалари бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятлари;

-Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг, шу жумладан қонун ҳужжатларида белгиланганларга қўшимча қарорлар ва ҳимоя чоралари бериш бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятлари;

-лойиҳа-смета ҳужжатларини тайёрлаш, пудрат ишларига шартномалар тузиш муддатлари, молиялаштириш манбалари, лойиҳани амалга ошириш жадваллари, инвестиция лойиҳасининг амалга оширилишини техник назорат қилиш тартиби тўғрисидаги ахборотлар;

-чет эллик инвестор томонидан унинг мажбуриятлари ижроси тўғрисидаги ҳисоботларни тақдим этиш тартиби ва муддатлари;

-томонларнинг инвестиция шартномаси шартларига риоя қилмаганлиги учун жавобгарлиги;

-ўзгартиришлар киритиш тартиби;

-инвестиция шартномасининг амал қилишини тўхтатиш тартиби;

-инвестиция шартномасидан келиб чиқадиган низоларни ҳал этиш тартиби ва кўриб чиқиш жойи.

Инвестиция шартномасида инвестиция лойиҳаси хусусиятига қараб бошқа шартлар, шу жумладан:

-томонларнинг минтақанинг ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш бўйича ўзаро мажбуриятлари;

-инвесторнинг шартномани бажариш натижасида ўзига тегишли маҳсулотни ва олинган фойдани (даромадларни) Ўзбекистон Республикасидан четга чиқариш ҳуқуқи;

-чет эллик инвесторнинг Ўзбекистон Республикаси жисмоний шахслари бўлган ходимларни ёллаш ва ўқитиш бўйича мажбуриятлари, технологиялардан фойдаланиш шартлари, шунингдек инвесторнинг инвестиция лойиҳасини амалга ошириш тугаллангандан кейин ташкил этилган ташкилотнинг ходимларини ўқитиш бўйича мажбуриятлари ҳам бўлиши мумкин.

Чет эллик инвестор инвестиция шартномасини тайёрлаш учун Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигига қуйидагиларни тақдим этади:

-инвестиция шартномасининг лойиҳаси;

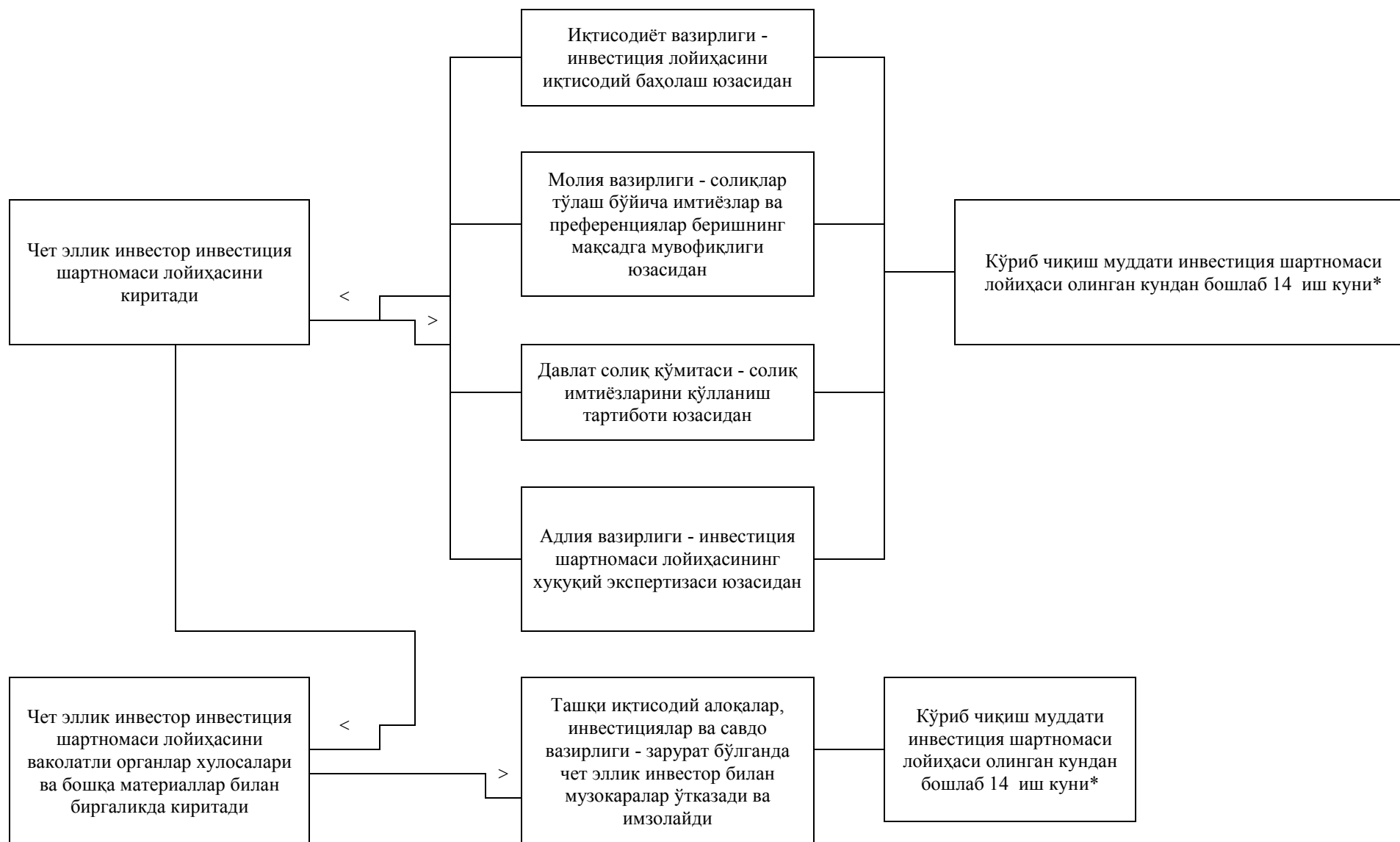
-қонун ҳужжатларида белгиланган ҳолларда ваколатли органларда экспертизадан ўтказилган техник-иқтисодий асослаш (техник-иқтисодий ҳисоблаш) асосида бажарилган асосий иқтисодий кўрсаткичлар;

-инвестиция шартномаси лойиҳасининг ҳуқуқий экспертизаси юзасидан - Адлия вазирлигининг ҳулосаси;

-чет эллик инвесторларга ва (ёки) ташкил этиладиган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхонага қонун ҳужжатларида белгиланганларга қўшимча равишда солиқ солиш бўйича имтиёзлар ва преференциялар бериш юзасидан - Молия вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитаси ҳулосалари.

Зарурат бўлганда, Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги чет эллик инвестордан инвестиция шартномаси лойиҳасини баҳолаш билан боғлиқ бўлган қўшимча материалларни сўраб олиши мумкин. Чет эллик инвестор томонидан тақдим этилган инвестиция шартномаси лойиҳаси ва бошқа материаллар инвестиция шартномаси лойиҳаси олинган кундан бошлаб ўн тўрт иш куни мобайнида ваколатли органлар томонидан кўриб чиқилади. Зарурат бўлган тақдирда, инвестиция шартномаси қоидаларини келишиб олиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги ҳамда чет эллик инвестор (инвесторлар) ўртасида музокаралар ўтказилади. Чет эллик инвестор ҳамда Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги томонидан имзоланган инвестиция шартномаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига уни тасдиқлаш тўғрисида Ҳукумат қарорини қабул қилиш учун киритилади. Агар инвестиция лойиҳасининг техник-иқтисодий асослаши (техник-иқтисодий ҳисоби) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланиши керак бўлса инвестиция шартномасини тасдиқлаш тўғрисидаги тегишли банд инвестиция лойиҳасининг техник-иқтисодий асослаши (техник-иқтисодий ҳисоби)ни тасдиқлаш ҳақидаги Ҳукумат қарори лойиҳасига киритилиши мумкин. Агар инвестиция шартномасида солиқ ҳамда божхона имтиёзлари ва преференциялари бериш назарда тутилса бундай шартнома қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тасдиқланади. Чет эллик инвестор билан инвестиция шартномаси уни тасдиқлаш тўғрисида қарор қабул қилинган санадан бошлаб кучга кирилади, агар ушбу қарорда бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса. Чет эллик инвестор инвестиция шартномасида белгиланган тартибда ва муддатларда Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигига қабул қилинган мажбуриятларнинг бажарилиши тўғрисида ҳисоботлар тақдим этади. Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги инвестиция шартномасидан келиб чиқадиган мажбуриятларнинг чет эллик инвестор томонидан бажарилишини назорат қилади.

Инвестиция шартномасини тузиш ва амалга ошириш СХЕМАСИ

Манба: "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2005 йил, 30-31-сон, 232-модда.

5.1. Хорижий инвестицияларнинг иқтисодий моҳияти ва иқтисодиётга жалб қилишнинг объектив зарурлиги

Миллий иқтисодийни ривожлантиришда хорижий инвестицияларнинг аҳамияти бениҳоят катта бўлиб, у қуйидагилар билан изоҳланади:

- биринчидан, хорижий инвестициялар ишлаб чиқаришга
замонавий техника ва технологияларни жорий этиб, экспортга
мўлжалланган маҳсулотларни ишлаб чиқаришни ривжлантиради;

- иккинчидан, импорт ўрнини босувчи товар ишлаб
чиқаришни йўлга қўйиш ва бунинг учун хорижий инвестицияларни
иқтисодиётнинг устувор соҳаларига йўналтириш ва пировардида
аҳолининг меъёрадаги турмуш даражасини таъминлаш имконини
яратади;

- учинчидан, кичик бизнесни ривожлантириш ва қишлоқ
хўжалиги ишлаб чиқаришини жадаллаштириш орқали ўсиб
бораётган аҳолини иш жойлари билан таъминлайди;

- тўртинчидан, корхоналарнинг эскирган ишлаб чиқариш
қувватларини, моддий-техник базасини янгилайди ва техник қайта
куроллантиради;

Инвестиция лойиҳалари, аввало, устувор тармоқларга, яъни
нефть ва химия саноати, транспорт, энергетика, ер ости қазилма
бойликларини ишлаб чиқаришга, қурилиш, телекоммуникация
тармоқларига, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришга
ва уларни кенг қайта ишлашга, туризм соҳасини
ривожлантиришга қаратилиши лозим.

Бугунги кунда хорижий инвестицияларни янада кенгрок миқёсда жалб қилиш, хорижий инвесторларни ўз
маблагларини мамлакат иқтисодиёти учун сарфлашга қизиқтириш мақсадида қонун асосида улар учун имтиёзли
молиявий шароитлар яратилган, жумладан:

- хорижий инвесторлар капиталини сақланиши учун
кафолатлар;

- қўрилган зарарларни қопланиши учун кафолатлар;

- соликка тортиш тизимида уларга оид белгиланган имтиёзлар;

- фойда ва даромадларни хорижга олиб чиқиб кетишнинг эркинлиги;

- миллий сўмда ва чет эл валютасида олинган фойдаларни ўтказиш ва олиб чиқиб кетиш имконияти;

- божхона имтиёзларининг мавжудлиги;

-хорижий инвесторларнинг мулклари ва уларнинг
ўзларини хавф-хатарлардан суғуртавий муҳофаза қилиш
tizimini яратилганлиги.

5.2.Ўзбекистон Республикасининг инвестиция сиёсати.

Давлатимиз мустақилликка эришган йиллардан бошлаб, бозор иқтисодиётига ўтишнинг ўзига хос
иқтисодий ривожланиш йўлидан бормоқда. Бу йўлда инвестиция сиёсатининг аҳамияти жуда катта. Чунки
инвестициялар иқтисодиётда таркибий ўзгаришлар, техник ва технологик янгиланишлар, корхоналарни қайта
таъмирлаш ишларини амалга оширишни рағбатлантиради, мамлакат экспорт ва импорт салоҳиятини оширишга
имкон яратади. Шу жиҳатдан Ўзбекистон Давлати ўз тузилмавий инвестиция сиёсатини олиб бормоқда.
Тузилмавий инвестиция сиёсати ҳудудлар, тармоқлар ва корхона инвестиция сиёсатларидан таркиб топиб, улар
ўзаро боғлиқдир. Ҳудудлар инвестиция сиёсати инвестицияни сарфлашда аҳоли, ҳудуд ва инвестор
манфаатларини ҳисобга олган ҳолда самарали ишлатишга имкон берувчи ҳудудда олиб бориладиган чора-
тадбирлар мажмуи. Тармоқ инвестиция сиёсати эса бу мамлакат иқтисодиётининг ривожланишини
таъминловчи тармоқлар, саноат маҳсулотларини экспорт қилиш, импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришни
ривожлантириш, илмий-техника тараққиётини инвестиция йўли билан қўллаб-қувватлаш ҳисобланади. Давлат
тузилмавий инвестиция сиёсатида янги тармоқларни ташкил этиш ва ривожлантириш, аҳолининг истеъмол
товарлари, иш жойларга бўлган талабини қисқа вақт ичида юқори даражада таъминлашга эришиш йўлида
қуйидаги вазифаларга амал қилмоқда:

- Эскирган ишлаб чиқаришларни секин-аста муомаладан чиқариб ташлаш;
 - Маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш;
 - Тўлов қобилиятига эга бўлган ва талабга мос ҳолда ишлаб чиқариш тузилмаларини яратиш;
 - Ишлаб чиқариш ресурсларидан ва илмий-техника салоҳиятидан имкон қадар юқори даражада
фойдаланишни таъминлаш;
 - Мамлакатнинг экологик ва иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш ва уни кучайтириш;
 - Самарали, рақобатга асосланган ишлаб чиқаришлар, бозор инфратузилмаси, хизмат кўрсатиш соҳаси
ва интеллектуал фаолиятлар ривожланишини уйғунлаштириш;
 - Иқтисодиётнинг устувор тармоқларини ривожлантириш ва янги тармоқларни барпо этиш;
 - Аҳолининг иш билан бандлигини ва ҳамда иқтисодий фаоллигини ошириш;
 - Ҳудудлар ижтимоий инфратузилмасини тўлиқ шакллантириш
- Тузилмавий инвестиция сиёсатини олиб боришда муҳим стратегиялар ишлаб чиқарилган бўлиб,
уларнинг моҳияти кичик иқтисодий субъектлар ривожланишини қўллаб-қувватлашдан иборат. Мазкур

ишларни амалга оширишда хорижий инвестицияларни жалб этиш муҳим аҳамиятга эга. Мамлакатимизда сиёсий барқарорлик, инвестиция муҳитини жуда қулайлиғи хорижий инвесторлар узоқ муддатли инвестиция лойиҳаларини тузишда асос бўлмоқда. Бундан ташқари, жалб этилган чет эл инвестициялар ва кредитлар учун кафолатлар тақдим этиш, солиқ ва божхона таърифлари бўйича имтиёзлар, заем ва фойиз ставкаларини субсидиялаш каби шарт-шароитлар яратилмоқда, ўнлаб қонуний ҳужжатлар амал қилмоқда. Жумладан, хусусий инвестицияларни иқтисодиётнинг реал секторига янада жалб қилиш мақсадида 2005 йил 11 апрелда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб қилишни рағбатлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида” Фармони қабул қилинди. Бу фармонга биноан саноатнинг алоҳида соҳаларидаги корхоналар асосий фаолияти бўйича даромад солиғи, мулк солиғи ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ва ҳудудларни ободонлаштириш солиғи, экология солиғидан, микрофирмалар ва кичик корхоналарга солинадиган ягона солиқдан, шунингдек, инвестиция миқдорига қараб 3 йилдан 7 йилгача муддатда республика йўл жамғармаси ажратмалардан озод қилинди.

Хулоса шуки, давлат тузилмавий инвестиция сиёсати жойларда, қишлоқларда амалга оширишда газ, сув, электр, коммуникация тармоқларини яхшилаш давлат имтиёзлари асосида кичик корхоналар ташкил этиш зарур. Чунки шу йўл билангина қишлоқ корхоналарига хорижий инвестицияларни жалб этиш мумкин.

5.3. Хорижий инвестицияларни миллий иқтисодиётга жалб қилиш шакллари ва уни тартибга солишнинг жаҳон тажрибаси

Иқтисодиётнинг устувор тармоқларини ривожлантириш учун хорижий инвестицияларни жалб қилиш сиёсати мавжуд маблағлардан, вақтдан ва имкониятлардан самарали фойдаланишга, турли хил рискларни, мавжуд шарт-шароитларни ҳисобга олган ҳолда бойликларни самарали жойлаштиришга ва шу йўл билан республика иқтисодиётини кўтаришга, унинг жаҳон иқтисодий тизимига қўшилишига, чет эл инвестицияларининг кириб келишини а рағбатлантириш йўли билан инвестицияларни, кўпроқ, иқтисодиётнинг устувор тармоқларига жалб қилишга ҳамда улардан самарали фойдаланишга қаратилган.

Бугунги кунда хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг бир қанча шакллари мавжуд, яъни:

Улуши қўшилиб қатнашиши орқали қўшимча корхоналарни ташкил этиш; 100% мол - мулк хорижий инвесторларга тегишли бўлган хорижий корхоналарни ташкил этиш; йирик хорижий компания ва фирмаларнинг шуъба корхоналари ва филиалларини ташкил этиш; концессия ва лизинг шартномалари тузиш; тендерлар эълон қилиш; эркин иқтисодий ҳудудлар ташкил этиш; молиявий активларни сотиш ва сотиб олиш.

Қўшма корхоналар ташкил этиш орқали хорижий инвестицияларни жалб қилиш кенг тарқалган шаклларида бири ҳамкорликда қўшма корхоналарни ташкил этишдир. Ўзбекистон Республикасида қўшма корхона деганда, низом капиталининг камида 30 % хорижий инвесторларга тегишли бўлган ва хорижий инвестор фақат юридик шахс бўлган, низом капиталининг энг кам миқдори 150000 АҚШ доллари тенг бўлган эквивалент суммани ташкил этган корхоналарга айтилади.¹² Хорижий инвестиция иштирокидаги корхона низом жамғармасининг 150000 АҚШ долларида кам • бўлмаслиги сифатсиз маҳсулотларининг олди - сотдиси ва уларни республикага импорт қилиш ишлари билан шуғулланишга ихтисослашган кичик қўшма корхоналарнинг керагидан ортиқча кириб келишининг олдини олиш мақсадида белгиланган.

Хорижий корхоналарни ташкил этиш орқали чет эл инвестицияларини жалб қилиш бугунги кунда кенгайиб бормоқда. Ўзбекистонда хорижий инвестиция иштирокидаги корхоналар иқтисодиётнинг турли соҳаларида ташкил этилиши мумкин. Йирик хорижий компания ва корхоналар ўз мол - мулкларини бир қисmini ажратиб, шуъба корхоналар очиши мумкин. Бундай шуъба корхоналарга ҳам қўшма корхоналарга қўйилган талаблар белгиланган.

Икки ёки учдан ортиқ давлат ёки корхоналар ўз капиталларини жамлаган ҳолда ҳалқаро ташкилотлар ташкил этиши мумкин.

Концессия шартномалари - бу табиий бойликларни, айрим фойдали қазилмаларни қазиб олиш ва ўзлаштириш учун тузилган шартномалардир.

Лизинг шартномаси эса чет эл инвестициялари иштирокида асбоб - ускуналарни, техника - технологияларни узоқ муддатга ижарага олиш. Тендерлар эса танлов асосида инвесторларнинг инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришга жалб этилишидир. Эркин иқтисодий ҳудуд - бу маълум ҳудудда чет эл инвестициялари эркин кириб келиши ва уларга нисбатан қатор имтиёзлар белгиланган ҳудуддир. Ўзбекистон Республикасининг "Эркин иқтисодиёт ҳудудлар тўғрисида"ги Қонунида эркин иқтисодий ҳудудга қуйидагича таъриф берилган: "Эркин иқтисодий ҳудудлар - минтақани жадал ижтимоий — иқтисодий ривожлантириш учун мамлакат ва чет эл капиталини, истикболли технология ва бошқарув тажрибасини жалб этиш мақсадида тузиладиган, аниқ белгиланган маъмурий чегаралари ва алоҳида ҳуқуқий тартиботи бўлган махсус ажратилган ҳудуддир". Эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил этиш жараёнида давлат қўллаб - қувватловчи, рағбатлантирувчи ҳамда назорат қилувчи сифатида бош ислохотчи бўлиши лозим. Давлатнинг бош иелохотчи сифатида қатнашиши хорижий тажрибасида аниқ намоён бўлади, масалан, Хитой ҳукумати 1 доллар чет эл инвестицияларни жалб этиш учун 4 доллар ўз маблағларини сафарбар этган. Натижада, миллий ва асосан, хорижий инвесторлар ҳудудларга инвестициялар кирита бошлаган, бу эса ўз навбатида, мамлакат иқтисодиётини ривожини учун пойдевор бўлиб хизмат қилди. Россияда яратилган эркин иқтисодий ҳудудларга Находка, Калининград вилояти, Санкт - Петербург шаҳари ва бошқалар кириди. Қозғоғистондаги биринчи эркин иқтисодий ҳудудлар 1991 йилда пайдо

бўлган. Булар: Жезқозғон вилоятдаги Жайрен - Атасу, Костанай вилоятдаги Лисаков ва Олмаота шаҳардаги "Отакент" эркин иқтисодий ҳудудларидир.

Молиявий активлар - бу қимматли қоғозлар бўлиб, у чет эл капиталини жалб этиш, чет эл кредитларини олиш ва чет эл капиталини банк депозитларига жалб этиш учун эмиссия қилинади.

Инвестиция фаолиятини амалга ошириш ва чет эл инвестициясини фаол жалб этиш учун, нафақат, ҳудудлар балки, тармоқларда, шунингдек, инвестиция фаолиятининг субъекти ва объектларида ҳам инвестицион жозибадорлик рейтингларини таҳлил этиб, ҳисоблаб чиқиш зарурдир. Бунда, асосан, чет эл инвестициясини иқтисодиёт соҳалари бўйича мутаносиб жалб этишнинг комплекс дастурини ишлаб чиқиш ва унда тармоқларни, асосан, 3 гуруҳга, яъни ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш ва ижтимоий соҳаларга бўлиб, инвестицияни устувор даражада реал секторга йўналтириб, сўнг қолган соҳаларни ривожлантиришга ҳамда иқтисодиёт ривожланиши ва заруриятдан келиб чиқиб, хизмат кўрсатиш ва ижтимоий соҳаларга ҳам жалб этилса, мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Ривожланган мамлакатлар халқаро капитал ҳаракатини, асосан, капитал экспорти-импортини миллий ва халқаро даражада рағбатлантириш орқали амалга оширадilar. Капиталнинг қарзлар, портфель инвестициялар ва бошқалар шаклида ҳаракат қилиши борасидаги давлат сиёсати унинг ҳаракатидаги барча чеклашларни олиб ташлаш мақсадида олиб борилади. Барча хорижий инвестицияларга нисбатан давлат ҳар қандай чеклашларни амалга ошириш ҳуқуқини ўз зиммасида қолдиради, чунки бу миллий иқтисодий ҳавфсизлик билан боғлиқ. Шуниси ҳарактерлики, капитални четга чиқариш уни жалб қилишга нисбатан кам даражада тартибга солиниб турилади.

Давлат тартибга солишнинг куйидаги усулларидан фойдаланади:

- 1) молиявий: жадаллаштирилган амортизация; солиқ имтиёзлари; субсидиялар, қарзлар бериш; кредитларни суғурталаш ва кафолатлаш;
- 2) номолиявий: ер участкалари ажратиш; зарурий инфраструктура билан таъминлаш; техник ёрдам кўрсатиш.

5.4.Ўзбекистон Республикасига инвестицияларни жалб қилишнинг асосий йўналишлари

Ўтган йили иқтисодиётимизга киритилган инвестицияларнинг умумий ҳажми 23 фоизга ортди ва 4,3 миллиард АҚШ долларида зиёд маблағни ташкил этди. Ана шу инвестицияларнинг салмоқли қисми бевосита хорижий инвестициялардир. Ушбу факт ва рақамлар Президентимиз Ислом Каримовнинг 2007 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2008 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузасида алоҳида таъкидланди.

Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни янада чуқурлаштириш, корхоналарнинг инвестиция фаолиятини жадаллаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан қайта қуроллантириш дастурларини амалга оширишда хорижий инвестициялар, аввало, тўғридан-тўғри инвестицияларнинг ўрни бекиёсдир. Бунда илғор технологияларни татбиқ этиш, янги иш ўринлари яратиш ва шу асосда мамлакат иқтисодиётининг барқарор ва бир маромда ривожланишини таъминлаш имконияти яратилади. Ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, чет эл инвестицияси жалб қилиниши мазкур давлатларнинг юксак даражада тараққий этишида ҳал қилувчи омиллардан бири бўлган. Бугунги кунда юртимизда фаолият кўрсатаётган корхоналарни жадал модернизация қилиш ва техник қайта жиҳозлашни таъминлаш, юксак технологиялар асосида ишлайдиган автомобилсозлик ва газ-кимё, электр техникаси ва тўқимачилик, озиқ-овқат ва фармацевтика, ахборот ва телекоммуникациялар тармоғи ҳамда бошқа йўналишлардаги янги ва замонавий ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этишга қаратилган фаол инвестиция сиёсатини юритишга устувор эътибор берилмоқда. Энг муҳими, хорижий ва маҳаллий сармоядорлар учун қулай, ҳар томонлама имтиёзли инвестиция муҳити яратилган. 2009 йил давомида иқтисодиётимизга киритилган инвестицияларнинг 70 фоиздан ортиғи ишлаб чиқариш объектлари қурилишига, жумладан, салкам 50 фоизи корхоналарни техник ва технологик модернизация қилишга йўналтирилди. Ўзлаштирилган хорижий инвестициялар ҳажми 58 фоизга ортди. Уларнинг 76 фоизи тўғридан-тўғри киритилган хорижий инвестициялардир.

5.4.1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётига жалб қилинган ва тўғридан-тўғри киритилган хорижий инвестициялар ҳажмининг йиллар бўйича динамикаси

Йил/Манба	ТИАСИВ	ТИАСИВ
	Хорижий инвестициялар (млн. АҚШ доллари)	Тўғридан-тўғри киритилган хорижий инвестициялар (млн. АҚШ доллари)

2001	823.9	96.5
2002	516.5	80.1
2003	602.1	166.7
2004	754.6	333.8
2005	746.6	545.5
2006	895.7	683.8

Инвестиция дастури доирасида ўтган йили 300 дан зиёд йирик инвестиция лойиҳаси ниҳоясига етказилди, хорижий инвестициялар иштирокида 700 дан зиёд янги корхона барпо этилди. Қўшма корхоналар биринчи галда юксак технологияга асосланган тармоқларда - енгил, озиқ-овқат, электротехника, кимё ва нефтькимё, машинасозлик, қурилиш материаллари саноатида, телекоммуникация ва ахборот технологиялари соҳасида ташкил этилаётгани эътиборга лойикдир.

5.4.2-жадвал

2006 йилда Ўзбекистон Республикасида ўзлаштирилган инвестицияларни тармоқлар бўйича тақсимланиши

2006 йил учун	Инвестиция ҳажми (млн. АҚШ доллари)	Жамига нисбатан %
Нефть ва газ	298.1	43.6
Енгил саноат	132.2	19.3
ИТ ва телекоммуникация	104.1	15.2
Озиқ-овқат саноати	42.2	6.2
Молия	20.9	3.1
Қурилиш материаллари саноати	13.1	1.9
Қазилма бойликлари	6.8	1.0
Электроника	4.9	0.3
Кимё ва нефтькимё саноати	2.1	0.1
Машинасозлик	1.8	0.1
Таълим соҳаси	4.9	0.3
Бошқа тармоқлар	52.9	7.7
ЖАМИ	683.8	100

Мамлакатимизда ушбу соҳани ҳукукий тартибга солувчи "Чет эл инвестициялари тўғрисида"ги қонун ҳамда бир қатор бошқа қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Ушбу қонунларни қабул қилиш, уларга замон талабларига мос равишда ўзгартиш ва қўшимчалар киритиб боришнинг сабаби битта - қаерда имтиёз, қаерда шароит бўлса, қонуний қафолат бериладиган бўлса, шу ёққа инвестиция келади. Мамлакатимиздаги сиёсий, иқтисодий, молиявий барқарорлик чет эл инвестицияси учун ҳар томонлама қулай шароит яратмоқда. Давлатимиз раҳбарининг оқилона сиёсати натижасида қабул қилинаётган имтиёзли муҳитни яратувчи қонунлар чет эллик инвесторларда тобора катта қизиқиш уйғотмоқда. Хусусан, 2008 йил 8 апрелда матбуотда эълон қилинган "Божхона имтиёзларининг қўлланилиш тартибини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар киритиш тўғрисида"ги қонун чет эл инвесторларини жалб қилиш бўйича изчил амалга оширилаётган ислохотларнинг мантикий давомидир.

Маълумки, чет эл инвесторлари мамлакатимиз ҳудудида ишлаб чиқариш фаолиятини, қоидага қўра, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар ташкил этиш йўли билан амалга оширадилар. Ўз эҳтиёжлари учун юртимиз ҳудудига замонавий технологиялар ва асбоб-ускуналар, уларга бутловчи буюмлар, шунингдек, хомашё ва материаллар олиб кираётган хорижий инвесторлар учун амалдаги қонун ҳужжатларида муайян имтиёзлар назарда тутилган. Жумладан, "Бож тарифи тўғрисида"ги қонуннинг 33-моддаси ва "Чет эл инвестициялари тўғрисида"ги қонуннинг 12-моддасига мувофиқ, хорижий инвесторлар томонидан ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун Ўзбекистон Республикасига олиб кириладиган мол-мулкка божхона божи солинмас эди. Янги қонун асосида - чет эллик инвесторлар учун янада қулай муҳит яратиш мақсадида - юқорида қайд этилган ҳар икки қонунга ўзгартишлар киритилди. Мазкур қонуннинг қабул қилиниши натижасида "Бож тарифи тўғрисида"ги қонуннинг 33-моддасида ва "Чет эл инвестициялари тўғрисида"ги қонуннинг 12-моддасида белгиланган имтиёзлар устав фондида чет эл инвестицияларининг улуши камида ўттиз уч фоиз бўлган чет эл инвестициялари иштирокидаги қўшма корхоналарга ҳам татбиқ этиладиган бўлди. Жорий йилда иқтисодиётимизни ривожлантиришга барча молиявий манбалар ҳисобидан қиймати 5,4 миллиард доллардан зиёд, жумладан, умумий қиймати тахминан 1,5 миллиард долларга тенг хорижий инвестицияларни киритиш кўзда тутилмоқда. Бунинг натижасида мамлакатимиз иқтисодиётига жалб этилаётган хорижий инвестицияларнинг ўсиш суръати 40 фоиздан ошади. Хорижий сармояларни киритиш ҳисобидан 80 дан ортиқ инвестиция лойиҳасини амалга ошириш, умумий қиймати 1,4 миллиард долларлик ўттиздан зиёд объектни фойдаланишга топшириш мўлжалланган. Янги қонунда кўзда тутилган имтиёзлар ана шу хайрли мақсадларга эришишимизда муҳим рағбатлантирувчи омил бўлиб хизмат қилади.

5.5. Ўзбекистон Республикаси инвестиция дастури

Ўзбекистон Республикасининг инвестиция дастури бу - давлат томонидан хорижий инвестицияларни қўллаб қувватлаш учун устувор ва биринчи галда бажарилиши керак бўлган давлат томонидан рағбатлантирилувчи йўналишларни ишлаб чиқиш воситасида амалга ошириладиган чора-тадбирлар ҳамда хорижий инвесторлар учун қулай инвестиция муҳитини яратиш ва улар киритган маблағларнинг юқори иқтисодий самарадорлигига эришиш учун мукамал ҳуқуқий база, тегишли институтлар яратиш тизимидир.

Ўзбекистон Республикасининг инвестиция дастури (ингл. investment policy) – ички ва ташқи сиёсатнинг умумий йўналиши ҳисобга олинган ижтимоий-иқтисодий ва хусусий хўжалик қарорлари мажмуаси бўлиб, маблағлардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш мақсадида малакат ичига ва хорижга киритилган сармояларнинг йўналиши ва жойлашувини белгилайди.

Ишлаб чиқариш салоҳиятининг ўсиши, иқтисодий ўсиш суръатлари, моддий ва маънавий бойликларни ишлаб чиқариш ҳажми ва сифатининг кўтариллиши ва бутун инфраструктуранинг ривожланиши кўп жihatдан инвестиция ва инвестиция дастурига боғлиқ.

Инвестиция дастури давлатнинг инвестиция маблағларини мамлакатда моддий бойликлар ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун сафарбар қилиш вазифасидан иборатдир. Ташкилий-ҳуқуқий жihatдан давлат сиёсатининг бу соҳаси унинг тегишли идоралари томонидан ушбу сиёсатнинг мақсад ва вазифалари амалга ошириладиган фаолиятдир.

Инвестиция дастурининг ташқи томони ҳам бор бўлиб, у халқ хўжалигини замонавий техника, технология ва ишлаб чиқаришни ташкил этиш асосида жадал ривожлантириш вазифасини халқ этиш учун иқтисодиётга чет эл инвестицияларини жалб этишни ўз ичига олади. Бу вазифани қўшма корхоналар барпо қилиш, яъни тўғридан тўғри хорижий хусусий инвестициялардан фойдаланиш йўли билан халқ этиш мумкин. Шу муносабат билан хорижий инвестицияларни ҳуқуқий тартибга солиш масалалари долзарб бўлади.

Аниқ, самарадор ва ҳаётий роя қилинадиган қонунларига эга бўлган очик ва либерал инвестиция дастури хорижий инвестицияларни жалб этишнинг ҳудратли қуролидир. Бундай сиёсатни ишлаб чиқиш республиканинг асосий вазифаларидан бири бўлиб ҳолиши керак.

Хорижий инвестиция фақат ишлаб чиқариш ва бозор ривожланган шароитда, яъни халқаро бозордаги сармоя экспорти бунгача мавжуд бўлган товарлар экспортдан юқори бўлганда пайдо бўлади.

Давлат инвестиция жараёнини ташкил қилувчи ва асосий инвестор бўлиб хизмат қилиши керак – ижтимоий сиёсат нухтаи назаридан бу унинг асосий вазифаси ҳисобланади.

Инвестицияларнинг микдорий ўсиши ички инвестиция дастури (мблағларни ноишлаб чиқариш харажатларини қисқартириш ҳисобига сафарбар қилиш) воситасида таъминланади. Инвестициялар сифатининг ўсиши ички (фан ва техника ётухларини тадбик қилиш) ва тегишли ташқи инвестиция дастури (хорижий инвестициялар – техник таркиби ва хусусиятига кўра юқорироқ бўлганларини жалб этиш) воситасида таъминланади. Ички инвестиция дастури ҳам ташқи инвестиция дастури ҳам, ҳар иккаласи инвестициялашнинг турли манбаларидан турли шакллардаги инвестицияларни жалб этиш заруриятини назарда тутди.

Инвестиция дастурининг моҳияти ва мазмуни энг қулай ҳуқуқий воситаларни топиш – инвестиция жараёни ва инвестицияни ҳуқуқий тартибга солишдан иборат. Рационал инвестиция дастурини амалга ошираётган давлат ихтиёрида ҳуқуқий тартибга солишнинг икки воситаси мавжуд: миллий-ҳуқуқий ва халқаро-ҳуқуқий.

Давлатнинг ташқи инвестиция дастури ҳуқуқий нуқтаи назардан хорижий инвестициялар учун қулай ҳуқуқий муҳит яратишдан иборат бўлиб, бу миллий ҳуқуқий тартибот, миллий ҳуқуқий шакллар ва нормалардан (қонунлар ва бошқа меъёрий актлар) ҳамда халқаро-ҳуқуқий тартибот, халқаро-ҳуқуқий шакл ва нормалардан (икки ва кўп томонлама шартномалар ва битимлар) фойдаланишни назарда тутди. Буларнинг барчасида ҳам ички ҳам ташқи инвестиция сиёсатлари ҳисобга олиниши шарт.

Инвестиция дастурининг аниқ мақсадга йўналтирилган ва илмий асосланган асосий вазифси (функцияси) давлатнинг жамиятда моддий ва маънавий бойликларни ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун инвестиция маблағларини сафарбар қилиш бўйича фаолият юритишидан иборат.

Инвестиция фаолияти (ингл. investment activity) – бу инвестиция киритиш ва инвестицияларни амалга ошириш бўйича олиб бориладиган амалий ҳаракатларнинг йигиндисидир.

Инвестиция дастури алоҳида давлатлар томонидан инвестиция муносабатлари субъектларининг (давлатлар, юридик ва жисмоний шахслар, шу жумладан хорижий) инвестиция фаолиятини кучайтириш мақсадида қоралар тизимини назарда тутди. Инвестиция фаолияти эса унинг субъектларининг инвестицияни амалга ошириш билан боғлиқ фаолиятлари йигиндисидир.

Давлат фуқаровий ва халқаро хусусий ҳуқуқ субъектларининг бирортаси эга бўлмаган хусусиятга эга. У бир вақтнинг ўзида жамоат ҳокимиятининг эгаси (ички ва ташқи сиёсат йўналишларини белгилайди, давлат стратегик дастурларини, шу жумладан иқтисодиётнинг стратегик масалаларини халқ этишга қаратилган инвестиция дастурларини қабул қилади) ва хусусий ҳуқуқ муносабатлари қатнашчиси (бу ерда унинг инвестиция фаолиятида иштирок этиши ҳам назарда тутилган) ҳисобланади.

Шундай қилиб, инвестиция фаолияти тушунчаси инвестиция дастури тушунчасининг таркибий қисми бўлиб, бунини Ўзбекистон Республикаси «Инвестиция фаолияти ҳақида»ги қонунининг 14 ва 15 моддалари ёрқин акс эттирган.

Инвестиция дастури товар-пул муносабатларини такомиллаштириш шароитида алоҳида аҳамият касб этади. Мазкур сиёсат ривожланган товар-пул муносабатларида унча катта аҳамиятга эга эмас. Чунки ўз-ўзини бошқарувчи иқтисодиёт шароитида инвестиция дастури асосан тартибга солувчи аҳамиятга эга бўлади.

Устувор йўналишларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

биринчи устувор йўналиш – оммавий турар жой қурилиши;

иккинчи устувор йўналиш – замонавий коммуникация воситалари, транспорт ва алоқа воситаларини ишлаб чиқариш, транспорт ва информация тармоқларини яратиш ва модернизация қилиш;

учинчи устувор йўналиш – юкори технологиялар. Юкори технологик ва жаҳон бозорларида рақобатбардош, импорт молларининг ўрнини боса оладигар товарларни ишлаб чиқаришни ташкил этиш.

тўртинчи устувор йўналиш – захираларни тежовчи, экологик тоза технологиялар. Минерал бойликларни ер остидан ҳазиб олиш ва табиий хом ашёни тўлих ва комплекс хайта ишлаш учун энг янги фан-техника ютуқларидан фойдаланиш.

бешинчи устувор йўналиш – фермерлик ва деҳхон хўжаликлари тармоғи, ишлаб чиқариш, хайта ишлаш, ҳадохлаш, транспортировка қилиш, сотиш ва шифобахш қўшилмалари бўлган экологик тоза озиқ-овқат маҳсулотлари бўйича андозаларга амал қилган ҳолда назорат қилиш технологиясини ўзлаштириб олган хайта ишловчи ва савдо корхоналарининг қўмағи асосида экологик тоза озиқ-овқат маҳсулотларини чиқариш

Прогнозда марказлашган ва марказлашмаган капитал қўйилмалар манбалари ҳисобга олиниши зарур:

А) Марказлашган капитал қўйилмалар. У ўз навбатида қуйидагиларни ўз ичига олади:

- давлат бюджет ва нобюджет фондларининг маблағлари;

- давлат кафолати асосида бериладиган чет эл кредитлари ва инвестициялари.

Б) Марказлашмаган капитал қўйилмалар:

- корхоналарнинг маблағлари;

- давлат ва бошқарув органларининг маблағлари;

- банкларнинг тижорат кредитлари;

- аҳолининг маблағлари.

Таққослама рўйхат инвестицияларни жалб қилишга қаратилган муҳим йўналишларни кўрсатувчи проспект ҳисобланади. Таққослама рўйхатга киритилган инвестиция бўйича:

- доим мониторинг ва дастур тузишнинг ҳар бир босқичига инжинеринг кўзатувларидан ўтади;

- давлат кафолати остида чет эл кредит линияларидан фойдаланиш имкониятига эга.

Инвестицион лойиҳаларнинг манзилий дастури ҳар йили ишлаб чиқилиб, молиялашнинг асосий манбалари асосида инвестицион лойиҳаларнинг керакли рўйхатини ўз ичига олади.

Инвестицион лойиҳаларнинг манзилий дастурига киритишнинг зарур шартлари мавжуд:

■ техник - иқтисодий асосларнинг мавжудлиги;

■ шартномада кўрсатилган кредитларнинг вақтида қопланганлиги ва молиялаштириш манбалари тасдиғининг мавжудлиги ҳам зарур.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 420-сонли “Ўзбекистон Республикаси инвестиция дастурини шакллантириш ва амалга ошириш бўйича меъёрий ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори ишлаб чиқилди. Унга кўра Ўзбекистон Республикаси инвестицион дастури ижтимоий-иқтисодий ривожланишини прогнозлашнинг муҳим қисми бўлиб давлат инвестиция сиёсатининг асосий йўналишларини акс эттиради. Дастурнинг асосий мақсади бўлиб, Ўзбекистон иқтисодиётини динамик ривожланишига, Ўзбекистон иқтисодиётнинг зарур структуравий ўзгаришларни амалга оширишга, иқтисодиётга йўналтирилган инвестициялар асосида жаҳон иқтисодий тизимида кенг интеграцияси, табиий минерал хом ашё, молиявий, моддий ва меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланишга эришиш ҳисобланади.

Дастур қуйидагиларни ўз ичига олади:

• капитал қўйилмаларни молиялаштириш манбалари ёрдамида прогноз қилиш;

• муҳим инвестицион таклифларнинг таққослама рўйхати;

• инвестицион лойиҳаларнинг манзилий дастури.

Дастур қуйидагиларни амалга оширишга йўналтирилган капитал қўйилмалар прогнозини ўз ичига олади:

- табиий минерал хом ашё молиявий моддий ва меҳнат ресурсларидан фойдаланишнинг самарасини ошириш;

- давлат бюджети республиканинг ички ва ташқи қарздорлиги билан боғлиқлиги;

- молиявий маблағлар билан тасдиқланган объектларни ва кредитлар қайтарилиши, шунингдек, қурилиш ва қуриш материаллари саноатидаги кучларнинг баланслаштиришни киритиш;

- иқтисодий ва экологик жиҳатдан асосланган янги корхоналарни жойлаштириш ва регионларнинг комплекс ривожланишини ҳисобга олган ҳолда фаолият юритувчи корхоналарда қўшимча кучларни яратиш ҳамда ишлаб чиқариш, ноишлаб чиқариш инфраструктурасидаги ва меҳнат ресурсларидаги табиий бойликлардан оқилона фойдаланиш.

Ўзбекистон Республикасида инвестиция дастурининг молиялаштиришда асосан хорижий инвестициялар ката урин эгаллайди. Бундан ташқари бюджет ва бюжердан ташқари фондлар маблағлари ҳам алоҳида урин эгаллайди.

6-мавзу. Хорижий инвестицияларни жалб қилишни рағбатлантиришнинг замонавий шакл ва усуллари

Юртбошимиз жорий йилнинг 12 феввалида Вазирлар Маҳкамасидаги йиғилишида мамлакат реал иқтисодиётига йўналтирилган инвестициялар ҳажми сезиларли даражада ошганлигини, 2006 йили бу кўрсаткич 11,4 фоизга ўсиб, иқтисодий ривожланишнинг асосий омиллари бўлиб хизмат қилганлигини таъкидладилар. Иқтисодий ислохотлар изчиллик билан ўтказиб келинаётганлиги, яратилган қулай имтиёз ва преференциялар тизими туфайли мамлакатимизда 2006 йил ҳолатига қўра 20 миллиард АҚШ долларида зиёд миқдорда хорижий инвестиция жалб этилган, тўғридан-тўғри жалб қилинган хорижий инвестициялар эса 2000–2006 йиллар мобайнидагина 9,3 баравар кўпайган ва эндиликда 2,5 миллиард долларни ташкил этмоқда. Хорижий инвестициялар Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида таркибий ўзгаришлар ўтказиш, тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш қўламини кенгайтириш, экспорт ҳажмини оширишга имкон яратаётганлигига амин бўлиш мумкин. Тўғридан-тўғри инвестициялар оқими кенгайиб ва ортиб бораётганлиги мамлакатимизда амалга оширилаётган қўламдор демократик ва бозор ислохотларининг тўғрилиги ҳамда самарадорлиги чет эллик шериклар томонидан яна бир эътироф этилганлигининг ўзига хос далолатдир.

Ўзбекистонда хорижий инвестицияли корхоналарнинг бир маромда фаолият юритиши ва инвесторларнинг ҳуқуқлари ҳимоя қилиниши учун меъёрий ҳужжатлар қабул қилинган. Жумладан, 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган «Чет эл инвестициялари тўғрисида»ги, «Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунлари ҳамда Солиқ кодекси чет эл сармояларини амалга оширишнинг ҳуқуқий асослари ва тартибини белгилаб беради. Сир эмаски, ўз маблағини бирор мамлакат иқтисодиётига киритмоқчи бўлган чет эллик сармоядор биринчи навбатда ўзи учун яратилган имтиёз ва енгилликларни билишни истади. Шу ўринда «Чет эл инвестициялари тўғрисида»ги Қонунга мувофиқ чет эллик инвесторлар ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун, шунингдек чет эллик инвесторларнинг ва чет эллик инвесторлар билан тузилган меҳнат шартномаларига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида турган чет давлатлар фуқароларининг шахсий эҳтиёжлари учун олиб кириладиган мол-мулкдан бож тўлови олинмаслигини айтиш мумкин.

«Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида»ги Қонуннинг 3-моддасида «агар Ўзбекистон Республикасининг кейинги қонун ҳужжатлари инвестициялаш шарт-шароитларини ёмонлаштирса, унда чет эллик инвесторларга нисбатан инвестициялаш санасида амал қилган қонун ҳужжатлари инвестициялаш пайтидан бошлаб ўн йил мобайнида қўлланилади. Чет эллик инвестор ўз хоҳишига қўра янги қонун ҳужжатларининг инвестициялаш шарт-шароитларини яхшилайдиган қоидаларини қўллаш ҳуқуқига эгадир», дейилади. Демак, меъёрий ҳужжатлар юртимизга кириб келаётган хорижий инвесторларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, унга муқобил шароитларни яратиш нуқтаи назаридан ишлаб чиқилганини алоҳида таъкидламоқ лозим. Бозор ислохотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни эркинлаштиришни мустаҳкамлашга қаратилган чораларнинг амалга оширилиши мамлакатимизда инвестиция муҳитини яхшилаш ҳамда ҳажми тобора ортиб бораётган хорижий сармояларни жалб қилишда ўз натижасини кўрсатмоқда. Жумладан ўтган йил давомида иқтисодиётга йўналтирилган сармояларнинг 77,5 фоизини ташкил этадиган марказлашмаган сармояларнинг асосий ўсиши хорижий инвестицияларни тўғридан-тўғри жалб қилиш, корхоналарнинг ўз маблағи ва банк кредитлари ҳисобидан таъминланган.

Президентимизнинг мамлакат иқтисодиёти ривожини учун ўта муҳим бўлган «Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-3594-сон Фармони ишлаб чиқариш соҳаларига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияни жалб этиш, юртимизнинг экспорт салоҳиятини янада юксалтиришда муҳим дастуриламал бўлиб хизмат қилиш билан бир қаторда, иқтисодиётни эркинлаштириш борасида қўйилган яна бир муҳим қадамдир.

Хорижий инвестицияларни тўғридан-тўғри жалб этишга доир ушбу Фармон мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш, корхоналарни модернизация қилиш, техник жиҳатдан қайта жиҳозлаш ва реконструкция қилиш, ортиқча ишчи кучи бўлган минтақаларда янги иш жойларини яратиш дастурини амалга оширишга ҳамда хорижий инвесторлар учун ишончли ҳуқуқий ҳимоя ва кафолатларни таъминлаш мақсадларига қаратилган. Шу ўринда Фармонда хорижлик ишбилармонларни солиқ билан рағбатлантиришга ҳам алоҳида эътибор қаратилган. Жумладан, унга мувофиқ 2005 йилнинг 1 июлидан бошлаб, тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этадиган иқтисодиёт тармоқлари корхоналари асосий фаолият турлари бўйича, жумладан даромад (фойда) солиғи, мол-мулк солиғи, ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ва ҳудудларни ободонлаштириш солиғи, микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови ёки ягона солиқ ҳамда Республика йўл жамғармасига ажратмалар тўлашдан озод қилинди. Бунда

хорижий инвестициялар ҳажми 300 минг АҚШ долларидан 3 миллион АҚШ долларигача бўлганда 3 йил муддатга, 3 миллиондан ортиқ АҚШ долларидан 10 миллион АҚШ долларигача 5 йил муддатга, 10 миллион АҚШ долларидан ортиқ бўлганда 7 йил муддатга юқорида кўрсатилган солиқлар бўйича имтиёзлардан фойдаланади.

Ривожланган мамлакатлар орасида чет эл инвестицияларини ўз миллий иқтисодиётига жалб этишнинг рақобат шакли йилдан-йилга кучайиб бормоқда. Шу боис, чет эллик инвесторларга яратилган қулайлик қайси давлатда устун даражада бўлса, яъни фойда олиш эҳтимоли каттароқ бўлса, табиийки, уларнинг айнан ўша давлат иқтисодиётига сармоя киритишга қизиқиши ортади. Бу эса, бозор иқтисодиётининг нисбий самарадорлик қонунига мос келувчи ечим ҳисобланади, яъни қаерда самара (фойда) олиш имконияти нисбатан юқори бўлса, тадбиркорлар ўша ердаги бозорга кўпроқ интилади. Шунингдек, бугун Ўзбекистон бозор иқтисодиётига ўтаётган давлатлар ичида энг юқори инвестиция муҳити яратган мамлакатлардан бирига айланди. Бу, шубҳасиз, иқтисодиётимизга тўғридан-тўғри жалб этилаётган хорижий инвестициялар оқимини янада кучайтиради. Фармоннинг яна бир аҳамиятли томони шундаки, у хусусий инвестицияларни жалб этишга қаратилган. Фармонда хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарни ҳар томонлама қулай, ортиқча ишчи кучига эга бўлган бир қатор вилоятларнинг қишлоқ аҳоли пунктларида жойлаштирилишининг белгиланиши мамлакатимизда бандлик масалаларини ижобий ҳал этишга қаратилган. Ҳуқуқий кафолатларнинг аниқ-оддийлиги сармоядорларнинг инвестиция киритиш ҳақида қарор қабул қилишини тезлаштириш билан бирга, уларга мавжуд хатарларни ҳам баҳолаш имкониятини яратади. Давлатимиз иқтисодий сиёсати кўпроқ тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этишга ва уни рағбатлантиришга қаратилганлиги боис, турли шаклдаги инвестициялар оқими йилдан-йилга ошиб бормоқда. Ўз навбатида, республика минтақаларидаги бой минерал-хом ашё ресурслари, етарли миқдордаги малакали ишчи кучлари, соғлом атроф муҳит, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий барқарорлик каби омиллар шубҳасиз, хорижий инвестициялар оқимининг янада кўпайишига, республика минтақаларида фаолият юритадиган корхоналар ривожига хизмат қилади.

Мамлакатимиз ҳудудларида бугунги кунда тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этиш ва чет эл инвестицияси иштирокидаги қўшма корхоналарнинг ташкил этилишини айрим вилоятлар мисолида кўриб ўтсак бўлади. Юртимизнинг аҳолиси кўп бўлган вилоятлари ва қишлоқ аҳоли пунктларида тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестициялар асосида хорижий инвестицияли корхоналар ташкил қилинган бўлиб, Фармонда келтирилган имтиёзлардан фойдаланмоқдалар. Хусусан, Фармонда келтирилган шартлар асосида 10 та корхона даромад (фойда) солиғи, мол-мулк солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, ва (ёки) ягона солиқ тўлови тўлашдан, шунингдек Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашдан озод қилинган. Жумладан, Қорақалпоғистон Республикасидаги «Юнивер» қўшма корхонаси, «Тўрткўлтекс» қўшма корхонаси, Андижон вилоятида «Олтинқўл Текстил» қўшма корхонаси, Наманган вилоятидаги «Мармар-Ф» қўшма корхонаси, Сирдарё вилоятидаги «Лола Модел» қўшма корхонаси, Сурхондарё вилоятидаги «Сурхонтекс» қўшма корхонаси ҳамда Хоразм вилоятидаги «Ургенч ёғ» қўшма корхонаси шулар жумласидандир. Шунингдек, Фарғона вилоятининг қишлоқ аҳоли пунктларида тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестициялар жалб қилиниб, янги қўшма корхоналар ташкил қилинган, масалан «Молочная Долина», «Unimobile» ва «Азия Паинтс Керамик» қўшма корхоналари Фармонда келтирилган имтиёзлардан фойдаланмоқдалар.

Мамлакатимизга бу тарзда сармоя оқиб келаётгани эса хорижий инвесторлар, яъни чет эллик шерикларимиз республикаимизда амалга оширилаётган кенг кўламдаги демократик ва бозор ислохотларининг тўғрилиги ҳамда самарадорлигини тан олгани, уларнинг биз билан ҳамкорлик қилишга тайёр эканининг яна бир тасдиғидир.

6.2. Ўзбекистон Республикасида хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарга берилган имтиёзларнинг аҳамияти

Ҳозирги кунда мамлакатимизда фаолият кўрсатувчи хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарга амалдаги солиқлар ва божлар юзасидан қатор енгилликлар, имтиёзлар белгиланган. Ушбу имтиёзларнинг амал қилиши бевосита мамлакатимизда юритилаётган инвестиция сиёсатининг асосий негизларидан бирини ташкил этиб, ўз ижобий самарасини бермоқда. Масалан, Республикаимизда хорижий инвесторлар ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун олиб кириладиган мол-мулкдан бож тўлови олинмайди, Республика инвестиция дастурига киритилган лойиҳаларга сарф этилаётган хорижий инвестициялар иштирокидаги ишлаб чиқариш корхоналари даромад (фойда) солиғидан 7 йил муддатга озод этилган, корхона жамғармасида хорижий инвестиция маблағлари ҳиссаси 50% ва ундан юқори бўлса, улар 2 йил муддатга даромад (фойда) солиғидан озод қилинган ва бошқа солиқ имтиёзлари белгиланган.

Ўзбекистонда иқтисодий ислохотларни амалга оширишнинг биринчи босқичида мамлакат иқтисодиётига хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш учун қулай инвестиция муҳитини яратиш ҳукумат ташки иқтисодий фаолиятини диққат марказида бўлди. Хорижий инвестицияларни жалб этиш тадбирларини амалга оширишда ҳукумат қуйидаги таъминловчи асосланди:

- ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш соҳасида аниқ мақсадни кўзлаб сиёсат юритиш;
- республика иқтисодиётига бевосита капитал маблағни кенг жалб этишни таъминлайдиган ҳуқуқий ижтимоий-

иқтисодий ва бошқа шарт-шароитларни тобора такомиллаштириш;

- республикага жаҳон даражасидаги технологияни етказиб бераётган ва иқтисодиётни замонавий таркибини вужудга келтиришга кўмаклашаётган хорижий инвесторларга нисбатан очиқ эшиklar сиёсатини юргизиш;
- маблағларни республика мустақиллигини таъминлайдиган, импорт ўрнини қопловчи ва рақобатбардош маҳсулот ишлаб

чиқариш билан боғлиқ бўлган энг муҳим устувор йўналишда жамлаш.

Шунингдек, республика иқтисодиётига хорижий инвестицияни жалб этишни фаоллаштириш учун қуйидагиларни амалга ошириш зарур:

- инвестиция лойиҳаларини малакали экспертлар назоратидан ўтказиш ва мукамал тайёрланишига эришиш;
- қўшма корхоналар ва хорижий инвестиция иштирокидаги бошқа турдаги тадбиркорлик фаолиятини рўйхатдан ўтказишдаги тўсиқларни бутунлай олиб ташлаш.

Мамлакатимизда хорижий инвестицияларни миллий корхоналарга жалб этишда қуйидаги устувор йўналишларни белгилаш мақсадга мувофиқдир:

- қишлоқ хўжалик маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш соҳаларини ривожлантириш;
- минерал хом ашё ресурсларини, шу жумладан, нефть ва газни қазиб чиқариш, қайта ишлаш бўйича экологик ишлаб чиқаришни ташкил этиш;
- транспорт ва телекоммуникация инфратузилмасини ривожлантириш;
- иқтисодиётнинг барча тармоқларида илм талаб ва жаҳон бозорларида рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ташкил этиш;
- туризм соҳасини ривожлантириш, халқаро ва ички туризмнинг замонавий инфратузилмасини яратишга эришиш.

Ўзбекистонда хорижий инвесторларга қонуний фаолият натижасида олган фойдалари ва бошқа даромадларини бирор-бир чекловларсиз исталганча чет давлатга ўтказиш имконияти қафолатланади. Бундан ташқари хорижий инвесторлар Республика банкларида ҳеч бир чекловларсиз исталган валютада ҳисоб рақамига эга бўлишлари мумкин.

Хорижий инвестицияси бўлган корхона амалдаги қонунларга биноан ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотни лицензиясиз экспортга чиқариш ва ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун зарур маҳсулотлар импортини амалга ошириш ҳуқуқига эгадир. Хорижий инвесторларга табиий бойликларни қидириш, ишлаб чиқариш ва фойдаланиш ва бошқа хўжалик ишларини юритиш учун концессиялар берилиши мумкин. Концессион шартномалар хорижий инвесторлар билан Ўзбекистон Республикаси давлат бошқарувининг вакил қилинган органлари ўртасида тузилади. Ўзбекистон Республикасида барпо этилаётган корхоналар устав сармоясига хорижий инвесторларнинг ҳиссаси сифатида ёки хорижий ходимларнинг ўз эҳтиёжлари учун олиб кирилаётган мулк божхона тўловидан озод қилинади ва импорт солиғи ундирилмайди. Хорижий инвесторлар Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган корхоналарнинг акциялари, ҳиссалари ва пайларини, шунингдек, юридик шахслар томонидан чиқарилган қимматли қогозларни сотиб олишлари мумкин. Хорижий инвестициялари бўлган корхонадан чиқиш ёки бундай корхонанинг тугатилиш ҳолларида хорижий инвесторлар шу корхона мулкидан ўзининг ҳиссасини корхона мулки билан қийматига муносиб равишда пул ёки натура тариқасида қайтариб олиш ҳуқуқига эга бўлади. Хорижий инвестициялар иштирокида тузилган корхоналарнинг хўжалик ишларида ҳисоб-китоблар Ўзбекистон Республикасининг қонунчилиги асосида олиб борилиши лозим. Бу ҳолатлар ҳам қонунда кўрсатилган. Бу корхоналар банкрот ҳолатига тушиб қолганда у ўз мулки, яъни савдо объектлари, хизмат кўрсатиш соҳалари, ер участкаси, бинолари, қурилишлари, ускуналаридан келиб чиқиб мажбуриятлари таъминланади. Ердан фойдаланиш ва эгалик қилиш ҳуқуқи бундан мустасно.

Агар Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида кўрсатилган шарт-шароитлар халқаро шартнома ва хорижий инвесторлар билан келишувларда кўрсатилган шарт-шароитлар фарқ қилса, халқаро шартнома ва келишувга асосан фаолият юргизилади. Шундай қилиб, яратилган ҳуқуқий асослар хорижий ҳамкорларнинг кенг инвестиция фаолияти учун қулай шароитлар яратиш, уларнинг ҳуқуқлари ва сарфлаган инвестициясини ҳимоя қилади.

Ҳозирга келиб, Ўзбекистон ҳудудида хорижий компаниялар фаолиятининг ҳуқуқий асосларини шакллантириш жараёни асосан ниҳоясига етказилди ва амалда қўлланилмоқда. Бу фаолиятни рағбатлантиришга йўналтирилган чора-тадбирларнинг қуйидаги тизими ишлаб чиқилган:

- хусусийлаштириш жараёнида хорижий инвестицияларнинг қатнашиши;
- техникавий қайта қуруланиш;
- халқ истеъмоли ва экспортга мўлжалланган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириш.

Ўзбекистон Республикаси хорижий инвестицияларни миллийлаштириш ва реквизиция қилинмаслигига қафолат беради. Хорижий инвестициялар фақат фавқулодда ҳолатларда, авария, эпидемия тарқалган вақтларда Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан реквизиция қилиниши мумкин. Бу ҳолат инвесторга кўрсатилган зарар миқдорида компенсация қиланади.

Хорижий инвесторларга учун зарур молиявий-иқтисодий қафолатларни таъминлаш учун ҳукумат томонидан хорижий инвесторларни ҳимоялашнинг Миллий сугурта жамғармасини барпо этиш тўғрисида қарор қабул қилинган. Бу жамғарма республика ҳудудида таъсис этилган чет эл банкларида Ўзбекистон Республикаси, хорижий инвестиция иштирокидаги сугурта компаниялари валюта қадриятларининг бир қисmini депонентлаш йўли билан ҳосил қилинади.

Хорижий инвесторларнинг қонуний фаолиятлари орқали қилинган даромадлари хорижий валютада, чегараланмаган миқдорда чегарадан олиб ўтишлари давлат томонидан қафолатланади.

6.3.Қўшма корхоналарни ташкил этишда хорижий инвестицияларни ўрни

Ўзбекистон Республикасида инвестиция фаолиятининг ривожланиб бориши, фойда олишнинг турли йўллари амалга татбиқ этишга олиб келмоқда. Агарда аввал корхоналарда асосий даромад ўзида ишлаб чиқарилган маҳсулотни сотишдан иборат бўладиган бўлса, бозор муносабатлари ривожланаётган ҳозирги шароитда инвестиция ва молиявий даромад олишга кенгроқ эътибор қаратилмоқда. Ҳозирги кунда инвестор олдида турган асосий мақсад оптимал инвестиция портфелини шакллантириш бўлиб, унинг ушбу портфел таркибига кирувчига инвестиция қимматликларини, бошқача айтганда, инвестиция мулк объектларини қандай жойлаштириши ҳам муҳим ҳисобланади. Бозор муносабатлари ривожланаётган бугунги кунда инвесторнинг ўз мулкни фақат корхонанинг муомалавий фаолиятига эмас, шунингдек инвестиция фаолиятига ҳам йўналтирилганлиги, охири-оқибатда, инвестор олаётган даромаднинг ошишига олиб келмоқда. Бугунги кунда инвестор мулкни қайси фаолиятга бириктириши ҳам муҳим масалалар қаторига киради. Жумладан, инвестор мулк таркибда бўлган асосий воситалар, номоддий активлар ва бошқа мулклар инвестиция жараёнларига кўпроқ жалб қилинса, унинг оладиган даромади янада ошиши мумкин. Инвестиция фаолиятининг воситаси ҳисобланган мулк барча ижтимоий-иқтисодий шаклланишларда ишлаб чиқариш муносабатларининг асосини ташкил этиб, уларнинг хусусиятларини белгилаб беради. Ҳар бир ижтимоий-иқтисодий шаклланишда мулкчилик турли хил ижтимоий муносабатларда ривожланган бўлиб, мулкчиликни тавсифланганда унинг иқтисодий мазмунини ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Тадбиркорликнинг ташкилий-ҳуқуқий шаклларида бири қўшма корхоналар ҳисобланади. Қўшма корхоналар ташкил этиш корхона ва ташкилотларнинг чет эллик шериклар билан алоқасини юксалтиради, мамлакат ҳудудида хорижлик тадбиркорликларга кенг шароит яратади, мамлакат ҳудудига хорижий инвестицияларини жалб этади. Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида миллий иқтисодиётни барқарорлаштиришнинг асосий омилларидан бири бу қўшма тадбиркорликни ривожлантиришга кенг йўл очиб берилишидир. Ҳозирги кунда хорижлик ишбилармонлар Ўзбекистонни ўзлари учун қулай ва ишончли шерик деб ҳисоблайдилар, чунки республикада хорижий инвесторлар учун қулай инвестицион муҳит яратилди. Натижада уларда ўз сармояларини республикада жойлаштириш ва биз билан ҳамкорлик қилиш истаги ортиб борапти. Республикада яратилган қулай инвестицион муҳитнинг асосий омиллари - республикадаги қулай сиёсий барқарорлик, бой хом-ашё ресурсларининг мавжудлиги, қўшма тадбиркорликнинг ҳуқуқий асоси яратилганлигидир.

Қўшма корхоналар ташкил этишнинг зарурати, товар ишлаб чиқаришни кўпайтиришга сезиларли ҳисса қўшади ва халқаро савдо уюшмасига товар алмашинуви ва кенг халқ истеъмоли товарлари ишлаб чиқариш учун қулай шароитлар яратади. Қўшма корхоналарнинг ташкил этилиши мамлакатлар иқтисодиётини ривожлантиришни жадаллаштиради ва халқаро доирада мавқеи ортишига олиб келади. Қўшма корхоналарнинг аҳамиятли томони олинган фойдани тақсимлаш, сарфни қоплаш, корхона фаолиятини доимий равишда такомиллаштириб боришдадир. Чет эл инвестицияларини республикада иқтисодиётига жалб этиш тўғрисидаги қонун-ҳужжатларига биноан, корхонанинг низом фондига таъсисчиларнинг ўз улуши бўйича иштирок этиши, корхоналарнинг мулк, акцияси ва бошқа турдаги қўғозларни сотиб олиши, маҳаллий фуқаролар билан биргаликда ёки мустақил равишда ерларни сотиб олиш кўринишларида кўпроқ жалб этилмоқда. Қўшма корхоналар ташкил этиш – бу мураккаб жараён ҳисобланади. Бу ерда ҳамкорлар танланади, улар орасида ушбу масалалар юзасидан музокарада олиб борилади. Музокарада томонларнинг асосий қарашлари аниқланади, олдиндан олиб борилган музокарада босқичида келгусидаги мақсадлар келишиб олинади ва улар шартномаларда расмийлаштирилади.

6.4.Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 11.04.2005 йилдаги “Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” фармони мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш, хусусийлаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник жиҳатдан қайта жиҳозлаш ва реконструкция қилиш, республиканинг ортиқча ишчи кучи мавжуд бўлган минтақаларида янги иш жойларини яратиш дастурларини амалга оширишга тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш, шунингдек хорижий инвесторлар учун ишончли ҳуқуқий ҳимоя ва қафолатларни таъминлаш қаратилган. 2005 йилнинг 1 июлидан бошлаб тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этадиган иқтисодиёт тармоқлари корхоналари асосий фаолияти бўйича даромад (фойда) солиғи, мулк солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, микрофирма ва кичик корхоналар учун белгиланган ягона солиқ тўлови тўлашдан, шунингдек Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашдан озод қилинади.

Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестициялар ҳажми қуйидагича бўлганда мазкур солиқ имтиёзлари берилади:

300 минг АҚШ долларидан 3 миллион АҚШ долларигача - 3 йил муддатга;

3 миллиондан ортиқ АҚШ долларидан 10 миллион АҚШ долларигача - 5 йил муддатга;

10 миллион АҚШ долларидан ортиқ бўлганда - 7 йил муддатга.

Солиқ имтиёзлари қуйидаги шартлар асосида қўлланилиши мумкин:

- мазкур корхоналарни ортиқча ишчи кучи бўлган минтақалар - Қорақалпоғистон Республикаси, Жиззах, Қашқадарё, Сирдарё, Сурхондарё, Хоразм вилоятларида, шунингдек Навоий, Андижон, Наманган ва Фарғона вилоятларининг қишлоқ аҳоли пунктларида жойлаштириш;

- хорижий инвесторлар томонидан тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни Ўзбекистон Республикасининг қафолати берилмаган ҳолда амалга ошириш;

- корхонанинг устав капиталида хорижий иштирокчиларнинг улуши камида 50 фоизни ташкил этиши лозим;

- ушбу корхоналар давлат рўйхатидан ўтказилгандан кейин тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни киритиш;

- хорижий инвестицияларни эркин алмаштириладиган валюта ёки янги замонавий технологик ускуна тарзида қўйиш;

- мазкур имтиёзларни қўлланиш муддати давомида имтиёзлардан олинган даромадни корхонани янада ривожлантириш мақсадида қайта инвестициялашга йўналтириш.

Имтиёз олган корхоналар шундай имтиёз берилган муддат тугашидан кейин бир йил барвақтроқ фаолиятини тўхтатган тақдирда фойдани ўз мамлакатига ўтказиш ва хорижий инвесторнинг капиталини чет элга олиб чиқиб кетиш фақат берилган имтиёзлар суммасини бюджетга қайтаргандан кейин амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг "Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг қафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида"ги қонуни 3-моддасининг тўртинчи қисмида хорижий инвесторлар учун белгиланган қафолатлар қуйидаги ҳолларда қўлланилиши мумкин:

- хорижий инвесторларга тўланадиган, дивиденд тарзида олинадиган даромадларга солиқ миқдори (ставкалари) кўпайиши;

- хорижий инвесторнинг чет элга ўтказиладиган даромадлари (фойдаси)ни ўз мамлакатига қайтариш тартиботини мураккаблаштирувчи ёки уларнинг миқдорини камайтирувчи қўшимча талаблар жорий этилиши, бунда давлат хорижий инвестициялар иштирокидаги корхонанинг тўловга қобилиятсизлиги ва банкротлиги ёки кредит берувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, хорижий инвестор - жисмоний шахс содир этган жиноий қилмиш ёки маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳолларида ёхуд суд ёки ҳакамликнинг қарорига мувофиқ даромад (фойда)ни ўз мамлакатига қайтаришни тўхтатиб туришнинг бошқа зарурати бўлганда хорижий инвестор маблағларини қонун ҳужжатларини камситмайдиган тарзда қўллаш шартлари асосида ўз мамлакатига қайтарилишини тўхтатиб туриш ҳоллари мустасно;

- инвестицияларнинг миқдори бўйича инвестициялаш ҳажмларига миқдорий чеклашлар ҳамда бошқа қўшимча талаблар, шу жумладан хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарда хорижий инвестицияларнинг минимал миқдорини кўпайтириш тарзидаги талаблар жорий этилиши;

- республика корхоналарининг устав жам-ғармаларида хорижий инвесторнинг улуш билан иштирок этиши бўйича чеклашлар жорий этилиши;

- хорижий инвесторларнинг визаларини расмийлаштириш ва узайтириш борасидаги қўшимча тартиботлар, шунингдек хорижий инвестицияларни амалга ошириш бўйича бошқа қўшимча талаблар жорий этилиши.

Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестициялар учун бериладиган имтиёзлар жорий этиладиган иқтисодиёт тармоқлари қуйидагилар ҳисобланади:

1. Радиоэлектроника саноати буюмлари ҳамда компьютер ва ҳисоблаш техникаси бутловчи буюмларини ишлаб чиқариш.

2. Енгил саноат:

тайёр ип газлама ва жун газламалар ишлаб чиқариш; тайёр тикувчилик, трикотаж, пайпоқ маҳсулотлари ва тўқимачилик галантереяси ишлаб чиқариш; терини қайта ишлаш; пойабзал, тайёр кўн-галантерея буюмлари ишлаб чиқариш.

3. Ипакчилик саноати:

шойи газламалар ва ипакдан тайёр буюмлар ишлаб чиқариш.

4. Қурилиш материаллари саноати:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 24 мартдаги ПФ-3586-сонли Фармони 1а-илоvasида кўрсатилган қурилиш материалларининг янги турларини ишлаб чиқариш.

5. Парранда ғўшти ва тухумни саноат миқёсида етиштириш.

6. Озиқ-овқат саноати:

маҳаллий хомашёдан саноат миқёсида қайта ишланган тайёр озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш (алкоголли, алкогольсиз ичимликлар ва тамаки маҳсулотлари бундан мустасно).

7. Ғўшт-сут саноати:

ғўшт ва сут маҳсулотларининг тайёр турлари, пишлок ва сариёғ ишлаб чиқариш.

8. Кимё-фармацевтика саноати:

дори-дармон воситалари ишлаб чиқариш; синтетик кир ювиш воситалари, маиший кимё товарлари ишлаб чиқариш.

6.5. Хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва ўзлаштириш мақсадида инвесторларга бериладиган имтиёзлар.

Ўзбекистон Республикасида хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва ўзлаштириш мақсадида инвесторларга бир қатор имтиёзлар (иктисодий платформа) берилади.

Хорижий инвестициялар билан ташкил этилган корхоналар (савдо, воситачилик, хом ашё етказиб берувчилардан ташқари) рўйхатдан ўтган кундан бошлаб:

- даромад (фойда) солиғидан 1-йил – 25%, 2-йил – 50%, 3-йилдан 100%, қишлоқ ҳудудида 1-йил озод қилинади;
- мулк солиғидан 2 йилга озод қилинади;
- ишлаб чиқарган маҳсулотининг 30% ортиғи экспортга чиқса, 50%га даромад (фойда солиғи), 15-30% экспортга чиқарилса, 30% даромад (фойда) солиғидан озод қилинади;
- ишлаб чиқариш билан банд бўлса, ер солиғидан 2 йилга озод қилинади.

Тўғридан тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этган мамлакатимиздаги ишлаб чиқариш тармоқлари ўзларининг асосий фаолият турларидаги куйидаги солиқлардан озод этиладилар:

- даромад (фойда) солиғи;
- мулк солиғи;
- ижтимоий инфратузилмани ва ҳудудий ривожланишни ривожлантириш солиғи;
- атроф-муҳит солиғи;
- микрофирмалар ва кичик бизнес учун ягона солиқ;
- йўл фондига мажбурий ажратмалардан.

Агар, хорижий инвестициялар ҳажми:

- 300 000 – 3 000 000 АҚШ доллари тенг бўлса – 3 йилга;
- 3 000 000 – 10 000 000 АҚШ доллари тенг бўлса – 5 йилга;
- 10 000 000 АҚШ доллари ортиқ бўлса – 7 йилга.

Ўзбекистон Республикасида алоҳида соҳаларга имтиёзлар бериш кўзда тутилган. Унга кўра нефть ва газ конларини очиш ва қидириш ишларига хорижий компанияларни жалб қилган корхоналар:

- ушбу ишларни амалга ошириш даврида барча солиқлардан;
- ушбу ишларни амалга ошириш учун зарур ускуналарни импорт қилишда божлардан озод қилинади.

Мазкур соҳа корхонаси чет эллик ҳамкорлар билан бирга очилса, унда,

-нефть ва газ қазиб чиқарилган кундан бошлаб 7 йилга даромад (фойда) солиғидан;

- хорижий ҳамкорлар улуши капиталидан олинадиган даромад ва мулк солиғидан озод қилинади.

Енгил саноат соҳасида:

- тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчи корхоналар ҚҚС дан ташқари барча солиқлардан озод;

-ўз эҳтиёжи учун ишлаб чиқариш ускуналари, эҳтиёт қисмларини импорт қилишда корхоналар божхона тўловларидан озод қилинади.

Республикамызда ипакчилик соҳасига алоҳида эътибор қаратилгандир, яъни пиллачиликка боғлиқ барча ишлаб чиқариш корхоналари 01.01.2010 йилгача ҚҚС дан озод қилинган.

“Ўзбекенгилсаноат” ДАК ўз эҳтиёжи учун мамлакатимизда ишлаб чиқармайдиган ускуна, эҳтиёт қисмларини импортида божхона тўловларидан 01.01.2008й.гача озод эди.

Фойдаланилган адабиётлар

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунлари.

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2003.
2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексига ҳамда “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида: Қонун. 2005 йил 16 сентябрь //Халқ сўзи.-2005. №186-сентябрь -16.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида”ги Қонуни. – Ўзбекистоннинг янги қонунлари. Т. 23 – Т.: Адолат, 2000.
4. Экспорт назорати тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 9 моддасига қўшимча киритиш ҳақида Ўзбекистон Республикаси қонуни-2006 йил 20 июнь //Халқ сўзи.-2006 йил 21 июнь. № 118-16.
- 5.

II. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва қарорлари.

6. Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида: Фармон. //Солиқ тўловчининг журнали.-2005.-№4.-4 б.
7. Ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлашни рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2007 йил 14 март. //Халқ сўзи-2007 № 52. 15 март.-16.
8. Йирик саноат корхоналари билан касаначиликнинг ривожлантириш асосидаги ишлаб чиқариш ва хизматлар ўртасида кооперацияни кенгайтиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2006 йил 5 январь. //Халқ сўзи-2006-№ 4. январь-16.
9. Ташқи иқтисодий ва савдо алоқалари, хорижий инвестицияларни жалб этиш соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш тўғрисида: Фармон. 2005 йил 21 июль //Ўзбекистон Республикаси молиявий қонунлари.-2005.- № 1-10. 76. 6.

III. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари.

10. 8.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Экспорт қилувчи корхоналарни молиявий ва кредит йўли билан қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 290-сонли қарори. –Т.: 31.12.2008й.
11. Устувор инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш учун хорижий инвестицияларни жалб этиш механизмни такомиллаштириш тўғрисида: Қарор 2004 йил 9 февраль //Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлар тўплами. – 2004.- № 6.
12. Қўшма корхоналар ташкил этишга хорижий инвестицияларни жалб этишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида: Қарор. 2002 йил 11 октябрь. 393-сон //Ўзбекистон Республикаси молиявий Қонунлар.-2003.-№12. 135 б.
13. Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни ҳуқуқий ҳимоя қилишни кучайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори. //Солиқлар ва божхона хабарлари. -2003. -21 (461)-16 май. -9 б.
14. Инвестиция лойиҳаларини экспертизадан ўтказиш самарадорлигини ошириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. 2007 йил 4 январдаги ПҚ-554-сон Қарори. //Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами.-2007.-№ 1-2.-66.
15. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президенти Қарори.-2006 йил 28 декабрь.-106. //Солиқ тўловчининг журнали.-2007.-№ 1.-106.
16. 2006-2008 йилларда тўқимачилик саноати корхоналарини модернизация қилиш ва техникавий қайта жиҳозлаш дастури тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президенти Қарори. 2006 йил 13 ноябрь. //Солиқ тўловчининг журнали.-2006.- № 12.-56.
17. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йилги инвестиция дастури тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. 2006 йил. 9 октябрь. ПҚ-84-сон. //Банк ахборотномаси.-2006.-№ 44.-1 ноябрь.-36.
18. Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президенти Қарори. ПҚ-325, 2006 йил 17 апрель. //Хабарнома.-2006. № 2. 316.
19. Қимматли қоғозлар бозорини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президенти Қарори. 2006 йил 27 сентябрь. //Халқ сўзи.-2006.-№ 190.-28 сентябрь.-16.
20. Ташқи иқтисодий фаолият ва савдо алоқалари, хорижий инвестицияларни жалб этиш соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президенти ПФ-3631, 2005 йил 21 июль Қарори. //Хабарнома.-2005.№ 3.-166.

IV. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари

21. И.Каримов. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва ҳалқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. -Т.: “Ўзбекистон”. 2010й. -80 бет
22. И.Каримов. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. -Т.: “Ўзбекистон”. 2009й. -56 бет
23. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби. Президент Иллом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган

иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи рўзномаси 2009 йил 14 февраль, № 33-34 (4696-4697)

24. Каримов И.А. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. //Халқ сўзи, 2008 йил 9 февраль, 28-сон.

25. Каримов И.А. Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим. -Т.: “Халқ сўзи” газетаси. (3828)-сон. –Т.: 2006.

V.Ўзбекистон Республикаси вазирликларининг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар.

26. Тшқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигининг вазирлигининг «Хорижий инвестицияларни рўйхатдан ўтказиш» низом. ЎЗ АВ томонидан 1121-сон билан рўйхатга олинган –Т.: 2005й.

VI. Дарсликлар

27. Боди, Зви, Кейн, Алекс, Маркус, Алан. Принципы инвестиций, 4-е издание.: Пер. с англ. "Вильямс", 2008. — 984 с .

28. Ҳамедов И.А., Алимов А.М. Ўзбекистон Республикасида ташқи иқтисодий фаолият асослари. Т.: Ўзбекистон Ёзувчилар уюммаси “адабиёт жамғармаси” нашр., 2001.- 328б.

29. Дамодаран А. Инвестиционная оценка: Инструменты и методы оценки любых активов:Пер.с англ.- 4-е изд.- М.:Альпина Бизнес Букс,2007.1340 с.

30. Инвестиции: учеб. /А.Ю. Андрианов, СВ. Валдайцев, П.В. Воробьев и др. -2-е изд., перераб. и доп. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. - 584 с.

31. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции: Пер. с англ. - М. ИНФРА-М, 2007. 1028 с.

32. Внешнеэкономическая деятельность: Учебник. /[Б. М. Смитиенко, В. К. Поспелов,С. В. Карпова и др.]; под ред. Б. М. Смитиенко, В. К. Поспелова. - 4-е изд., перераб. и доп.- М.: «Академия», 2007. - 304 с.

VII. Ўқув қўлланмалар

33. Н.Н.Расулов.Стимулирование привлечения иностранных инвестиции в экономику Узбекистана.-Т.: «ФАН», 2003.-165 с.

34. Ё.К.Қориева, И.У.Нематов “Хорижий инвестициялар” фани бўйича таълим технологияси. / “Иқтисодий таълимдаги ўқитиш технологияси” сериясидан. – Т.: ТДИУ, 2008, 154-бет.

35. Ё.К.Қориева, И.У.Нематов “Хорижий инвестициялар” ўқув предмети бўйича: ўқув-услубий мажмуа (бакалавриат босқичи талабалари учун) / “Иқтисодий таълимда ўқитиш технологиялари” Ўқув-услубий қўлланма. -Т.: ТДИУ, 2008, 124-бет.

36. Игошин Н.В. Инвестиции, организация, управление, финансирование: Учебник / -3-е изд.-М.: «ЮНИТИ : ДАНА», 2005.-448 с.

37. Дегтярёв О.И. Внешнеэкономическая деятельность: Учеб. пособие. /Дегтярёва О.И., Полянова Т.Н., Саркисов С.В. –М.: Дело, 2005. – 325 с.

38. Диденко Н. И. Основы внешнеэкономической деятельности в РФ. 2-е изд. –СПб.: Питер, 2004. – 286 с.

VIII. Илмий монографиялар, мақолалар

39. Назарова Г.Г. ва бошқалар. Жаҳон иқтисодиётига интеграциялашув: тажриба ва амалиёт. Т.: ТДИУ, 2005. – 224 б.

40. Сирожиддинов Н. Проблемы повышения эффективности внешней торговли Узбекистана. Т.: УМЭД, 2004. – 2001 с.

41. Хусусийлаштириш инвестиция фондлари ва қимматли қоғозлар бозори бошқа институтлари. //Банк ахбортомаси.- 2006. № 3. –январь.-1 с.

42. Бекмурадов А.Ш. ва бошқалар. Макроиқтисодий сиёсат ва иқтисодий ислохотлар. 1-қисм. ТДИУ, 2005 й.

43. Бекмурадов А.Ш. ва бошқалар. Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотлар ва фермерлик ҳаракати. 2-қисм. ТДИУ, 2005 й.

44. Бекмурадов А.Ш. ва бошқалар. Кичик бизнес ва тадбиркорлик ривожид-давр талаби. 3-қисм. ТДИУ, 2005 й.

45. Бекмурадов А.Ш. ва бошқалар.Молия ва банк тизимидаги ислохотлар самараси. 4-қисм. ТДИУ, 2005 й.

46. Бекмурадов А.Ш. ва бошқалар.Ташқи иқтисодий сиёсат: савдо ва инвестициялар оқимлари. 5-қисм. ТДИУ, 2005 й.

IX. Докторлик, номзодлик диссертациялари

47. Ким Ю.Жонг Развитие инвестиционной деятельности иностранных компаний в современной экономике России. Диссертация доктора экономических наук. М.: МГУ, 2006. – 385 с.

48. Федорова С.В. Экономический механизм управления предприятиям металлургической промышленности в чрезвычайных ситуациях. 08.00.05. Экономика и управление народным хозяйством. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва-2005.

X. Илмий-амалий анжуманлар маърузалари тўпламлари.

49. “Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида ташқи иқтисодий фаолиятни роли” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжумани материаллари. Т.: ТДИУ, 2007.

50. “Ўзбекистонда маркетингни такомиллаштиришнинг иқтисодий механизми” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжумани материаллари. Т.: ТДИУ, 2005.

XI. Газета ва журналлар.

51. Обзор итогов внешнеэкономической деятельности Республики Узбекистан. //Деловой партнёр.-2008.-30 ноябрь.-6 декабрь. №47-48. 4 с.
52. Махмудов Н. Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолиятини ривожлантириш. //Бозор, пул ва кредит. - 2006.№8.-55б.
53. Адашев Ғ. Ўзбекистон ва жаҳон савдо ташкилоти: эркин савдо тизимига йўл. //Ҳамкор.-2005. -№ 22. 4 б.

ХII. Статистик тўпламлари маълумотлари.

54. “Ўзбекистон Иқтисодиёти” ахборот ва таҳлилий шарҳ. – Т.: 2008.
55. Узбекистан и страны СНГ. Статистический ежегодник. – Т.: 2008.
56. “Ўзбекистон Иқтисодиёти” ахборот ва таҳлилий шарҳ. –Т.: 2008.

ХIII. Интернет сайтлари.

57. www.gov.uz–Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти портали
58. www.press-service.uz–Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот хизмати расмий сайти
59. www.mfer.uz–Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестиция ва савдо Вазирлигининг расмий сайти
60. www.omad.uz–Бизнес ривож учун ахборот портали
61. www.UzA.Uz–Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий сайти
62. www.review.uz – “Экономическое обозрение” журналининг расмий сайти
63. www.cer.uz – Иқтисодий тадқиқотлар Марказининг расмий сайти